

Tomus X./2001
ISSN 1418-7191

Cathedra Scientiarum Socialium

Acta
Scientiarum
Socialium

(HISTORIA, OECONOMIA, PAEDAGOGIA, PHILOSOPHIA, SOCIOLOGIA)

Universitas Kaposváriensis

Tomus X./2001
ISSN:1418-7191

CATHEDRA SCIENTIARUM SOCIALIUM

Acta
Scientiarum Socialium
(HISTORIA, OECONOMIA, PAEDAGOGIA, PHILOSOPHIA, SOCIOLOGIA)

UNIVERSITAS KAPOSVÁRIENSIS

STUDIA SCIENTIARUM SOCIALIUM
X.

Redegit
Gyula Horváth

TÁRSADALOMTUDOMÁNYI TANULMÁNYOK
X.

Szerkesztette
Horváth Gyula

Az Acta Scientiarum Socialium (Historia, Oeconomia, Paedagogia, Philosophia, Sociologia) évente általában két alkalommal -egy magyar, egy spanyol nyelven - megjelenő tudományos folyóirat, amely eredeti tudományos közleményeket, kutatási eredményeket, konferencia előadásokat, recenziókat közöl a társadalomtudományok területéről. A szerkesztőségbe küldött cikkeket lektoráltatjuk. Terjedelmi korlátok miatt kérjük, hogy a cikkek lehetőleg ne legyenek hosszabbak, mint 20 oldal. A cikkeket kérjük floppy lemezen is beküldeni. (A cikkek tartalmáért a szerzők felelősek, azokért a szerkesztőség felelőséget nem vállal)

A szerkesztőség címe

Kaposvári Egyetem, Társadalomtudományi Tanszék
H-7400. Kaposvár Guba S. u. 40.

Főszerkesztő

Horváth Gyula

Szerkesztőbizottság

Anderle Ádám, Antonio Domingo Lilon, Bertalan Péter, Fischer Ferenc,
Kollár Zoltán, Molnár Gábor, H. Szabó Sára, Sarudi Csaba, Szilágyi István

Szerkesztőasszisztens

Barna Róbert

Kiadja és terjeszti
a Társadalomtudományi Tanszék

Felelős kiadó

Horváth Gyula
Tanszékvezető

Kaposvár
2001

Tartalom

Tartalom	1
<i>Bellérmé Horváth Cecília - Horváth József:</i> A Nagykőrösi Iskolánkívüli Népművelési Bizottság 1924-1944	3
<i>Bertalan Péter - Bertalanné Perényi Andrea:</i> Minőségbiztosítás a közoktatásban	21
<i>Sára H. Szabó:</i> La couleur locale du positivisme brésilien	29
<i>Horváth Gyula:</i> A külföldi tőke beáramlását elősegítő gazdaságpolitika Braziliában (1964-1972)	35
<i>Henrietta Kiszlinger - István Nagy:</i> Deriving economic weights, by applying the profit equation method to a hypothetical Hungarian Merino sheep population	49
<i>Molnár Gábor:</i> A bölcselet eredete Munkahipotézisek a korai görög filozófia szociogeneziséhez	53
<i>Gábor Molnár:</i> Apodictic and Adequate Evidence in Husserl's First Cartesian Meditation	63
<i>Walter Virág:</i> Somogy megye idegenforgalmának adottságai és a turizmus alakulása 2000-ben	75
<i>Horváth József:</i> Negyed század faluszociológia	81
Könyvismertetés.....	87

Bellé né Horváth Cecília¹ – Horváth József²

¹Kresznerics Ferenc Könyvtár, Celldömölk, ²Kaposvári Egyetem

A Nagykőrösi Iskolánkívüli Népművelési Bizottság 1924-1944

The Nagykőrös Committee for Out-of-School Education worked between 1924 and 1944. During its 20 years of activity, the Committee aimed at promoting that the Hungarian nation cribbed into the post-Trianon carved country should regain, by way of its culture and education, the place deserved by its historical past. According to statistical data, the work of the Committee can be divided into three stages: the periods of boom (1924-26), prosperity (1927-30), and gradual decline (1931-44). As the war was approaching, its work became more and more formal, and in the end it sank into total indifference.

A Horthy-korszak kultúrpolitikájának jellemzése

A Nagykőrösi Iskolánkívüli Népművelési Bizottság 1924-től 1944-ig fejtette ki tevékenységét, mint a népművelés államilag szervezett, irányított és ellenőrzött szerve. Részeként azon intézményrendszerek egyikének, amelyet az uralkodó osztály tartott fenn kiváltságos kulturális, gazdasági és társadalmi helyzetének megszilárdítására és konzerválására.

A Tanácsköztársaság bukása után az uralkodó osztály kiemelten fontos szerepet szán a népművelésnek.

A Bethlen-kormány gazdasági és politikai konszolidációja alatt a társadalmi ellentétek tovább éleződtek, amelyeket az uralkodó osztály a saját érdekeinek megfelelően nem az adott termelési mód okozataként, hanem a trianoni béke hatásaként magyarázott. Az ellenforradalmi rendszer kultúrpolitikája is ezt a felfogást szolgálja ki nacionalista neveléspolitikai irányzatával.

A Bethleni-konzolidációval induló, de a második világháborúba torkoló történelmi időszak kultúrpolitikáját eszközeiben és célkitűzéseiben több, egymástól elválasztható szakaszra oszthatjuk.

A Bethleni-konzolidáció alatt, Klebelsberg Kunó kultuszminiszter (1922-1932) neveléspolitikájában a „keresztény-nemzeti kurzus” kerül előtérbe. 1932-1939 között a kultúrpolitikában egyre jobban előtérbe kerül a militarista koncepció.

A második világháború alatt katonai szellemet árasztó, háborús céloknak alárendelt a hivatalos kultúrpolitika.¹ Az első időszak kiemelkedő szervezési eredménye a Klebelsberg Kunó nevéhez fűződő iskolánkívüli népművelési szervezet kiépítése, amelynek szükségességét a Tanácsköztársaság tanúsága váltotta ki, ugyanis Klebelsberg szerint a kommunista tanok elterjedése a hatalmas propagandának tulajdonítható, amelyeket a háborúban „a hadseregben, és a társadalomban a felnőttek között terjesztettek.”

A népművelés és az állam által központilag szervezett, irányított és ellenőrzött intézményeken keresztül jutott el az egyes rétegekhez, hogy hatásosan terjessze a rendszer kultúrpolitikáját.²

A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1922. szeptember 25-én megjelent 123.500. III/b. sz. rendeletével hívta életre az iskolánkívüli népművelés központi szervét, az Iskolánkívüli Népművelés Országos Bizottságát, ezzel egyidejűleg megszüntette az Országos Szabadoktatási Tanácsot.

A törvényhatósági iskolánkívüli népművelési bizottságok létrehozását a VKM 132.243/1922.III.b.sz. rendelet mondta ki, 1922. december 15-i határidővel.³

Néhány évig működtek tankerületi népművelési bizottságok is, amelyek a helyi és a központi bizottságok között helyezkedtek el, azonban a VKM a törvényhatósági

iskolánkívüli népművelési bizottságokra ruházta a feladatokat (pl. VKM 83816) 1927.VIII.a. sz. rendelete szüntette meg a kecskeméti tankerületi népművelési bizottságot, amely 1922. szeptember 1-től 1927. december 14-ig működött.⁴

Már az 1922-ben kiadott törvényhatósági iskolánkívüli népművelési bizottságokat megalakító rendeletben is szó esik az albizottságok létrehozásáról, de ezek általában Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében csak 1924. év novemberében alakultak meg.⁵

1943-ban kezdte meg működését közvetlenül a VKM-nek alárendelten az Országos Iskolánkívüli Népművelési Intézet, leglényegesebb feladatai a népművelők képzése, módszertani vonatkozású kutatások.

A népművelők társadalmi szervezete az 1938-ban megalakult Magyar Népművelők Társasága.⁶

A népművelés szervezete centralizált, a minisztérium népművelési ügyosztályáról, a megyéken keresztül a helyi bizottságokig. Az egyes társadalmi szervek is az iskolánkívüli népművelési bizottságok felügyelete mellett végezhetik népművelési munkájukat. A központi irányítás része a népművelők képzése is.⁷

Ennek a korszaknak kultúrpolitikáját Erdei Ferenc 1943-ban a következőképpen jellemzi: „A nemzeti kultúra nemcsak szellemi tartalma szerint, hanem a szellemi élet egész társadalmi folyamata, szóval külső formái, szervei és intézményei szerint is a két háború közti korszakban is élesen elhatárolódó képződmény a magyar társadalomban.

A háború után különösen elhatárolódott ez a konzervatív nemzeti kultúrában és irodalomban, tudományban, művészetekben egyformán a konzervatív felső társadalom szellemi kultúráját képviselte. Az egész állami és egyházi szervezet ezt a szellemi műhelyt táplálta...”

„Ez a különvált társadalmi szerveződés egészen pontosan tükröződött a szellemi irányzatokban is és a konzervatív nemzeti irányzatok a szellemi kultúra egész területén élesen elválnak a más társadalmi talajból táplálkozó, modernebb szellemi törekvésektől.”

„A nemzet és a nép igazi erői nem találhatták meg helyüket ebben a szellemi üzemben, s ami mégis ezen keresztül nyilatkozott meg, az is elvesztette igazi erejét a konzervatív figyelemhez való alkalmazkodásban.”⁸

Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye Központi Iskolánkívüli Népművelési Bizottsága

PPSK vármegye Iskolánkívüli Népművelési Bizottság történetét részletesen és elemző módon dolgozta fel Egey Tibor.⁹

A tanulmány adatait és megállapításait csak annyiban vesszük át, amennyiben az Nagykőrös népművelési bizottsága tevékenységének bemutatásához elengedhetetlenül szükséges.

Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye 1923. április 10-én kiadott szabályrendelete a VKM 1922. évi 132.243 sz. rendelete alapján iskolánkívüli népművelési bizottságot szervez az egész vármegye területére kiterjedő munka-, és hatáskörrel, érdekkörébe vonja az iskolánkívüli népművelés valamennyi ágazatát. Bevallott céljáról, a fennálló rend védelméről Agorasztó Tivadar alispán a következőket mondja:

„És amikor mi, a polgártársaink bizalmából hatósági jogkörrel felruházott tisztviselők a társadalmat önművelődési törekvésekben irányítjuk és segítjük, egyúttal a közigazgatás javításán is munkálkodunk. Minél műveltebb a gondjainkra bízott társadalom, annál nagyobb a törvény iránt való tisztelete, a hatósági intézkedések iránt való megértése, mert átlátja azok szükségességét és helyességét. Ez pedig alapja az állami rendnek, amelyet biztosítania a közigazgatásnak feladata.”¹⁰

A Központi Bizottság feladatát az előbbieken említett vármegyei szabályrendelet 3. §. 6. Pontja részletezi lényegében a különböző iskolánkívüli népművelési formák

(analfabéta tanfolyam, ismeretterjesztő előadások, zenei- és dalestélyek, különböző szintű tanfolyamok, népfőiskolák, társadalmi egyesületek nemzetnevelő munkájának támogatása, népkönyvtárak, népházak, mozgószínházak, stb.) létesítését, meghonosítását és fejlesztését írja elő.

Rendeletek útján megteremtik azokat a személyi és anyagi feltételeket, amelyek lehetővé teszik a népművelési munka kibontakozását.¹¹

Annak illusztrálására, hogy mit értettek a vármegye vezetői akkoriban a népművelésen, érdemes idézni a Pestvármegyei Népművelés című folyóirat egyik cikkének néhány gondolatát: A nép szó kettős értelmű, szociológiai értelemben embertömeget jelent, néprajzi értelemben „a parasztsztyályhoz tartozó népesség.”

A népművelés feladata: a magyar népet műveltség által felemelni, mert a „politikai demokráciára, műveltségbeli magyar többségre való törekvésnek, a társadalmi felfordulás és erkölcsi romlás ellen való védelemnek ez az egyedüli helyes kiindulópontja és alapja.” A Népművelő „keresztény erénnyel” a parasztot „lelkileg kiskorú, gyámoltalan testvérének” fogja fel, munkáját missziónak érezze a faluban.¹²

A vármegyei központi Iskolánkívüli Népművelési Bizottság tevékenysége nem egyenletes, mindig függvénye az uralkodó politikai és gazdasági helyzet eredményeként jelentkező személyi és pénzügyi változásoknak. Működése 1927-1937 közötti években, dr. Bocsányi Lukács vármegyei népművelési titkár munkássága alatt a legjelentősebb.

1938-tól névleges a Bizottság működése, „az alispáni akarat végrehajtó szervévé degradálódott”, a vármegye alispánja Endre László és a vármegyei népművelési titkár az ő embere vitéz Faragó Ede lett.¹³

A központi Iskolánkívüli Népművelési Bizottság fennállt egészen a Pestvármegyei Szabad Művelődési Tanács megalakulásáig, 1945-ig. Ez idő alatt (1939-1945) még három titkár váltotta egymást, de nagyobb eredményt egyik sem tudott elérni.

Nagykőrös gazdasági és társadalmi helyzete

Nagykőrös a magyar mezővárosok egyik legjellegzetesebb képviselője.

A városnak a török uralom alatt kifejlődött, majd a török kiűzése után is megőrzött jogállása, nagy kiterjedésű határa (66.811 kat.hold) és sajátos birtokpolitikája a kisbirtokrendszer és a bérletrendszer kialakulását eredményezte. 1920. évi népszámlálás alapján a város lakosságának foglalkozási megoszlását érdemes megfigyelnünk:¹⁴

	<i>Kereső és eltartott:</i>	<i>Összesen:</i>
Östermelő	19.982	70,97%
Ipar	3.908	13,31%
Kereskedelem és hitel	1.081	3,57%
Közszolgál. és szab. fog.	1.260	4,18%
Közlekedés	499	1,58%
Véderő	201	0,65%
Napszámosok, kertmunk.	302	1,00%
Nyugdíjasok, tőkések	611	1,97%
Házi cselédek	616	1,99%
Ismeretlen és egyéb fogl.	241	0,78%
Összesen:	28.701	100,00%

A fenti adatokból egyértelműen kitűnik, hogy a város lakosságának döntő többsége mezőgazdasági östermelő. Földnélküli nincstelenek száma csekély, mert a városban törpebérletre lehetőség van.

A birtokosok többsége 1-8 kat.hold közötti 3234, 50-100 kat. hold között 147, 100-1000 kat. hold között 94, 1000 kat. holdon felüli 2.¹⁵

A fenti adatok nagyjából megegyeznek az 1935 évi Gazdacímtár, valamint az 1941 évi népszámlálás adataival, kisebb eltérések akadnak, de témánk szempontjából a fent közölt gazdasági szerkezet lényegében változatlanak tekinthető. A vagyoni megoszlás alapvetően kihathat a társadalmi és politikai rétegződésre is. A Horthy-korszak körülményei között viszonylag jómódúnak tekinthető nagykőrösi gazdatársadalom politikai és közéleti érdeklődése csekély.

A munkásság létszáma elenyésző – az sem szervezett ipari munkásság.

A politikai alapállást egyértelműen a kormánypártiság jellemezte. Az 1930-as évek elején megerősödő Országos Független Kisgazda Párt, jelentős mértékben a gazdasági válság hatására követőkre talált városunkban. Ezt igazolja a polgármesternek 1937-ben kelt bizalmas jelentése, amely a város politikai pártjairól a következő adatokat közli:

A magát Nagykőrösi Független Kisgazda Pártnak nevező, de az Országos FKP-tal kapcsolatot nem tartó Párt és, akik Milotay István országgyűlési képviselőt támogatják. Elnöke Szabó Bálint kisgazda, aki a kisebb gazdák, kisbérlok és legszegényebb népréteg között demagógiával szerezte meg a bizalmat.

A Nemzeti Egység Párt nagykőrösi csoportja aktív működését felfüggesztette. A szervezett keretet megtartották, de nem működnek, az ok: a város országgyűlési képviselője kormánytámogató, a kormány bizalmát is élvezi. Nagykőrösön pedig ellenzéki magatartást tanúsított.¹⁶

A Kisgazdapárt a későbbiekben fokozatosan jobbra tolódott, sőt egyes tagjai a szélső jobboldali pártba, a Nyilaskeresztes Pártba is eljutottak. Az országos politikai pártok helyi szervezetétől el kell választanunk az önmagukat politikamentesnek nevező, igen nagy számú gazda-, olvasó- és egyéb egyleteket.

Kétségtelen tény, hogy bár ezeknek az egyleteknek a vezetői többségben a város, illetőleg a politikai pártok vezetőivel azonosak, ezen egyleteket mégis elsősorban kulturális munkájuk alapján kell megítélnünk. A város gazdatársadalmának szerkezetéből következően igen sokféle ilyenfajta egyesület működött, pl. egy 1925-ös polgármesteri összesítő jelentés 27 egyletet¹⁷, az 1942-es polgármesteri jelentés azonban már nem kevesebb, mint 39 gazdász-, olvasó-, egészségügyi és egyházi egyesületet sorol fel.¹⁸

Ezek a testületek, amelyek legnagyobb része spontán szerveződés útján öltöttek szervezett formát, a helyi iskolánkívüli népművelés egyik bázisát jelentették.

Nagykőrös közművelődési helyzetképe az 1920-as években

Nagykőrösön az iskolánkívüli népművelés megindításához, az akkori körülmények között kedvező feltételeket teremtett a város kulturális múltja, az oktatási- és kulturális intézményekkel való ellátottsága.

A város kiemelkedő polgármestere, Dezső Kázmér – akinek munkássága egybeesik a helyi iskolánkívüli népművelési bizottság fennállásának idejével – jó szervező-képességét nemcsak a gazdasági, hanem a kulturális élet serkentésére is felhasználta.

Elnöki iratai között található feljegyzésében a város közművelődési múltját így jellemezte:¹⁹

A bécsi egyetem „Natio-Hungarica” című anyakönyve arról tesz tanulságot, hogy Kőrös város már 1385-től kezdve tanulókat küld Bécsbe, eleinte 50-60 évenként, majd később 30-40 évenként találunk kőrösieket a bécsi egyetemen, később a krakkói, a wittenbergi egyetemeken is. Valószínű, hogy ezeket az ifjakat azért küldte ki a város, hogy az általa létesített kőrösi iskolákban gyümölcsöztessék tudásukat a város ifjúságának nevelésében. A város századokon keresztül (feltehetően a reformációt

megelőzően is) eleinte egészben, később részben tartotta fenn és segítézei a helybeli iskolát, hasonlóan a kulturális intézményekhez, amelyek szintén többnyire városi kezdeményezésre létesültek.

Az I. világháború utáni állapotokra legjobban statisztikai adatok segítségével lehet rávilágítani.

Az iskolák felosztása fenntartók szerint:

Református egyház: Arany János Gimnázium, Tanítóképző, 22 elemi iskola, *R. Katolikus egyház:* 6 elemi népiskola, *A város közössége:* polgári leányiskola, 19 elemi iskola, 5 óvoda, 1 iparos-tanonciskola, 1 kereskedő-tanonciskola, 1 ismétlő iskola, Pótharasztpusztai elemei iskola, *állami iskolafenntartó:* m. kir. téli gazdasági iskola, *magániskola:* zeneiskola.²⁰

Megjegyzendő, hogy a város közössége a VKM akcióját csaknem két évvel megelőzve 9978/k.i. 1923. alatti határozatával 9 új tanyai iskola létesítését mondta ki a meglévő 10-hez, 1927. szeptemberében meg is kezdték működésüket a város mintegy 68 000 kat. hold külterületén.²¹

A polgármester részletes jelentésében kitér a kulturális intézményekre is. A Városi Múzeum létesítését ő kezdeményezte magángyűjteményének átadásával. A Múzeum hivatalosan 1928-ban kezdte meg működését.

Színjátszásra lehetőséget nyújtott a városi szálló színházterme.

Egy magántulajdonban lévő mozija van, ugyanitt működött a népművelési bizottsággal kötött szerződés alapján későbbiekben a népművelési mozgósínház is.²²

Könyvtárak: a legkiemelkedőbb a református főgimnázium könyvtára, amely 25000 kötetes, a könyvtár mindenki számára nyitva áll. Érdekessége, hogy ifjúsági részlege is van, kb. 2586 kötettel.²³

Azonkívül 10 egylet, az Üri Kaszinó, a Kereskedők Kaszinója is rendelkezett egy-egy könyvtárral.

Két magánfenntartású kölcsönkönyvtár is állt a lakosság rendelkezésére. (Ez utóbbiak kötet számára a források között adatot nem találtam.)²⁴

A kulturális egyesületekre vonatkozóan ismét a polgármester 26/1928.eln.sz. összefoglalóját idézzük: „A város jelenlegi kultúrájára nagy befolyással van a pár évvel ezelőtt alakult Arany János Irodalmi Társaság²⁵, amely míg egyrészt a magyar nemzeti irodalomnak Arany szellemében való ápolását és fejlesztését tűzte ki célul, addig Arany relikviák összegyűjtésén fáradozik, s már két ízben adott ki évkönyvet a város támogatásával, amelyből kiviláglik, hogy a vidéki irodalmi társaságok egyik legmozgékonyabbika. „Itt említette meg még a Magyar Tehetségvédő Országos Egyesület nagykörösi csoportját, Városi Dalegyesületet, az Iparoskör Dalkarát, a Mezei Munkások és a Levente Egyesület Fúvós Zenekarát.

Ekkor veszik tervbe a Város-Szépítő Egyesület megalakítását is.

A felsorolt adatok alapján láthatjuk, hogy a 28591 fő lakosú városnak igénye és potenciális lehetősége volt a művelődésre, legalábbis ami a szervezetet illeti. (Más kérdés az általuk adott tartalmi színvonal minősége.) S hogy az adott lehetőségekkel nem tudtak jobban élni, annak mélyebb gazdasági, társadalmi és politikai okai voltak. A legalapvetőbb a gazdasági ok: az a tény, hogy Nagykörös agrárváros, a lakosság földműveléssel foglalkozik.

Nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy Nagykörös külterületen élt, a lakosság közel 40%-a (a tanyák, tanyaközpontok 4-56 km távolságra vannak a belterületől pl. Pótharasztpusztá 56 km, Tetétlen 24 km, a többi ennél kevesebb).

A művelődés helyzetét és lehetőségeit a fentiekben vázolt okok erősen befolyásolták és adott esetben korlátozták. Mindenképpen izgalmas feladat megvizsgálnunk, hogy egy olyan legapróbb részletekig központilag szabályozott rendszernek, mint az iskolánkívüli népművelés, hogyan sikerült elérni a „kultúrfölényt”, amely végső soron csak eszköz „Magyarország területi épségének helyreállítására.”

A Nagykőrösi Iskolánkívüli Népművelési Bizottság megalakítása

Nagykőrösön az Iskolánkívüli Népművelési Bizottság megalakításáig szervezett népművelés nem volt.

Országos viszonylatban ennek a munkának már voltak némi előzményei, 1911-től 1922-ig működött az Országos Szabadoktatási Tanács, 1922-ben alakultak meg ennek vármegyei, tankerületi és városi bizottságai (Vác, Újpest, Cegléd, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében, de Nagykőrösön ekkor még nem.)

Ezek tevékenysége azonban nem jelentős, és – mint azt már a bevezető részben említettük – a VKM 123 500 III/b. sz. rendeletével megszüntette ezt a szervezetet, helyére az iskolánkívüli népművelés szervezetét állította.²⁶

Már PPSK vármegye Központi Iskolánkívüli Bizottságát létrehozó vármegyei szabályrendelet 9. §-a kitért a rendezett tanácsú városokban történő iskolánkívüli népművelési albizottságok szervezésére.²⁷

Nagykőrösön az iskolánkívüli népművelési bizottság megszervezése, feltehetően a közigazgatási élet vezetésében jelentkező problémák miatt (polgármester csere) háttérbe szorult. Csak a vármegye alispánjának, mint a Népművelési Bizottság elnökének egy újabb szigorú felszólítására, a 728-1924. Ikm. Sz. rendeletre, - amely már a bizottságok haladéktalan és határidőre, 1922. november 22-re történő megszervezését tűzte ki²⁸ -, hívta össze az alakuló ülést 1924. november 16-ra a város új polgármestere, Dezső Kázmér.²⁹ A fentiekben említett rendelet előírásának megfelelően a „helyi társadalom vezető tagjai” (református egyház, római katolikus egyház, tantestületek, társadalmi egyesületek vezetői) vettek részt a közgyűlésen.

Az ülés elnöke Dezső Kázmér a jegyzőkönyv tanúsága szerint így fogalmazta meg a létesítendő bizottság célját és az arra váró feladatokat:

„Az albizottság a kultúra, a művelődés és a népoktatás szolgálatában állván, leghumánusabb feladat teljesítése a célja akkor, amikor a világháború rombolása után a kultúra fegyverével akarja megvívni azt a harcot, amelyben a magyar nemzet fejlődésével a művelődésben való megerősödésével visszaszerezheti az elveszített nemzeti kincsét. A megcsönkült hazánkban összeszorult magyarság csak a kultúrája és műveltsége által tudja kivívni magának azt a helyet, amely nemzetünket történelmi múltjánál fogva megilleti. Népeiségünk nagy számaránya a legelemibb ismeretekkel sem bír, írástudatlan, s így közvetlen forrásból nem szerezhet tudomást a fejlődés folyamatában, a kor előhaladásában azokról a korszakalkotó eszmékről, amelyek tudatlanságuk kódéba, a tudás fáklyájával világíthatnának, függetlenül magukat mások esetleg káros befolyásától tisztán gondolkodva és látva követhetnék azt az irányt, mely egyeseknek, s így az összesség által az egész nemzet boldogulásához vezet.”³⁰

Majd ismertette az azonnal beindítandó népművelési formákat: analfabéta tanfolyamok, ismeretterjesztő előadások tartása, ifjúsági egyesületek szervezése.

Ezután került sor a helyi bizottság tiszti karának megválasztására: elnökké Dezső Kázmér polgármestert, alelnökké Bánóczy Endre főgimnáziumi tanárt, pénztárossá Dr. Györe János főgimnáziumi tanárt, ellenőrré Tóth Erzsébet tanárnőt és jegyzővé dr. Gusáth György városi h. főjegyzőt választották meg.

A Bizottság tisztikarának, de tagjainak összetétele is eleve meghatározta a népművelési tevékenység jövőjét, a polgármester és a tanítóképző igazgatója, Váczy Ferenc kivételével, valamennyien konzervatív beállítottságú nagykőrösi lokálpatrióták voltak, akikben a kezdeményező képesség minimális, mindenesetre végrehajtó apparátusnak megfeleltek. A vármegyei Központi Iskolánkívüli Népművelési Bizottság a helyi népművelési tevékenységek eredményességének fokozására (vagyis a centralizált irányítás érvényesítésére) a gyakorlat által kialakított tapasztalatok alapján több rendeletet hozott a helyi bizottságok összetételét, az egyes tisztségekhez kötődő feladatokat illetően, és egységesítették a bizottságok gazdálkodását is.

Az ad 30.642-1925. kig.sz. vármegyei Szabályrendelet 9. §-a a helyi bizottságokra vonatkozó kérdéseket tárgyalja, a helyi bizottság elnöke a rendezett tanácsú városokban a polgármester, azonkívül választani kell három évi megbízással alelnököt, gondnokot, pénztárost és ellenőrt. A helyi bizottsági elnök hivatali felelőssége mellett köteles a Központi Bizottság rendelkezéseit végrehajtani, a helyi népművelési tevékenységnek mindenkor utasítások szerinti, tervszerű megszervezéséről gondoskodni.

A gondnok kötelessége a helyi népművelési tevékenység céltudatos és tervszerű megszervezésének előkészítése és a munka megindítása. Ez iránti terveit és javaslatait a helyi bizottság útján az illetékes tankerületi, illetőleg központi bizottsághoz terjeszti, s az onnan nyert utasítások szerint eljár. Az illetékes népművelési titkárral állandó összeköttetést tart fenn. Az ő feladata gondoskodni az előadókrol, a vetítógépről, az előadás anyagáról. Munkájáért méltányos tiszteletdíjat élvez.³¹

E vármegyei szabályrendelet értelmében a Nagykőrösi Iskolánkívüli Népművelési Bizottság 1925. szeptember 19-i ülésén gondnokul Suba Endre volt tanítót választották. Bánóczy Endre főgimnáziumi tanárt pedig a „szellemi teendők vezetésére” ügyvezető alelnöknek.³²

A következő gondnokválasztásra 1927.szeptemberében került sor³³, vagyis egy évvel előbb, mint azt a rendelet előírta. Valószínűleg a gondnok nem felelt meg teljesen az elképzeléseknek, de erre csak egy, a Bizottság elnökéhez írt levélből lehet következtetni, amelynek írója javaslatot tett, hogy a jövőben szükség lenne: „vetítógépre, diapozitív szertárra, szakképzett gondnokra, aki az összes vetítógéphez ért és végül megfelelő helysége.”³⁴

A tisztviselők választásán alighanem a Bizottság minden tagja jelen volt (82 fő). Az alelnök személyében nem történt változás, gondnoknak Bazsó Lajos nyugalmazott református lelkészt választották meg. Majd az 1929. szeptember 12-i bizottsági ülésen, dr. Bocsánczy Lukács vármegyei népművelési titkár javaslatára, Hankovszky Károly községi iskolaigazgatót kérték fel gondnoknak a külterületi feladatok ellátására.³⁵ De a gondnoki teendők megosztása csak 1930. szeptember 19-ig tart, amikor is Bazsót eddigi tevékenysége elismerése mellett felmentették. Indok: egy városban két gondnok nem lehet.³⁶

Ettől kezdve a Bizottság gondnoka Hankovszky Károly volt. Forrásaink a későbbiekben meglehetősen hiányosak, tény az, hogy a Bizottság 1943 évi ülésén még Hankovszky Károly neve szerepel, 1944. március 1-én azonban Pánczél Gyula ír alá mint népművelési gondnok.³⁷

Az alelnök 1932. június 12-től dr. Törös László főgimnáziumi tanár lett³⁸, akit már a tanév végére felváltott dr. Varga György. (Sem Törös megbízásának visszavonására, sem Varga kinevezésére vonatkozóan adatot nem találtunk, de az 1933. június 3-i ülésen³⁹ és az ezt követően is ez utóbbi elnököl.⁴⁰

A Bizottság tisztikarában történt személyi változások – ahogyan azt a működést kifejtő részben látni fogjuk – nem befolyásolták a tartalmi munkát.

Az előbb említett vármegyei Szabályrendelet alapján kiadott 405/1925.Ikn.sz. elnöki utasítás figyelembe vételével a Bizottság 1927. május 7-i ülésén meghatározták a tagok összetételét. Ez a kezdeti állapotokhoz képest annyiban jelentett változást, hogy az egyes tantestületek nagyobb számban képviseltették magukat.

A Városi Népművelési Bizottság tagjai hivatalból a polgármester, a városi főjegyző, az iskolaügyi előadó, a városi testnevelési vezető, a kinevezett vagy választott népművelési gondnok, az összes helyi iskolák igazgatói, a felekezetek lelkészei, az iskolaszékek elnökei, az iparos és kereskedő tanonciskola felügyelő bizottsága elnökei. Delegált tagjai az egyes tantestületek kiküldöttei és a társadalmi egyesületek által kiküldött két-két tag. A tantestületek minden öt tantestületi tag után egy bizottsági tagot választanak. Meghívott tagok: akiket a bizottság elnöke a népművelés terén eredménnyel működő egyének közül meghív.

Választott tagok, akiket a városi képviselő testület ilyenekül megválaszt. Számuk 20 fő. Önként belépő tagok azok a népművelés ügye iránt érdeklődő egyének, akik évi tagdíj fizetésére kötelezik magukat. A tagsági díj teljesen a tagok tetszésétől függ.⁴¹

Tehát ezen összetételű társadalmi szervezet volt hivatott arra, hogy Nagykőröst bekapcsolja a vármegye és ezen keresztül az egész ország népművelésének áramkörébe.

Az iskolánkívüli népművelési bizottságok szervezése

A népművelés, a műveltségi szint emelése központi kérdéssé vált. Emögött nemcsak politikai, ideológiai okok álltak, hanem az a szomorú valóság, hogy az amúgy is alacsony beiskolázási szint a világháború közben és után fokozatosan visszaesett, az analfabéták száma megnövekedett. Az ország hat évnél idősebb lakosságának 15,2%-a, közelítőleg 1.212.912 fő, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye hat évnél idősebb lakosságának 15,9%-a közelítőleg, 163.630 fő az 1920-as népszámlálási adatok szerint nem tudott sem írni, sem olvasni.⁴²

Nagykőrösön az analfabéták száma meghaladta a vármegyei átlagot. A város teljes lakosságának több mint 20%-a, ezen belül a külterületi lakosságának 30-31%-a írástudatlan.⁴³ Ezért az iskolánkívüli népművelésnek Nagykőrösön is alapvetően iskolapótló funkciót kellett betöltenie, ugyanakkor a már bizonyos iskolázottsággal rendelkezők részére – általános és továbbképző tanfolyamok által – iskola-kiegészítő funkciója is volt.

Az iskolánkívüli népművelési bizottságok tevékenységének tartalmát alapvetően meghatározták a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium kifejezetten a népművelési munkára irányuló rendeletei.

Az első ilyen rendelet az 1925. évi 17.000.sz., amely valamennyi népművelési bizottságnak ki lett adva.

A rendelet célja a tartalmi egység létrehozása, ezért a népművelés körébe tartozó ismereteket tárgykörökbe összefoglalva csoportosítja: 1. Az ember lelki és erkölcsi világa, 2. Elemi ügyességek, 3. Testtani és egészségügyi ismeretek, 4. Szülőföld- és honismeret, 5. Gazdasági ismeretek, 6. Gyakorlati számolás, mérés, fogalmazás, 7. Természettudományi ismeretek, 8. Társadalomtudományi ismeretek, 9. Jogi ismeretek, 10. Nemzeti élet és művelődés, 11. Kedélyápolás, szórakozás.

A tárgykörök tartalma: a korra jellemző alapvető közhasznú ismeretek felsorolása. Gyakorlati tanács a népművelőknek, hogy mindenkor alkalmazkodjanak a hallgatósághoz, kerüljék a felekezeti, politikai és társadalmi irányzatosságot.⁴⁴ A másik lényeges, a tartalmi munkát befolyásolni hivatott rendelet a VKM 882-4-1600-1930.VIII. f. sz. rendelete, a hároméves népművelési munkaprogram elkészítéséről. Eddig ugyanis a bizottságok egy-egy évre készítettek tervet „határozottabb célkitűzés

nélkül”. Az egymásra következő tanévek munkaterve között rendszerint nem volt semmiféle belső összefüggés, tervszerű folytonosság. „Feladatunk ma már a népművelés belső fejlesztése”, ezért „több évre szóló munkaterv készíttessék”, amelyben az ismeretanyag okszerűen épüljön egymásra.⁴⁵

A harmadik, tartalmi kérdéseket tárgyaló rendeletet már Hóman Bálint kultuszminiszter adta ki, - a VKM 76.800-1933. VII.a. főoszt. sz. rendelete-, a fő feladatokat ő így csoportosítja: a.) nemzeti öntudat, b.) erkölcsi nevelés, c.) egészség ápolás, d.) gyümölcsstermelés, e.) növevelés (családi, betegápolás, kézimunka), f.) gyermekgondozás társadalmi szervezetek keretében, g.) a magyar népies nemzeti hagyományok ápolása.

Témakörönként részletesen tárgyalja a végrehajtás szempontjait. Mindenképpen jellemző a hómani koncepcióra az irredentizmus, a magyarság eszméinek túlhangsúlyozása.⁴⁶

A népművelés egyértelműen a valláserkölcsi és nacionalista nevelésként jelentkezett programjukban.

A vármegyei Központi Iskolánkívüli Népművelési Bizottság is ezt az irányt diktálta. A helyi Bizottságot rendszeresen ellátta rendeleteivel, amelyek a mindenkori helyes állásfoglalást tartalmazták.⁴⁷

Ezenkívül meghatározták a munka gyakorlati részét is, és alapvető módszertani útmutatásokat is kiadtak. Így az 1501/1926.Ikn. sz. Kecskeméti Tankerület tanfelügyelője az egyes népművelési szervezeti keretek (analfabéta tanfolyam, ismeretterjesztő előadás, elemi ismeretterjesztő tanfolyam, továbbképző ismeretterjesztő tanfolyam) szervezéséhez, működtetéséhez ad hasznos módszertani útmutatást. Az 1500-1926. Ikn.sz. alispáni rendelet a társadalmi szervezetekkel való együttműködés fontosságát hangsúlyozta ki, és egyben kimondja, hogy a helyi bizottság feladata a területén folyó minden kulturális tevékenységet figyelemmel kísérni, s évi munkaprogramjának elkészítésébe vonja be az összes dolgozni akaró egyesületet és egyházat. Így lesz a bizottság „átfogó erő”.⁴⁸

Nagykőrösön 1925. januárjában megkezdődött az aktív szervező munka. A hangsúly azon volt, hogy sikerüljön a lakosság érdeklődését felkelteni. A polgármester nem kíméli magát, hosszú leveleket ír, melyekben kéri, hogy „Nagykőrös város intelligenciája... személyes megjelenésével emelje az előadások fényét.”⁴⁹

Az 1925/26. tanév szervezési tapasztalatairól már így számol be a vármegyei Központi Bizottságnak: „Ezzel a módszerrel ma már Nagykőrösön állandó közönséget biztosítottunk a népművelési előadásoknak.”⁵⁰ Az előadók felkérése is hasonló stílusban történt.⁵¹

A szervezési munkák sikerére építve, menet közben fogalmazta meg a Bizottság a célokat és feladatokat. Az ehhez kapcsolódó munkatervek is 1928/29 tanévről emelkedtek túl az általánosság szintjén.⁵²

Ennek az a magyarázata, hogy 1927. szeptemberében a vármegyei népművelési titkár dr. Bocsánecz Lukács lett, aki „eljutott a legkisebb helyi bizottsághoz is. Szervezett, irányított, segítette a jegyzőket és tanítókat munkájukban.”⁵³

Már a Bizottság 1927/28 tanévre készült munkaterve is többirányú munkát ígért, mint a megelőzőek, az analfabéta tanfolyamok és a népies ismeretterjesztő előadások mellett, továbbképző tanfolyamokat, gyermekfoglalkozásokat is tervbe vettek.⁵⁴ Majd még két tanéven keresztül 1930-ig jelentkeztek új ötletekkel a tervben: eszperantó tanfolyam, építőiparosok továbbképző tanfolyama, zenei nevelés, női népfőiskola.⁵⁵ Az 1931/32-es tanévtől kezdve munkaterveik már egy kaptafára készültek. Új ötletek nem születtek.

A Nagykőrösi Iskolánkívüli Népművelési Bizottság működése

A Bizottság működését nagymértékben befolyásolta pénzügyi helyzete, hiszen ennek a függvénye volt a tervezés, s az ebből kibontakozó munka.

A pénzügyi helyzete labilis volt. Hogy mennyire, az az alábbi felsorolásból kitűnik. Az iskolánkívüli népművelési tevékenység költségeinek fedezésére három pénzforrás állt rendelkezésre: 1.) városi hozzájárulás, 2.) vármegyei Központi Iskolánkívüli Népművelési Bizottság segélyalapja, 3.) a Bizottság által szervezett rendezvények, gyűjtések. A városi hozzájárulást az alispán rendeletekkel szabályozta. (1924-1927 között a város népességének megfelelő arányú állandó összeg, majd a város állami egyenes adójának meghatározott százaléka: 1928-tól 6%, 1930-ban 0,5-1%, 1930-tól 3-6%, 1932-től ismét 0,5-1%.)⁵⁷ Ilyen bizonytalan anyagi bázisra valóban nehezen lehetett egyenletes munkát építeni.

A vármegye alispánja, mint az iskolánkívüli népművelési elnök által kiadott 405-1925, Ikn. sz. rendelet meghatározta a helyi bizottságok jellegét:

Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye Központi Iskolánkívüli Népművelési Bizottsága törvényhatóság, tehát hatósági jelleggel bír. Ugyanígy a helyi bizottságok is hatósági jelleggel bírnak, tehát felelősek tevékenységeikért és a felsőbb hatóságok utasításának végrehajtásáért.

A Bizottság hatósági jelleggel járó jogai és kötelezettségei tehát teljes alárendeltséget jelentettek számára.

Tulajdonképpen önállóságot nem élvezett. A helyi alárendeltség két oldalról is megkötötte. Egyrészt a képviselő testület által – akik megszavazták a népművelési költségekhez való hozzájárulást –, másrészt a bizottság vezetője hivatalból a polgármester volt. Végül soron az ő elképzelései érvényesültek a Bizottság munkájában.

Az ügyintézésre jellemző volt, hogy a polgármester adta ki az eljárásra vonatkozó utasítást, annak ellenére, hogy a Bizottság hatáskörébe tartozott. (Vagyis a polgármester úgy járt el, mint polgármester és nem mint a Bizottság elnöke.) A Bizottság tevékenységével kapcsolatban keletkezett levelezés többnyire másolatban került el a Bizottsághoz. Pl. egészségügyi ismeretterjesztő előadássorozat szervezése⁵⁹, vagy jelentések a népművelési munkáról.⁶⁰

A Bizottság „önálló” ügyiratkezelése 1937-től bezárólag megszűnt. 1938-tól a Postamesteri Hivatal III. Műszaki és Közművelődési Ügyosztálya keretén belül történik az iskolánkívüli népműveléssel kapcsolatos ügyek nyilvántartása, amit az 1944. március 1-én kelt átadási jegyzőkönyv is tanúsít: Pánczél Gyula népművelési gondnok (átvevő) átveszi Csizmadia Erzsébettől (ügyosztálykezelő; átadó) az Iskolánkívüli Népművelési Bizottság 1938-tól 1944. február 29-ig keletkezett iratait, iktatókönyvét és érkeztető bélyegzőjét.⁶¹ A Bizottság iratanyagának további sorsára vonatkozóan adatot nem találtunk.

A Bizottság működését több szakaszra oszthatjuk, ezek azonban nem követik egyértelműen a korábban már ismertetett országos népművelési tevékenység periodizációját. A Városi Bizottság működésében ugyanis nem választhatóak el egyértelműen az ideológiai – nevelési célok. Tulajdonképpen meglehetősen nehéz ezt megállapítani, mert az egyes szervezeti kereteken belül átadásra kerülő ismeretanyag csak a szórtan előforduló előadócímekből, tanmenetekből és a Pestvármegyei Népművelés c. folyóiratban közzétett népies előadások anyagából – kérdés, hogy ezt fölhasználták-e – lehet következtetni. A vármegyei lapot mindenképpen egységes szemlélet jellemezte, miután szerkesztője a vármegyei népművelési titkár és munkatársai. (A lap 8,5 évfolyamon keresztül 1929-1937 között élt, Bocsányczy félreállításával megszűnik.)⁶²

A Bizottság pénzügyi helyzete jelentős mértékben befolyásolta tevékenységét.

A munka szempontjából az 1927/28, az 1928/29 és az 1929/30-as tanévek voltak a legtermékenyebbek. Ez nem véletlen, a népművelői tevékenység honorálása ekkor a legmagasabb.

A Bizottság 1927. október 6-i ülés III. pontjában hozott határozat szerint: a.) a népies ismeretterjesztő előadások díja, előadásonként 10 Pengő (egy előadás 30-40 perces); b.) az analfabéta tanfolyamok díja óránként 3 Pengő, egy tanfolyam 72 óra 216 Pengő; c.) 3 hónapos továbbképző tanfolyam, heti két óra 200 Pengő; d.) 5 hónapos továbbképző tanfolyam, heti két óra 350 Pengő.⁶³

Az 1927/28-as tanévben 10 analfabéta tanfolyam működött⁶⁴, 118 „népies ismeretterjesztő előadás” hangzott el⁶⁵ és működött még 7 továbbképző tanfolyam is.⁶⁶

Érdemes megfigyelni, hogy 1932-ben, amikor egy előadás díja a zárszámadás szerint 2 Pengő, akkor a belterületen elhangzott előadások száma 32⁶⁷, vagy az analfabéta tanfolyam díja 50 Pengő volt, ekkor 3 tanfolyam működött.⁶⁸ (Pedig az analfabéták száma még mindig jelentős, a lakosság 11,6%-a, 3164 fő.⁶⁹)

A Nagykovácsi Iskolánkívüli Népművelési Bizottság tevékenységében – alapvetően a korábban bemutatott gazdasági okok következtében – három szakaszt lehet elkülöníteni: 1.) Kibontakozás, fellendülés időszaka 1924-1926 (1927), 2.) Az iskolánkívüli népművelési munka virágkora 1927-1930, 3.) Fokozatos hanyatlás időszaka 1931-1944.

A kibontakozás, fellendülés időszaka (1924-1926)

A Bizottság a népművelési munkát kettős irányban indította meg, egyrészt a belterületen, másrészt a külterületen. A városban a társadalmi szervezetekre építve, azok helyiségeiben és a Városi Szálló dísztermében került sor a népművelési alkalmakra, a külterületen a tanyaközpontokban. Ennek az időszaknak jellemző tevékenységi formája az analfabéta tanfolyam és a „népies ismeretterjesztő előadások”. Az analfabéták összeírásával kapcsolatban a polgármester – a tankerületi titkárhoz írt jelentésében – kezdeti nehézségekről számolt be: le kellett győzni az emberekben a tudatlanságuk miatt élő szegényérzetet is. Ekkor 825 analfabéta összeírásáról tett jelentést, de számuk ez idő tájt hozzávetőlegesen 5-6 ezer között volt.⁷⁰

Az első évben indított két külterületi analfabéta tanfolyamnak mindössze 21 hallgatója volt.⁷¹ Belterületen a jelentkezők csekély száma miatt tanfolyam nem indult.⁷² Az 1925/26-os tanévben már 6 analfabéta tanfolyamot indítanak (ebből 5-öt levették részére⁷³) 138 hallgatóval.⁷⁴

Az 1926/27-es tanév analfabéta képzései már 200-nál több növendék volt 10 tanfolyamon (3 városi tanfolyamból 2 a levettek részére indult, 7 tanfolyam a külterületen lett megszervezve.⁷⁵

Az 1924/25-ös tanévben 47 ismeretterjesztő előadás hangzott el, témájában „hazafias irredenta.”⁷⁶

A következő tanévben az előadások száma 140⁷⁷, az előadások témaköre több változatosságot mutat (vallási, egészségügyi, földrajzi, történelmi, képzőművészeti, mezőgazdasági tárgyú előadások követik egymást.)⁷⁸

Az 1926/27-es tanévben már meghívott előadói is vannak a helyi értelmiségiek kívül és megszületik a Központi Vármegyei Iskolánkívüli Népművelési Bizottság első elismerése is: a polgármester és Bánóczy alelnök eddigi lelkes népművelői tevékenységéért, elsősorban az analfabéta tanfolyamok szervezésében kifejtett munkájáért.⁷⁹

Az iskolánkívüli népművelési munka virágkora (1927-1930)

Ezt az időszakot a népművelési tevékenységi formák kibővülése jellemzi. Az analfabéta tanfolyamok, ismeretterjesztő előadások mellett általános és továbbképző tanfolyamok és a vármegyében elsőként női népfőiskola is indul.⁸⁰

Az analfabéta tanfolyamok száma az 1927/28 – 1929/30-as tanévekben rendszeresen 10-10. A tanulók száma minden egyes évben meghaladja a 100 főt.⁸¹

Az ismeretterjesztő előadásoknál bevezették a sorozati előadásokat, egy-egy témakörre 2-5 előadást szenteltek.⁸² Az előadások száma magas, különösen, ha a külterületeket is idevesszük. A 19 tanyai iskolában, iskolánként 10-10 előadás, amelyből 5 gazdasági, 5 pedig történelmi, földrajzi és egészségügyi ismereteket nyújt.⁸³ Ízelítőül néhány előadás címe: A könyv, mint az életünk szükséglete, Mit veszítettünk, Földünk, Telekkönyvi ismeretek, Assisi Szent Ferenc élete, Anya- és csecsemővédelem, A gyümölcsfák őszi ápolása, Baromfitenyésztés.

A vetített képes előadásoknak különösen a gyermekek körében igen nagy sikere volt, de a felnőttek is szívesen látogatták, mert „a kép a nyert ismeretet rögzíti” - írja Dezső Kázmér. A vasárnap délutáni vetítettképes ismeretterjesztő előadások közkedveltek lettek, a „szórakozó és tanuló fogalma teljesen átment a köztudatba. Sikerült olyan törzsközönséget nevelni, akik az előadást rendszeresen és következetesen látogatták. „Néha előfordult, hogy egy-egy képsorozat nem érkezett meg, vagy helyette mást küldtek, ez nem helyes, mert a „pedagógiai összefüggésben áll be a szakadás.”⁸⁴

Dezső Kázmér egyébként jó érzékkel látta meg a népies ismeretterjesztő előadásokban rejtőző lehetőségeket: „az irodalmi előadások ne életrajzok legyenek, hanem megfelelő korrajzok és ha a korszak viszonyai a mai viszonyokkal megegyeznek, úgy kézenfekvő annak allegorikus felhasználása.”⁸⁵

Az elemi ismeretterjesztő tanfolyamok beindításával⁸⁶ megkezdődött az „írni-olvasni megtanult egyszerű lélek továbbképzése.”⁸⁷

A továbbképző tanfolyamok iránt is mutatkozott igény, két tanéven keresztül működött az építőiparosok tanfolyama⁸⁸, míg a nyelvi (francia, német, esperantó) és gyorsírási tanfolyam csak az 1927/28-as évben. A tanfolyamot végző összesen 76 hallgatóból 68 sikeres vizsgát tett.⁸⁹ A női népfőiskolának 67 beiratkozott, 30-40 rendszeres és 20 végbizonysítványt nyert résztvevője volt.⁹⁰

A tanfolyam 106 órás volt, körülbelül egyforma arányban nyújtott irodalmi, történelmi, művészeti, honismereti, egészségügyi és gazdasági ismereteket, de 42 óra a német társalgás volt.⁹¹ Az előadások és tanfolyamok programját egyébként a vármegyei titkár bocsájította a Bizottság rendelkezésére.⁹² Itt kell még megemlíteni a népművelési mozgószínház működését is. A mozgó létesítésének gondolata már 1925-ben jelentkezett⁹³, de csak 1928. június 13-án kezdte meg működését az Uránia Mozgóban.⁹⁴ „Nem üzletet, hanem kultúrmissziót” kívántak betölteni létrehozásával.⁹⁵ Azonban fennállása alatt csak egy valóban jelentős közművelődési akciójáról tudunk, egy előadásokkal egybekötött egészségügyi ismeretterjesztő filmsorozat az 1929/30-as tanévben mutattak be.⁹⁶

A Bizottság aktív munkájával elérte, hogy a vármegyében a legjobb 12 város között szerepel, ebben a sorban Kiskunhalas, Újpest, Kiskunfélegyháza és Cegléd után, megelőzve Budafok, Kalocsa, Kispeszt, Pesterzsébet, Rákospalota, Szentendre és Vác városokat.⁹⁷

A fokozatos hanyatlás időszaka (1930-1944)

A visszaesés 1930-ban még nem látványos, de ebben az időben már észrevehető.

Dezső Kázmér a Vidéki Városok Kulturális Szövetsége központi irodájának leveléből már erre következtethetünk: A nehéz gazdasági viszonyok miatt fokozottabb takarékosagra van szükség, ezért átszervezte és „leépítette” az iskolánkívüli népművelés szervezetét. Ennek során az iskolánkívüli népművelés súlypontja a jövőben a város külterülete lesz.⁹⁸

Az analfabéta tanfolyamok száma csökken, mert kevesebb az írástudatlan.⁹⁹

Az 1930/31-es tanévben 5¹⁰⁰, 1933/34-ben pedig 1 analfabéta tanfolyamot indítottak.¹⁰¹

Későbbiekre vonatkozóan pontos adat csak 1938, 1940 és 1942 évekből van. Ekkor még két-két analfabéta tanfolyam működése van a városi költségvetések szerint előirányozva.¹⁰² Az 1930/31-es tanévtől kezdve valóban már csak a külterületre korlátozódott a Bizottság szervező tevékenysége. A belterületen a különböző egyletek és társaságok által szervezett népművelési előadásokról tett jelentést a vármegyei Bizottsághoz.¹⁰³

Az 1931/32-es tanévtől kezdve egyre gyérebb a különböző tanfolyamok száma is, több tanfolyam jelentkező hiányában nem indult be. (pl. 1931/32-ben 5 elemi ismeretterjesztő tanfolyam maradt el a külterületen.¹⁰⁴ Ebben a tanévben elmaradt még 2 analfabéta, 1 kézimunka tanfolyam is.¹⁰⁵ 1932-es év második felétől új elnevezésekkel, de ugyanazon tartalommal folydogált a munka.¹⁰⁶

Ekkor a Bizottság gyakorlati (számolás-mérés), nevelési (kézimunka, egészségügyi), művészeti és kedélyképző (nóta, szavaló) tanfolyamokat indított. Ezeket is főleg csak a külterületen.¹⁰⁷

Az iskolán kívüli népművelés tevékenységén belül hozta létre a VKM az 1927-es népkönyvtár akcióját is.¹⁰⁸

Dezső Kázmér polgármester nyújtotta be a főispánhoz a város népkönyvtár iránti igényét: „Méltóztassék kieszközölni, hogy 20 külterületi iskola mindegyikéhez és a városi népművelés céljaira is a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr által megfelelő számú népkönyvtár bocsátassék a város rendelkezésére”...¹⁰⁹

A város számára egy 250 kötetes nagykönyvtár és 12 db 135 kötetes tanyai könyvtár érkezett. A könyvtárat a polgármester osztotta szét az egyes iskolák között.¹¹⁰ A 250 kötetes nagykönyvtár lett a Bizottság könyvtára.¹¹¹ A könyvtárakat a tanyasi iskolák tanítói, illetve a Bizottság gondnoka kezelték csekély tiszteletdíjért.

Bár a 240/1928. Ikn. sz. vármegyei Központi Bizottság kifejezetten utasítja a könyvtárak kezelőit, hogy a könyveket ki kell adni kölcsönzésre és a könyvtár forgalmáról pontos nyilvántartást kell vezetni. Nagykőrösön az olvasószolgálat csak a helyben olvasásra terjedt ki.¹¹²

Könyv vásárlására a Bizottság minden évben beállított a költségvetésbe bizonyos összeget (50-150 Pengő között), amelyből csak a VKM által kiadott népkönyvtári könyvjegyzék szerint gyarapíthatta könyvtárát.

Tehát ebben a vonatkozásban is erősen érvényesült a centralizált irányítás.

A Nagykőrösi Iskolán kívüli Népművelési Bizottság működésének értékelése

Már a kortársak is felfigyeltek a számszerűen igen kiemelkedő adatokra és azt különböző szinten méltatják is. Mindenképpen érdekes a vármegye alispánjának 1932. évi értékelése a Városi Iskolán kívüli Népművelési Bizottság munkájáról. Elismerő sorait számszerű adatokkal támasztja alá. Mint írja, Nagykőrös városában 1924-től 1932-ig „52 analfabéta tanfolyamot, 25 elemi ismeretterjesztő tanfolyamot, 15 továbbképző tanfolyamot, 618 népies és vetítettképes előadást, 65 műkedvelői előadást és mesedélutánt, továbbá 360 népművelési ünnepélyt rendezett a helyi népművelési bizottság. – Igaz, örömmel hallgattam továbbá, hogy az 52 analfabéta tanfolyamnak mintegy 2000 hallgatója volt, amelyből megtanult írni-olvasni 1200 és a népies előadásoknak mintegy 36.000 hallgatója volt.”

A munka elismeréseként a vármegye kitüntetését a következő szavak kíséretében adta át: „... köszönetet mondok az analfabéta tanfolyamok.... létesítéséért... és a helyi népművelési bizottságnak odaítélt ezüst serleget a jövő évre is a helyi népművelési bizottságnak ítélem.”¹¹³

Már a vármegye akkori vezetői is észrevették a Bizottság tevékenységének kiemelkedő részét, az analfabétizmus leküzdése ellen folytatott harcot. Ezért a Pestmegye c. lap szerkesztőségének „Ezüst serlegét” 1931, 1932, majd 1933 után véglegesen Nagykőrös város Iskolánkívüli Népművelési Bizottságának adományozta.¹¹⁴

Talán nem véletlenül hangsúlyozzák a város polgármesterének Dezső Kázmérnak az érdemeit, mint írják, a Bizottság létrejötte is jelentős mértékben a nevéhez fűződik.

„Ő volt az, aki polgármesterségének első percétől kezdve megértette a kor hívó szavát és szívvel-lélekkel felkarolta a kultúrfölény elérését célzó mozgalmat. Ő volt a lelke mindennek.”¹¹⁵

A Bizottság működésének három szakasza statisztikai adatok tekintetében elkülöníthető ugyan egymástól, de tartalmi vonatkozásában nem.

A Bizottság tagjai a 20 év folyamán nemigen változtak, hacsak el nem költöztek, vagy meg nem haltak.¹¹⁶ Munkája fokozatosan formálissá vált, tevékenysége lényegesen kisebbre csökkent, majd szükségszerűen fulladt közönybe.

Jegyzetek

1. H. Sas Judit: A magyar népművelés története. 2.kötet (1920-1948) Bp.1963.9.p. (Továbbiakban: H.Sas)
2. H. Sas 31.p.
3. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye Törvényhatósági Iskolánkívüli Népművelési Bizottságának Évkönyve.1.köt.1928.Szerk.Bocsánczy Lukács.Bp.1928.17 19.p. (Továbbiakban: Évkönyv 1.)
4. Évkönyv 1. 20.p.
5. Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Hivatalos Lapja. 1924. 46.sz. A Központi Vármegyei Iskolánkívüli Népművelési Bizottság 728-1924. Ikn.sz. rendelete. (Továbbiakban: VHL)
6. H. Sas 35.p.
7. H. Sas 41.p.
8. Erdei Ferenc: A magyar társadalom a két háború között. 1. A magyar társadalomszerkezet.= Valóság. 1976. 4.sz. 26-27.p.
9. Egey Tibor: Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Központi Iskolánkívüli Népművelési Bizottsága. 1923-1945.=Levéltári Szemle. 1974. 2-3. Sz. 323-351.p. (Továbbiakban: Egey)
10. Évkönyv 1. 447.p.
11. VHL 1923. 231-233.p.
12. Pestvármegyei Népművelés. Közművelődési folyóirat. 1.évf. 1929. 8-10.p. (Továbbiakban: PN)
13. Egey 343.p.
14. Galántai Fekete Béla: Nagykőrös. Bp. 1927. 116.p.
15. U.o. 117.p.
16. Pest megyei Levéltár (Továbbiakban: PmL) Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főispáni bizalmas iratok 12/19377.sz.
17. Pest megyei Levéltár Nagykőrösi Osztálya (Továbbiakban: NkO) Nagykőrös város polgármesterének iratai /Továbbiakban: Nkpm) I. 113/1923.sz.
18. PmL Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főispáni bizalmas iratok 131/1942.sz.
19. NkO Nkpm elnöki 25/1928.sz.

20. U.o.
21. NkO Nkpm elnöki 152/1927.sz.
22. NkO Nkpm. I. 113/1923.sz.
23. Galántai Fekete Béla: Nagykőrös. Bp. 1927. 159.p. Csak az ifjúsági részleg adatai.
24. NkO Nkpm 2513/1927.sz.
25. Nagykőrösi Arany János Társaság alakulási éve: 1925.
26. Egey 327.p.
27. VHL 1923. 233.p.
28. VHL 1924. 46.sz. melléklete, de 1923-ban volt az első utasítás. Egey 329.p.
29. NkO Nkpm. I. 113/1923.sz.
30. U.o.
31. VHL 1926. 1-4.p.
32. Nagykőrösi Iskolánkívüli Népművelési Bizottság iratai (Továbbiakban: NkIkn) – NkO- 42/1925.sz.
33. NkO NkIkn 313/1927.sz.
34. NkO NkIkn 291/1927.sz.
35. NkO NkIkn 13/1929.sz.
36. NkO Nkpm 5729/1933.sz.
37. Nagykőrös város zártlevéltára 629.sz. irat
38. NkO NkIkn 83/1932.sz.
39. NkO NkIkn 71/1933.sz.
40. NkO Nkpm III. 1212/1943.sz.
41. NkO Nkpm elnöki 56/1935.sz.
42. A m.kir. kormány 1923-1925 évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Bp.1928. 13.p.
43. PN 1929. 19-24.p.
44. Népművelési Tájékoztató. A Magyar Királyi Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter 1925.évi 17.000 sz. rendelete Bp. 1925.
45. VHL 1931. 21.sz. melléklete.
46. NkO NkIkn 96/1933.sz.
47. NkO NkIkn 82/1933.sz.
48. VHL 1926. 385.p.
49. NkO NkIkn 2/1925.sz.
50. NkO NkIkn 2/1925.sz.
51. NkO NkIkn 46/1925.sz.
52. NkO NkIkn 10/1928.sz.
53. Egey 334.p.
54. NkO NkIkn 9/1927.sz.
55. NkO NkIkn 10/1928.sz. és 13/1929.sz.
56. NkO NkIkn 71/1931.sz.
57. Egey 330.p. és 339.p.
58. NkO Nkpm. I. 113/1923.sz., 976/1924.sz.,I. 8/1943.sz., III. 1212/1943.sz. NkO Számvevőszégi iratok III.csop. II.fejezet, NkO NkIkn 90/1926. Sz., 247/1926.sz., 162/1926.sz., 243/1926.sz., 62/1927.sz., 7/1928.sz., 148/1930.sz., 24/1931.sz., 3/1932.sz., 25/1932.sz., 47/1933.sz., 29/1934.sz., 73/1934.sz., 31/1936.sz., 3/1937.sz., 56/1937.sz.
59. NkO NkIkn 123/1929.sz.
60. NkO Nkpm elnöki 56/1935.sz.
61. NkO Nagykőrös zárt levéltára 629.sz. irat

62. Egey 340-342.p.
63. NkO NkIkn 12/1927.sz.
64. NkO NkIkn 82/1928.sz.
65. Évkönyv 1. 140-141.p.
66. NkO NkOkn 115/1/1928.sz.
67. NkO NkIkn 80/1932.sz.
68. NkO NkIkn 11/1932.sz.
69. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 83.köt. Az 1930 évi népszámlálás. Bp. 1932. 183.p.
70. NkO Nkpm elnöki 56/1935. alapszámú 230/1925.sz.
71. NkO NkIkn 1/1925.sz.
72. NkO NkIkn 11/1925.sz.
73. NkO NkIkn 174/1926.sz.
74. NkO NkIkn 134/1926.sz.
75. NkO NkIkn 247/1926.sz.
76. NkO Nkpm elnöki 56/1935. alapszámú 230/1925.sz.
77. NkO NkIkn 169/1926.sz.
78. NkO NkIkn 58/1925. sz. és 134/1926.sz.
79. NkO NkIkn 175/1926.sz.
80. Pn 1929. 561.p.
81. NkO NkIkn 29/1927.sz. és 37/1928.sz.
82. NkO NkIkn 12/1927.sz.
83. NkO NkIkn 67/1929.sz.
84. NkO NkIkn 87/1928.sz.
85. NkO NkIkn 13/1929.sz.
86. NkO NkIkn sz. n. 1929/30. tanév 6 elemi ismeretterjesztő tanfolyamról számol be 147 hallgatóval
87. NkO NkIkn 13/1929.sz. dr. Bocsányi beszédéből, amely a Népművelési Bizottság ülésén hangzott el.
88. NkO NkIkn 123/1928. és 37/1928.sz.
89. NkO NkIkn 123/1928.sz.
(Itt szeretném megjegyezni, hogy az Iskolánkívüli Népművelési Bizottság irataiban fellelhető adatok legnagyobb részt eltérnek az Évkönyv adataitól. Feldolgozásunkban általában a Bizottság iratai között lévő adatokat használtuk. Az Évkönyv adatai általában túlzóak, szépítőek.)
90. NkO NkIkn 148/1930.sz.
91. NkO NkIkn 131/1929.sz. A tanmenet a Népművelési Tájékoztatóban megadottak szerint készült.
92. NkO NkIkn 13/1929.sz.
93. NkO Nkpm elnöki 56/1935.sz.
94. NkO NkIkn 131/1928.sz.
95. NkO NkIkn 37/1925.sz.
96. NkO NkIkn sz.n. 1930.július 5. A Népművelési mozgó működéséről jelentés, itt található nagyon precíz kimutatás az előadások címéről, idejéről, látogatottságáról, szöveges elemzés is.
97. PN 1929. 580.p.
98. NkO Nkpm elnöki 56/1935. alapszámú 71/1930.sz.
99. NkO NkIkn 148/1930.
100. Uo.

101. NkO NkIkn 95/1933.sz.
102. NkO Nagykőrös város Számvevőség 1938., 1940., 1942 költségvetés részletezése.
103. NkO NkIkn 8/1931.sz.
104. NkO NkIkn 5/1932.sz.
105. NkO NkIkn 114/1931.sz.
106. NkO NkIkn 110/1932.sz. A VKM 882.4/3811-1932.VIII.f.sz. rendelete
107. Pl. NkO NkIkn 103/1933.sz. Nőnevelési (Egészségügyi) tanfolyam belterületen 1, külterületen 12.
108. H.Sas 45-55.p. Elemzi a könyvtárak állományát, az állomány gyarapítás módját is.
109. NkO Nkpm 152/1927.sz. elnöki
110. NkO Nkpm. elnöki 300/1927.sz.
111. NkO NkIkn 12/1927.sz.
112. NkO NkIkn 10/1928.sz.
113. NkO NkIkn 86/1932.sz.
114. NkO NkIkn 1/1934.sz.
115. NkO NkIkn 14/1928.sz.
116. NkO Nkpm. III. 646/1936. Az Iskolánkívüli Népművelési Bizottság ujjászervezése Nagykőrösön.

Bertalan Péter¹ - Bertalanné Perényi Andrea²
Kaposvári Egyetem¹ - Petőfi Sándor Óvoda²

Minőségbiztosítás a közoktatásban

In unserer Zeit ist die Qualität sehr Wichtig. Die Teilnehmer des Unterrichtswesens streben nach der Qualität. Unsere Abhandlung stellt diesen Prozeß vor.

I. Bevezető gondolatok a minőségbiztosításról

Az elkövetkező évek egyik legdivatosabb oktatási témája a minőségbiztosítás lesz. Aktualitását a Magyarországon zajló társadalmi, gazdasági, valamint oktatásügyi folyamatok indokolják. Fontos kérdéssé vált az oktatás - nevelés színvonalának javítása. A közoktatási törvény biztosítja az oktatási intézmények szakmai önállóságát. A megfelelő színvonal biztosításáért az iskola a felelős. Neki kell megtalálnia azokat a fejlesztő értékelési formákat, amelyekkel az eredményességet, hatékonyságot biztosítani tudja. Ugyanakkor az iskola használó is szeretné tudni, hogy milyen szolgáltatásokat kaphat az iskolától. Kívánságát, véleményét egyre határozottabban fogalmazza meg. Ebből adódik, hogy egy kölcsönös elkötelezettségnek kell kialakulnia az oktatási intézmény és vevőköre közt.

Az Európai Unióhoz történő csatlakozásnak is egyik fontos kérdése a minőségbiztosítás az oktatási rendszerek különböző szintjein.

Mivel mindketten a kutatás és oktatás területén dolgozunk, munkánk során is fontossá vált, hogy megismerkedjünk azokkal a tanulmányokkal, amelyek a minőségbiztosítással, különös tekintettel a “minőségbiztosítás az oktatásban”- témával foglalkoznak

A minőségbiztosítás aspektusában az iskolát mint szolgáltató intézményt fogjuk fel. Ez azt jelenti, hogy az oktatás épp úgy a társadalom igényeinek, a kereslet - kínálat törvényeinek megfelelően mérettetik meg, mint a fogyasztás más területein felkínált áru. Ez így üzletszerűnek hangzik, hiszen ember és ember közötti, azaz interperszonális kapcsolatról van szó. Ebben a kapcsolatban részt vesz tanár és diák, tanár és szülő, sőt a környezet, a társadalom más tényezői is befolyásolják. Ez az oka annak, hogy a minőségbiztosítást csak kellő ismeretek alapján lehet megtervezni. Ezért a minőségbiztosításra olyan átfogó, ugyanakkor részletes felmérésekkel kell készülni, amelyek az iskola működésének egészét részleteiben feltérképezik.

Tapasztalatunk, hogy mindenki nagy elvárásokkal, reményekkel, de ugyanakkor kétségekkel is tekint a minőségbiztosítás felé. Vajon alkalmazhatók-e az ipari analógiák az iskolában?

Vajon értelmezhető-e az oktatás úgy mint termelési folyamat vagy mint szolgáltatás?

II. Minőség az oktatásban

Dolgozatunk mottójául Charles F. Kettiring szavait választottuk: “A világ utálja a változásokat, mégis ez az egyetlen, amely fejlődést eredményez.”

A posztindusztriális társadalmak legjellemzőbb vonása a folytonos megújulás. Ma már a változások apró lépésekben történnek, az eredményeket a folytonos fejlődéshez szokott ember alig veszi észre, ezt a hétköznapok velejárójának tartja. Ahhoz, hogy

valaki korunkban sikert érjen el folytonos tanulásra van szükség, mert a tanulás tudást szül, a tudás és a tehetség vonzza az ötleteket. A munkahelyeknek jó szakembergárdára van szükségük, olyanokra, akik tudatosan dolgoznak a minőségért. A minőség a holnap biztonsága. A teljes körű minőséggel lehet a "vevőt" megszerezni és megtartani. Ennek eléréséhez állandó fejlesztésre, fejlődésre, határozott célokra van szükség.

A hagyományos iskolai gondolkodásmódon és vezetési, menedzselési módszereken is változtatni kellett. A minőség az iskolák létének alapkérdése lett. Nem elég egyszer teljesíteni, a színvonalas teljesítményt folyamatosan garantálni kell. Új feladatok hárultak az iskolavezetésre.

A Nemzeti Alaptantervvel kapcsolatban:

- új erőforrások keresése az új feladatok megvalósítása érdekében
- tanárok továbbképzése
- a vezetőség tevékenységének rendszeres értékelése
- a tanítás hatékonyságának mérése, a tanulmányi eredmények összegzése

Az iskolák helyi irányítása során felmerülő kérdések:

- az iskolaszék szerepének változása
- a szülői választmány szerepe
- önállóság az egyes tanárok kiválasztásában
- az iskola népszerűsítése
- a költségvetés
- hatóságokkal szembeni beszámolási kötelezettség
- az iskola vezetésének és szerepének pontos definiálása

Az iskolák értékelési rendszeréhez kötődő feladatok:

- az iskolai értékrendszer és célok definiálása
- az iskolai irányítás ellenőrzése
- a tanulmányi fejlődés értékelése
- az iskola vezetés hatékonyságának értékelése
- a tanárok teljesítményének értékelése

Megváltozott társadalmi elvárások a következő területeken:

- az iskolával szemben
- a tanárokkal szemben

A magyar oktatásügy fejlődése szempontjából kiemelkedő jelentőséggel bírt az a tény, hogy a minőségfejlesztést a kormányzati oktatáspolitikai alapvető célkitűzései közé emelték. A minőségfejlesztés a közoktatás valamennyi szereplőjének érdeke. Az oktatás minőségén múlik, hogy Magyarország az életminőség tekintetében felzárkózik-e a kontinens gazdagabb országaihoz.

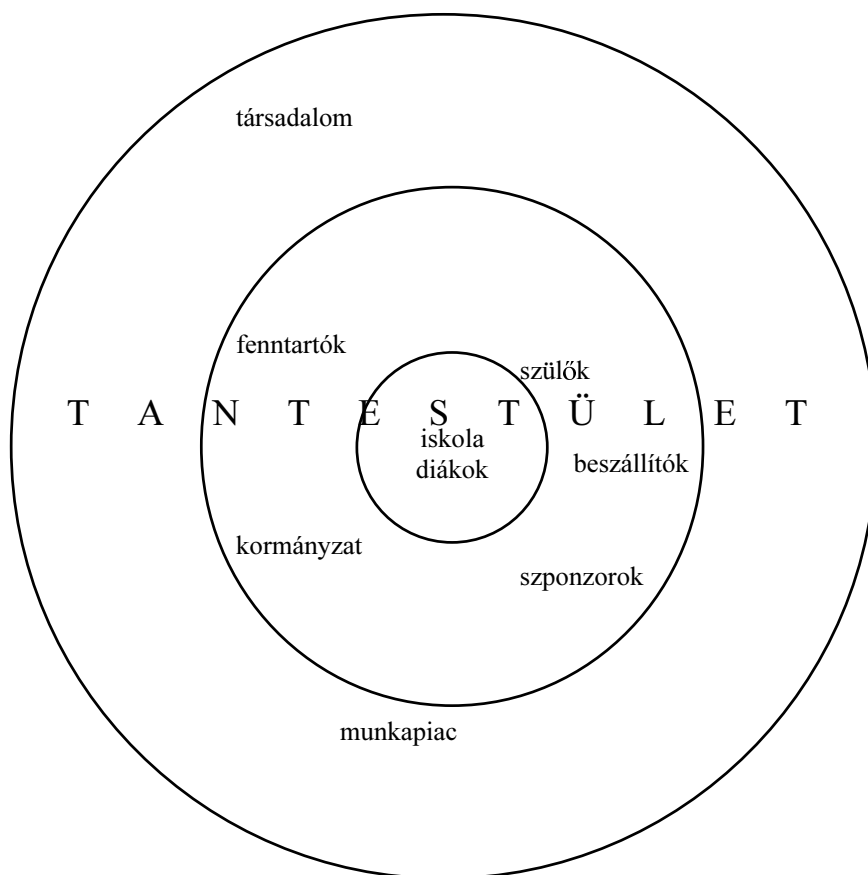
Mi a minőség az oktatásban? A minőséget a köztudatban szokás a színvonal, az eredményesség, az elitképzés szinonimájaként értelmezni. Azonban ennél több. A rendszer irányítását, szabályozását, működését, aktorainak tevékenységét meghatározó életmód és filozófia. A változás és változtatás filozófiája. Minőségnek nevezzük azon jellemzőket, amelyek az oktatást alkalmassá teszik az "iskolahasználók" kifejezett és rejtett igényeinek minél teljesebb kielégítésére. A minőség több mint cél, hitvallás kell hogy legyen. A minőségi munka sikeressége döntő részben a kollektíva együttműködésétől függ.

A minőségbiztosítás bevezetését és alkalmazását a következők tették szükségessé az oktatásban:

- *szakmaiság*: az iskolának arra kell törekedni, hogy a legjobb minőségű “szolgáltatást” nyújtsa a tanulók számára
- *erkölcs*: a lehetőségek optimális megteremtésével a tanulók a kötelező oktatási idő befejezéséig a lehető legjobb eredményt érik el.
- *verseny, túlélés*: a környezetnek egyre erőteljesebb az igénye a minőségi oktatásra.
- *ellenőrizhetőség*: belső stratégia kidolgozása, mely biztosítja az ellenőrzések és vizsgálatok alátámasztását.

Az iskolából kikerülő tanulók továbbtanulásuk, elhelyezkedésük során találkoznak a minőségbiztosítás fogalmával, rendszerével, elvárásaival. A gyereklétszám csökkenésével csak az az iskola életképes, amelyik ki tudja elégíteni a “vevők”, az iskolát használók igényeit.

A nonprofit szféra egyik legnagyobb szolgáltatója a közoktatási intézmény. Ügyfélkörüket a következő ábra mutatja¹:

Nem lehetetlen feladat a szolgáltatásban minőséget elérni. Ma már a szolgáltatás minden összetevőjét lehet mérni, ellenőrizni, tervezni és továbbfejleszteni. A szolgáltatásban a minőség egyik ismérve az ügyfeleknek történő megfelelés. Nézzük meg, hogy az iskola "ügyfeleinek" milyen követelményei vannak a minőséggel kapcsolatban:

1. Legfontosabb ismérv a hozzájutás lehetősége. Alapkövetelmény a megfelelő órarend, s a további programok olyan összeállítása, hogy mindenki igénybe tudja venni.
2. Megfelelő kommunikáció: a tanév rendjének, eseményeinek ismertetése.
3. Kompetencia: a tanárok megfelelő diplomával rendelkezzenek.
4. Udvariasság: a szolgáltató barátságos, tapintatos, udvarias az ügyfelekkel.
5. Felelősségtudat: szem előtt kell tartani az ügyfél érdekét.
6. Megbízhatóság: a tanárok határozott, következetes, ellentmondások nélküli tevékenységét a diákok és szülők elismerik.
7. Figyelmesség: gyorsan, a problémákat megelőzve reagál a szolgáltató az ügyfél lépésére.
8. Biztonság: az ügyfél érzi, hogy jó kezekben van. Minden kétséget kizár magában arra vonatkoztatva, hogy esetleg nem megfelelő módon kezelik igényeit.
9. Az ügyfelek megismerése, megértése, az empátia kimutatása.

A minőségelvű, jövőre figyelő, a vevők körére és a partnerek erkölcsi felelősségére építő, környezetükbe szervesen beépülő iskola feltétlenül versenyképesebb. Az oktatás és képzés minősége az Európai Unió minden tagállamában politikai jelentőségű kérdés. A magas szintű tudás, a képességek és készségek fejlesztése nélkülözhetetlen alapfeltétele az aktív állampolgári életnek, a foglalkoztatásnak és a társadalmi összetartó erőnek. Az Európai Közösség a minőségi oktatás fejlesztéséhez úgy járul hozzá, hogy ösztönzi a tagállamok közötti együttműködést és - amennyiben szükséges - támogatja tevékenységüket. számos tanulmány készült és sok kutatási projekt indult azzal a céllal, hogy a minőségi oktatás terén európai szinten erősítse az együttműködést. A minőségfejlesztés hosszú távú folyamat címmel Herczenki Katalinnal készített interjúból megtudjuk (Új pedagógiai szemle 2000. szeptemberi szám 16. oldal), hogy a Prágában tartott konferencián az Európai Unió oktatási miniszterei, valamint a három közép- és kelet-európai tagjelölt ország miniszterei felkérték a Bizottságot, hogy az egyes országok szakértőiből hozzon létre egy munkabizottságot. A munkabizottság feladata, hogy megállapodjon azokról az iskolai standardokat jellemző mutatókról, amelyek alapján az egyes országok kidolgozhatják saját minőségértékelési rendszerüket. A Bizottság 16 mutatót választott ki. A mutatók 4 területet fognak át. Ezek a következők²:

A) Teljesítményszintek mutatói

1. matematika
2. olvasás
3. természettudomány
4. információ - és kommunikációtechnológiák
5. idegen nyelvek
6. tanulási képesség
7. társadalomismeret - állampolgári ismeret

B) Oktatási eredményesség és továbbtanulás

8. lemorzsolódás
9. a középiskola elvégzése
10. a felsőoktatásban való részvétel

C) Monitoring az iskolai oktatásban

11. az iskolai oktatás értékelése és irányítása
12. szülői részvétel

D) Az oktatás szerkezete és forrásai

13. tanárképzés
14. az óvodába járó gyerekek aránya
15. a tanulók és a számítógépek aránya az oktatási intézményekben
16. az oktatási kiadások és a tanulók aránya

Öt kihívást határoztak meg, amellyel a jövőben szembe kell nézni:

1. *Tudáscentrikus társadalom*: az élethosszig tartó tanulás az egyéni és szakmai boldogulás záloga.
2. *Decentralizáció*: nem más, mint a minőségről szóló politikai elhatározás leszállítása az oktatási rendszer alacsonyabb szintjeire.
3. *Források*: a gazdaság logikája a drága intézményes gyakorlat helyett költség-hatékony alternatívák keresésére kényszerít. Igazi kihívás: hogyan lehet az új technológiákat a lehető legokosabban és leghatékonyabban felhasználni.
4. *Befogadó társadalom*: minden gyermeknek és fiatalnak lehetőséget kell adni, hogy az iskolai oktatás felkészítse őt az iskola utáni életre. Másik fontos kérdés, hogyan viszonyul a társadalom egésze a "külföldiekhez"
5. *Adatok és összehasonlíthatóság (benchmarking)*: az összehasonlítást nyilvánvalóan a tanulói teljesítményszintekkel kell kezdeni, ezek azonban önmagukban értéktelenek, helyes értelmezésükhöz azt is kell látni, hogy milyen tényezőktől függ a hatékony tanítás és az eredményes tanulás.

A következőkben tisztázzuk a minőségügyi alapfogalmakat!

Minőségpolitika: a felső vezetés által megfogalmazott és nyilvánosságra hozott, a minőséggel kapcsolatos vezetési tevékenység.

Minőségirányítás: a minőségpolitika megvalósulásával kapcsolatos vezetési tevékenység.

Minőségfejlesztés: a minőségmegőrzés folyamatában a jobbító szándékú törekvés, az állandó megerősítő - korrigáló fázisok egymásutánja a minőség optimális szintjének elérése érdekében.

Minőségellenőrzés: a belső szabályozás eszköze. Célja a tanítási - tanulási folyamat közvetlen ellenőrzése.

Minőségértékelés: a külső szabályozás eszköze. Általában egyszeri és külső értékelés, amely a tanítási - tanulási folyamat egy adott állapotát akarja felmérni, többnyire diagnosztikus céllal. Lehet országos és helyi.

A minőségbiztosítás: az önszabályozás eszköze. Az érintettek által végzett folyamatos munka, amely az önértékelés és külső tanácsadás alapján feltárt problémákra munkacsoportokat (ún. minőségi köröket) szervez rá, és ezek megoldási javaslatait visszacsatlakoztatja a döntési folyamatokba. Lehet országos, helyi és intézményi. Különösen alkalmas hosszú távú intézményi minőségpolitika megvalósítására és közös iskolai értékrend kialakítására.

Kapcsolatok a minőség - ellenőrzés, minőségértékelés és a minőségbiztosítás között:

- a minőség - ellenőrzés helyzetképet ad az intézményről törvényességi, pénzügyi és szakmai vonatkozásban.

- a minőségértékelés egyszerű összképet rajzol a tanítási - tanulási folyamat egy adott állapotáról, külső viszonyítási pontokat is felhasználva. Alapja az intézményi szintű döntés előkészítésének, a hatékonysági és az eredményességi vizsgálatoknak.
- a minőségbiztosítás az intézményi folyamatok javítása, az intézményi, illetve a helyi fenntartói minőségpolitika sarkköve.

III. A minőségügyi elemek értelmezése az oktatásban

A) Az ISO 9001 minőségügyi rendszer főbb szempontjai az oktatásügyre vonatkoztatva a következők:

Az ISO 9001 minőségügyi rendszerek minőségbiztosítási modellje a tervezés, fejlesztés, a termelés, a felszerelés és a vevőszolgálat területén a szabvány fejezetei szerint valósul meg. A szabványnak 20 olyan alfejezete van, amelynek követelményeit a bevezetett és működtetett rendszernek ki kell elégítenie. Ezek a következők³:

1. A felső vezetés felelőssége
2. Minőségügyi rendszer
3. A szerződések átvizsgálása
4. Műszaki tervezés szabályozása
5. A dokumentumok és adatok kezelése
6. Beszerzés
7. A vevő által beszállított termékek
8. A szolgáltatás azonosítása és nyomon követhetősége
9. Folyamatszabályozás
10. Ellenőrzés és vizsgálat
11. Ellenőrző, mérő- és vizsgálóberendezések felügyelete
12. Az ellenőrzött és vizsgált állapot
13. Nem megfelelő szolgáltatás kezelése
14. Helyesbítő és megelőző tevékenység
15. Kezelés, tárolás, csomagolás, állagmegőrzés
16. A minőségügyi feljegyzések kezelése
17. Belső minőségügyi auditok
18. Képzés
19. Vevőszolgálat
20. Statisztikai módszerek

B) A TQM rendszerek alapfilozófiája, értelmezése az oktatási intézményekre vonatkoztatva az alábbiak⁴:

Az iskola vezetőinek elsősorban a belső és külső fogyasztók igényeit kell kielégíteni, határozott érdekképviselet és erkölcsi felelősség érvényesítésével az intézmény minden területére kiterjedően.

A TQM "tízparancsolata" az oktatási intézményekben:

1. Mindenben meg kell felelni a vevői (tanulók, szülők) igényeknek.
2. Folyamatosan tökéletesíteni kell a vevői és beszállítói kapcsolatokat.
3. Mindig megfelelő szolgáltatást kell nyújtani.
4. Előre kell magas szintű szolgáltatást produkálni, ne kísérletezgjessünk a tanulóval.
5. Az eredményt mérni kell.

6. Fő cél: az állandó fejlesztés és tökéletesítés.
7. Irányítani a vezetőségnek kell.
8. A rendszeres képzés alapvető fontosságú.
9. Gyakran és minden területre vonatkozóan kommunikálni kell a szülőkkel, a diákokkal és a tanárokkal.
10. Észre kell venni a sikert és az eredményt.

A TQM szemléletben működő intézmény jellemzői:

- az intézményhasználók állnak figyelme központjában
- az intézménynek van saját jövőképe
- stratégiája van a jövőképhez
- az intézmény döntési helyzetbe hozza minden dolgozóját (képzéssel, önbizalma erősítésével, az adminisztratív korlátok feloldásával, team munkával)
- a hatékonyságot - az iskolahasználókkal együtt - a stratégia mentén rendszeresen értékelik

C) Környei László helyettes államtitkár a Köznevelés 2000. szept. 1-jei számában nyilatkozta: "Most 450 intézményben indul a **Comenius 2000 program**. ... Tudatában kell lennünk, hogy úttörők vagyunk ezzel a programmal mind az oktatás világában, mind itthon a közszolgálati alrendszereken belül. Abban a nagy kísérletben, amelyet a minőségfejlesztés, minőségbiztosítás jelent, csak együttgondolkodva lehetünk sikeresek."

A Comenius program lényege a fejlesztés. Minden iskolának a saját fejlettségi szintjéhez, az adott kiinduló állapothoz képest kell elmozdulnia egy magasabb minőség felé. A minőségfejlesztési rendszer egyik fontos eleme a helyzetfelmérés, a belső önértékelés, továbbá az intézmény partnereinek igényfelmérése, a működéssel való elégedettség szintjének megismerése. Ezeknek az információknak a birtokában derülhet ki, hogy melyek azok a területek, amelyekre az intézménynek a legnagyobb fejlesztőmunkát kell fordítania.

A Comenius 2000 program ötvözi a TQM - szerű fejlesztésorientált és szabályozás szemléletű ISO - modelleket. Nagy szabadságot ad az intézményeknek, azok maguk határozhatják meg a fejlesztendő területet.

Irodalom

1. Kalapács János: *Minőségbiztosítás irányítás a közszolgáltatásban. Közoktatás. Közigazgatás. X-Level-2000* 5. o.
2. A minőség tizenhat mutatója. Európai jelentés az iskolai oktatás hatékonyságáról. Fordította és szerkesztette: Szemere Pál. Új Pedagógiai Szemle. 2000. szeptember, 111. o.
3. *Oktatási minőségügyi manager képzés*. AT 3000730-1718/1999 akkreditációs számon regisztrált tanfolyam anyaga, 2000. január, Quality Engineering Kft. Budapest, TQM tízparancsolat 10-14. o.
4. Uo. 15. o.

La couleur locale du positivisme brésilien

A pozitívista filozófia ideológiai útmutatása készítette elő a brazil nemzeti köztársaság kikiáltását 1898-ban, a rabszolgaság eltörlését 1888-ban és az új „erényes” diktatórikus köztársaság politikai megformálásához alapvetően hozzájárult. Az 1891. Alkotmány az egyéni szabadság jogok és a polgári államszövetség mind a 20 tagállama számára önálló belső demokratikus fejlődést biztosított, a rendet és a haladás ígérését. Az első időszak 1889-1894 a katonák, a második 1894-1930-ig az oligarchiák köztársaságát valósította meg a két kávétermelő állam São Paulo, Rio de Janeiro valamint Minas Gerais váltakozó politikai elnöki hatalmának kiépítésével. De az igazi politikai áttörés csak 1930-ban következett be amikor Getulio Vargas Rio Grande do Sul állam kormányzója kerül a Brazil Egyesült Államok elnöki székébe, aki a már addig is hangoztatott pozitívista filozófiai tételek ideológiai támasza alapján populista diktatúrát épít ki 1945-ig.

J'ai participé au colloque „A. Comte aujourd'hui” organisé par l'Association internationale de la Maison d'A. Comte et par la Fondation de la Maison des Sciences de l'Homme de l'Université de Paris à Cerisy la Salle, où j'ai écouté la communication de Mme Elisabete da Costa Leal, qui travaille à l'Université de Porto Alegre et à la bibliothèque de la Chapelle de l'Humanité de Porto Alegre, de la capitale de l'Etat de Rio Grande do Sul. Elle a parlé de la chapelle de l'Humanité de Porto Alegre qui a été construite comme la copie authentique de celle de Rio de Janeiro. Elle a été commencée le 19 janvier 1912 à l'occasion du 114ème anniversaire de la naissance d' A.Comte et a été achevée à l' occasion du 130ème anniversaire du philosophe.² La construction des deux chapelles de la religion de l'Humanité illustre le culte positiviste qui n'était pas inattendu de la part de Rio de Janeiro et de São Paulo et surtout de Minas Gerais où le positivisme a influencé le programme des réformes politiques pour les républicains comme pour la bourgeoisie, pour les intellectuels et pour les cadets-philosophes. La mise en oeuvre de ce programme était: l'abolition, en 1888, la proclamation de la République en 1889 et la fondation des États Unis Brésiliens avec ces 22 états, la Constitution de 1891 et particulièrement le fonctionnement de l'Apostolat Positiviste de 1879.

La proposition positiviste avait été acceptée par le gouvernement brésilien dans le cas, où elle était en accord avec l'intérêt des autres couches sociales de l'Assemblée Nationale. Ainsi comme,leur projet de Constitution n'était en accord avec l'intérêt des autres couches sociales, et il ne fut pas accepté dans sa forme originale. Mais il est vrai que beaucoup de propositions positivistes, furent acceptées dans les lois de la Constitution ou à l'Assemblée Nationale, notamment la loi de la décentralisation – la transformation des provinces en Etats souverains fédérés. Cette loi parait déjà en novembre 1889 et elle devint un article de la Constitution de 1891. La loi de la séparation de l'Eglise et de l'Etat était pareille. La Constitution de 1824 déclara la religion catholique comme la religion d'état. L'Eglise était le soutien idéologique de la monarchie jusque dans les années 1870. La religion catholique était presque la religion unique jusqu' à la migration des émigrants et elle était mélangée avec les religions nègres.³

L'Eglise ne participait point au mouvement de l'abolition, elle servait la clientèle moralement et physiquement des propriétaires de latifundiums „fazendeiro”. L'Eglise

trouvait son ennemie dans l'empire des clubs franc-maçonniques, même si elle devait faire des le compromis avec ces clubs, parce que la majorité des adhérents de ces clubs était des politiciens, des hommes d'état.

„La politique de la République repose sur la liberté de conscience absolue, c'est pourquoi la pratique de n'importe quelle religion est libre et l'unité de l'Eglise et de l'Etat sera expirée.”⁴ Cette proposition déposée au gouvernement était acceptée et elle devenait la loi de la Constitution, comme une proposition positiviste mise en oeuvre. Les autres propositions positivistes avaient été acceptées comme l'approbation unique des mariages civils, l'interdiction des divorces suggérée par la conception, concentrée sur la famille de Comte.

La composition du nouveau parlement reflétait le changement de pouvoir politique, car sa majorité a été formée par les propriétaires de plantations de café du sud ou leurs représentants. Le reste des députés était les monarchistes et les positivistes, qui, n'avaient pas adhéré à l'Apostolat. Ils ne pouvaient y jouer de rôle important. Les propriétaires de plantations de café de São Paulo jouaient le rôle principal dans le domaine de l'économie et de la politique aussi sous les présidents Prudente de Morais Barros (1894-1898) et Campos Calles (1898-1902). C'était la période de la république du café où la rotation des deux états du café, São Paulo et Minas Gerais parvinrent au sommet du pouvoir.

La production annuelle du café:

en 1913	14 500 000 sacs
en 1930	27 200 000 sacs ⁵

La production de café du Brésil représentait 65.9% de la production mondiale de café. Le nombre total des arbustes de café du monde représentait au Brésil 69.1% de la de la proportion mondiale, dont la distribution territoriale était:

São Paulo 50.8%
Minas Gerais 26.8%

Les contemporains nommaient justement cette période l' époque du café. Les propriétaires de plantations de café avaient le pouvoir politique. Les positivistes accomplirent une tâche historique importante car ils hâtaient la chute de la monarchie et ils aidaient la reconstruction de la société à l'aide d'une nouvelle politique. Les propriétaires de plantations de café profitaient de leur pouvoir politique pour garantir la base de leur pouvoir pour une meilleure utilisation de la production de café. Le premier pas de cette garantie était la convention de Taubatei:⁶ c'est qu'elle assurait l'achat du prix d'état du café et sa réservation par l'Etat jusqu'au temps de l'augmentation du prix du café au marché mondial. Grâce à cette convention, la conjoncture du café éliminait l'inflation des années 1890.

L'industrie brésilienne, se reposant sur la conjoncture du café, se développait de plus en plus et, en conséquence de cette évolution, la bourgeoisie industrielle essayait de s'éloigner de la classe de propriétaires de plantations de café en articulant ses intérêts individuels. La stabilité politique y attirait les capitaux étrangers. La première place avait été occupée par les capitaux anglais, mais à partir de 1930, les capitaux américains les surclassèrent.⁷ Le marché intérieur se mit à se développer dynamiquement grâce à l'abolition, à l'immigration et aux investissements gigantesques. Le tableau de la société générale du premier tiers du XXème siècle était pareil à celui de la fin du XXème siècle. Les esclaves devenaient les ouvriers salariés et ils étaient dans la misère. L'armée se retirait de la vie politique qui était dominée par les organisations politiques des Partis républicains de São Paulo et celui des propriétaires de plantation de café de Minas

Gerais. Il y avait beaucoup de partis locaux, mais ils ne jouèrent pas de rôle digne d'être mentionné. Les deux partis républicains de São Paulo et, tous les deux de Minas Gerais avaient leur majorité garantie. Ainsi, les présidents une fois étaient élus de Minas Gerais, d'autres fois étaient élus de São Paulo.

En ce qui concerne l'intérêt spécial au positivisme de l'Etat brésilien le plus au sud de celui de Rio Grande do Sul, il n'était clair pour moi qu'après avoir écouté la communication du chercheur brésilien de Porto Alegre.

Pourquoi le positivisme a-t-il suggéré le programme politique à cet Etat, qui était le plus au sud et très différent économiquement car la culture du blé, l'élevage bovin par des cowboys locaux appelés „gaúcho” et la viticulture étaient généralement développés. Le gouverneur, Julio de Castilhos de Rio Grande do Sul, a trouvé le positivisme convenable pour construire sa dictature républicaine dans laquelle le pouvoir exécutif était plus dominant que celui du législatif dans sa politique intérieure. Pour assurer l'ordre à sa politique extérieure, il a emprunté du positivisme la thèse du progrès en l'appliquant à la situation politique de Rio Grande do Sul comme d'en Etat fédéral, les États Unis Brésiliens. Par conséquent, il voulait mieux séparer son Etat des États Unis Brésiliens, qui ne considéraient que l'intérêt économique de la culture du café qui avait été signifiée par l'accord de Taubatei.

Julio de Castilhos organisait le soulèvement contre les États Unis Brésiliens à l'occasion de chaque guerre en espérant obtenir la séparation de Rio Grande do Sul avec les Etats fédéraux. Cette occasion était arrivée par le soulèvement de Canudos et également „la guerre du café avec du lait”, plus exactement la guerre civile entre les Etats de Rio de J. et l'Etat de São Paulo avec l'Etat Minas Gerais en 1909-1910.

Mais ces attaques militaires n'apportaient aucune solution politique ou économique pour cet état du Sud, parce que le coup d'état de Getulio Vargas, gouverneur de l'état de Rio Grande do Sul a pu résoudre ce problème économique et politique sous sa dictature populiste de 1930 à l'aide idéologique des thèses philosophiques du positivisme en rédigeant son programme, Estado Novo. José Murilo de Carvalho analyse les circonstances historiques de la réception brésilienne des idées européennes venues surtout de France. Cette réception était une tradition typique au Brésil, par ex.: les idées de Machiavelli, celles de Montesquieu et surtout celles de la grande Révolution française étaient déjà connues à l'époque coloniale.⁸

Les théories du darwinisme social et les idées de H. Spencer et celles d' A. Comte étaient aussi répandues parce qu' on avait acheté 370 exemplaires, de leurs ouvrages.

L'acceptation des idées venant de l'étranger au Brésil était plus dominante que l'influence des idées brésiliennes à l'étranger, selon Oliveira Viana. En ce qui concerne l'acceptation des théories venant de l'étranger, Roberto Schwarz a pour l'opinion que le libéralisme représentait l'intérêt de l'élite sociale en lui faisant croire qu'elle avait été cultivée, bien éduquée. L'acceptation massive et la popularité des idées positivistes étaient très effectives non seulement parmi les tats états de production du café mais à l'État de Rio Grande do Sul parce que les idées positivistes servaient à l'armure, aüssi dans idéologique pour l'état de Rio Grande do Sul contre le pouvoir fédératif pour sa politique séparatiste. En effet l'intéret économique et politique de Rio Grande do Sul n' était point représenté à l'échelle politique fédérative sous l'époque de la République des militaires de 1889 à 1894 et sous l'époque de l'oligarchie de 1894 à 1930 Getulio Vargas a accepté et adapté les thèses positivistes pour rédiger son programme politique en déclarant une Révolution dans la vie politique brésilienne en même temps qu' une stabilisation et l'institutionnalisation de son régime politique au XX-ème siècle en 1930. Quel message a pu suggéré à Vargas le positivisme pour la stabilisation de sa dictature

populiste? Le premier message de Comte pour lui est la promesse d'une société industrielle, qui est apparue convenable à Vargas.

Le moteur du progrès économique est l'industrie selon Comte. Le progrès historique est programmé, dont la source est enracinée quasi dans les nécessités biologiques de l'humanité et ce progrès s'effectue dans l'accroissement industriel, étant les processus de la conséquence de la force morale et politique de la capacité biologique et spirituelle de la société.

„Il est clair, en effet, que l'activité collective du corps social n'étant que la résultante des activités individuelles de tous ces membres, dirigées vers un but commun, ne saurait être d'une autre nature que ses éléments, qui sont évidemment déterminés par l'état plus ou moins avancé des sciences, des beaux-arts et l'industrie.”⁹

Le but de ce progrès est défini clairement, cela veut dire, atteindre et construire la société industrielle, qui apporte l'état positif selon la loi des trois états de Comte.

G.Vargas a trouvé cette théorie très utile pour faire accélérer le progrès économique brésilien dans sa lutte contre l'oligarchie. La théorie de l'Etat fort, de la „dictature de vertu” où les savants sont les „ingénieurs” de l'avenir, était capable de légaliser l'omnipotence du pouvoir exécutif et le pouvoir personnel du président. La théorie de la liberté réelle du positivisme était aussi convenable à la légalisation du pouvoir populiste. Le libéralisme déclarait la liberté absolue. Mais le positivisme l'a modifié contre la liberté réelle qui ne signifiait que la reconnaissance de la loi. Le peuple doit reconnaître que ce sont les personnages élus qui sont responsables de l'activité politique, parce que le peuple leur a cédé leur ancienne activité politique libérale. Ces personnages, ces savants de la politique positive sont au courant des éléments de la politique parce qu'ils gouvernent dans l'esprit de la politique positive. L'Etat est l'objectivation de la politique positive et le peuple n'a d'autre chose à faire qu'à obéir. Le pouvoir omnipotent de l'Etat sur l'individu est absolu. „Notre imparfaite nature aura toujours, en effet, besoin d'un véritable effort pour subordonner à la sociabilité cette personnalité qu'excitent continuellement nos conditions d'existence.”¹⁰

L'idée de l'Etat absolu et des citoyens „obéissants” effectuait une influence assez remarquable sur Vargas. Les intégristes brésiliens voulaient établir l'Etat fort de l'esprit positif en intégrant chaque individu et chaque organisation à l'Etat à travers des corporations. Cette conclusion a été approuvée par les événements sanglants des guerres civiles qui n'ont débouché que sur l'anarchie. L'idée de l'Etat absolu promettait d'assurer le progrès social.

La théorie de l'Etat absolu était en relation avec la thèse de la nécessité d'un personnage fort à tête de l'Etat qui serait capable de gouverner selon l'esprit de la politique positive en Amérique latine où le culte du gaudillo était toujours présent pendant les siècles précédents.

La grande personnalité à la tête de l'Etat doit avoir des capacités extra ordinaires. Le calendrier positiviste rénumère et systématise de grands personnages historiques et scientifiques. Le citoyen qui est éduqué dans l'esprit de ce calendrier positiviste peut accepter la direction de cette personnalité à la tête de l'Etat absolu et peut s'approprier de plus en plus de droits par rapport aux autres citoyens. Comte soulignait aussi l'importance des grands personnages parce que ce calendrier assure leur hommage, leur respect et surtout leur reconnaissance.¹¹

La direction de la société fonctionne bien dans le cas où elle ne permet pas de dissiper l'intérêt et les sentiments dans la société. Au contraire, il faut que tous les sentiments et tous les intérêts soient redirigés vers une seule direction, vers le progrès, Comte a pour opinion que la majorité des gens ont „un attachement à obéir.” ”On sent

alors que le vrai bonheur résulte surtout d'une digne soumission, seule base durable d'une noble et vaste activité. Loin de déplorer l'ensemble des fatalités qui nous dominent."¹²

Il y a eu une dispute entre les positivistes brésiliens au début de la déclaration de la République à propos de l'aspect de la République.

L'Apostolat positiviste avait pour l'opinion qu'il n'était pas nécessaire de convoquer l'Assemblée Nationale. L'Apostolat essayait de garder la dictature républicaine dans sa forme de 1889 sans le parlement. Cette conception entraîna l'opposition formelle du Parti Républicain. Benjamin Constant et les cadets-philosophes étaient convaincus que la République avait besoin de l'Assemblée Nationale pour définir les „règles de jeux” de la Constitution.¹³

Ces idées positivistes sur la République dictatoriale, sur la personnalité historique et surtout sur „l'obligation” du citoyen étaient de bonnes argumentations idéologiques pour les appliquer en composant les éléments de l'idéologie populiste de Getulio Vargas.¹⁴

Notes

1. L'étude a été écrite par le financement la fondation OTKA T 029-097 (A tanulmány az OTKA támogatásában kutatott komparatiztikai kutatás része.)
2. Elisabete da Costa Leal – Paulo Ricardo Pezat: Capela positivista de Porto Alegre. 1996. p.4.
3. Kutasi-Kovács Lajos :Fekete Istenek, fekete emberek. Gondolat. Budapest, 1980. In: Sára H. Szabó-Gyula Horváth :Le libéralisme. le conservatisme et le positivisme au Brésil et au Mexique. Hispánia, Szeged, 1998. p. 96
4. Ivan Lins :Historia do positivismo no Brasil. Editora Nacional, São Paulo, 1964. In: Sára H. Szabó-Gyula Horváth :Le libéralisme, p.97.
5. Quadros Estatísticos, Rio de Janeiro, 1938. p.7-12. In: Sára H. Szabó-Gyula Horváth: Le libéralisme, p.98.
6. Gyula Horváth: A kávé expanziója Braziliában az 1929-33-as világválságig. In: Agrártörténeti szemle. 1979 No. 3-4. p. 464-470.
7. Borisz Kovalj, Brazilszkij variant genezisa kapitalizma. *Voproszi Isztorii* 1974/10 pp. 52-66.
8. José Murilo de Carvalho: O positivismo brasileiro e a importação de ideias In: Clausa Maria G. Graebin – Elisabete Leal (ed.): Revisitando o positivismo, La Salle 1998. pp. 4-15.
9. Auguste Comte: Textes choisis et présentés par Pierre Arnaud, Bordas, Paris, 1968. p. 114.
10. Auguste Comte: Textes choisis, p. 184.
11. Auguste Comte: Catechisme positiviste. Garnier Flammarion, Paris, 1966. p. 265-271.
12. Auguste Comte: Textes choisis, p. 184.
13. Ivan Lins: Historia do Positivismo, p. 63. Antônio Paim/ed/: O Apostolado Positivista e A Republica Universidade de Brasilia 1981.
14. Gyula Horváth: Ültetvény és politika. Hispania, Szeged, 1996. p. 113.

**A külföldi tőke beáramlását elősegítő gazdaságpolitika Braziliában
(1964-1972)**

En lo que se refiere la polemica acerca del „milagro brasileiro”, en el territorio de la economía, una de las cuestiones más interesantes es si el desarrollo económico era la consecuencia de los factores endógenos o exógenos. En el artículo se analizan unos aspectos de la economía política de los gobiernos militares entre 1964 y 1972 para demostrar qué métodos utilizaron los gobiernos para atraer el capital extranjero.

Az 1960-as évek végén és az 1970-es évek elején a brazil gazdasági növekedésről, mint „brazil csodáról” (milagro brasileiro) beszéltek. A „brazil csodáról” pro-contra elemző írások garmadája jelent meg. Véleményük szerint a viták egyik legérdekesebb és talán legtanulságosabb fejezete arról szólt, hogy a brazil gazdasági fejlődés endogén vagy exogén tényezőknek volt-e köszönhető. Anélkül, hogy a vitában állást foglalnánk, e cikkben az exogén tényezőkre megkülönböztetett figyelmet fordító brazil gazdaságpolitikai lépéseket elemezzük – természetesen a terjedelem és a rendelkezésünkre álló források által erősen korlátozva. Elsősorban arra koncentrálnak, hogy bemutassuk az exogén tényezőket segítő brazil gazdaságpolitika egyes elemeit 1964 és 1972 között.

Hatalomrajutásuk után (1964) a brazil kormányoknak első gazdasági intézkedései közé tartozott a külföldi tőkebefektetési „kedv” újraélesztése és erősítése. Gazdasági szempontból ennek egyik legfőbb ösztönzője volt, hogy a legfejlettebb – egyben a legtökeigényesebb – iparágak fejlesztése, az ipar egészének a kor színvonalán álló technológiai ellátása a licenzek, know-how megvásárlása meghaladta volna az ország erejét. A belső megtakarításokat az ipari infrastruktúrák kialakításának megkezdésére kellett koncentrálni, különösen, ha figyelembe vesszük a puccs előtti utolsó évek nemzeti jövedelem alakulását, illetve az infláció mértékét. A bruttó nemzeti termék „növekedés”- üteme 1962-ben 5,3%, 1963-ban 1,8%. Az infláció ugrásszerűen megnőtt. 1960=20%, 1962=45%, 1963=75%, 1964=89%.

Ebben a nehéz gazdasági helyzetben a brazil kormány egy olyan lépésre szánta el magát, amelynek eredménye az akkori viszonyokat tekintve kétséges volt. Szélesre tárta kapuit az idegen tőke előtt.

Kockázatos volt ez a politika, mert az eladósodás további fokozásának veszélyével járt. Azonkívül a külföldi gazdasági függés nyíltan vagy burkolt formában politikai függést is jelentett. A kormány azonban, számolva a lehetőségekkel, arra a következtetésre jutott, hogy az ország számára a külföldi tőkebefektetések megnövekedése több előnnyel jár, mint hátránnyal.

Számoltak az eladósodás növekedésével, mint legfőbb problémával, de az ország számára a vezető iparágak önerőből történő modern technikai szinttel való ellátása szintén sok pénzt elemésztett volna, ugyanakkor nem biztosította volna még egy feszített iparosodási program alapján sem, hogy a brazil áruk versenyképesek legyenek a világpiacon.

A világpiacon versenyképességet két összetevő alapján vizsgáljuk:

1. Gyártson az ipar világszínvonalon álló minőséget jelentő árukat, optimális mennyiségben.
2. A brazil ipar áruinak piacot kell biztosítani a világpiacon.

Amíg az első követelménynek egy-két iparágban eleget tudtak volna tenni, a hazai erők nagyfokú koncentrációjával, amelyet licenzek, know-how-ok vásárlása egészítene ki, a második követelmény teljesítése már komolyabb probléma.

Tegyük fel, hogy az első követelményt teljesítették, és a brazil áru elindulhat a világpiac felé. Ott azonban már tőkeerős, jó nevű cégek uralkodnak. Betörni közéjük igen kevés lehetősége lett volna egy fiatal ipar fiatal termékeinek.

Ily módon csupán másodlagos, de inkább harmadlagos piacokhoz jutott volna, amelyek nem jövedelmeztek volna az ország számára olyan nagymérvű hasznot, amellyel tovább vihette volna az ország gazdasági fejlesztésének ügyét.

A brazil gazdasági elit ezeket a tényeket mérlegelve választotta azt az utat, amely a kettős probléma a legkorszerűbb ipar fejlesztésével egy időben exportorientált gazdasági expanzió megoldásaként kínálkozott.

Szabad utat biztosítottak a külföldi tőke előtt.

Elsősorban a világpiacon vezető iparágakban (elektrotechnikai, vegyipari, járműipari) működő idegen tőke előtt nyitották meg a kapukat. Az elgondolás a következő volt: meg kellett nyerni különböző preferenciákkal, támogatásokkal, adópolitikával a világpiacon már elismert cégeket braziliai tőkebefektetésekre. Második lépcsőfokként a brazil privát-tőke társul, beolvad, vagy bizonyos mértékű érdekképviselést szerez az országban működő külföldi vállalatnál. A brazil, ill. a Braziliában gyártott áruk, így a külföldi cég neve alatt jelennek meg a világpiacon és nem kell betörniük egy ismeretlen piacra, hanem az adott idegen cég már megszerzett piacain kelnek el.

Ennek a koncepciónak a gyakorlati megvalósítása (az ország tartalékainak koncentrált felhasználása mellett) biztosítaná Brazília számára a feszített ütemű gazdasági növekedéssel párhuzamosan az egy időben történő gazdasági expanziót. Ezen kívül a gazdasági elit számára biztosítaná a nemzetközi nagytőke támogatását mind gazdasági, mind politikai síkon.

Erre a támogatásra a fentebb említett okok miatt ugyanis igen nagy szüksége volt a kül-, és belpolitikában egyaránt.

A külföldi tőke is érdekelt volt braziliai beruházásokban. Érdekeltségét három tényező segítette elő:

1. a brazil kormány által fogantatott adókedvezmények (a magas profit reménye),
2. az ország potenciális nyersanyaggazdasága,
3. olcsó munkaerő.

Mindezekhez járult a politikai stabilitás, amelyet a kormány 1964 után eleinte fegyveres erővel tartott fenn. (Az 1964-es katonai puccs megszüntette a parlamentet, betiltotta a politikai pártokat, felfüggesztette a szakszervezet tevékenységét.)

Később a politikai konszolidáció folyamán két, tevékenységében korlátozott, egészében a kormány által ellenőrzött párt kapott működési engedélyt. A kormánypárt az ARENA (Aliança Renovadora Nacional) és az „ellenzék” MDB (Movimento Democrático Brasileiro) kapott működési engedélyt.

A szakszervezetek szigorú állami felügyelet mellett, korporatív jellegű intézményekké váltak. Sztrájkjog a gyakorlatban nem volt, a munkások bérkövetelésekkel nem léphetnek fel. Ez a tény a bérek alacsony színvonalát (olcsó munkaerő) és a beruházó számára nyugodt programozható fejlődést biztosít.

São Paulóban (a legfontosabb ipari centrum) 1963-ban 302 sztrájk volt, 1971-ben egy sem. A brazil gazdasági propaganda minden eszközt ki is használt, hogy ezt az előnyt tudatosítsa, és felhasználására ösztönözze a külföldi tőkét. A Brazilian Trends 1972-es száma nem kis meglepődöttséggel közli a következő adatokat:

A termelésből kiesett munkaórák, napok száma:

1970 Olaszország:	250 millió munkaóra
1971 Anglia:	13,5 millió munkanap= 5000 sztrájk
1971 Ny.Németország:	500.000 vasmunkás egy hónapig sztrájkolt
1970 USA:	csak a General Motors-nál történt sztrájk, 400.000 munkást érintett és 220 millió dollárral csökkentette a cég profitját.

Ezekkel az „ijesztő” adatokkal állítják szembe a braziliai „alkotó nyugalmat”, azaz a rendszer által erőszakkal fenntartott politikai stabilitást.

A külföldi tőkeinvestációt elősegítő adópolitika

Az eddig felsorolt – az investáció meggyorsítása irányában ható – tényezők közül az egyik legfontosabb a kormány adópolitikája. Már a hatalomátvétel első esztendejében megkezdték a tudatos, az investációt elősegítő adórendszer kiépítését. Delfim Netto pénzügyminiszter ezt a következőként összegzi:… „a brazil politika bizonyos időktől eltekintve¹ mindig és most is vonzó és liberális volt a külföldi tőke számára, amelyet pontosan úgy kezeltek, mint a brazil tőkét.”²

Tőkebefektetés idegen cégek részéről természetesen az 1964-es puccs előtt is történt, azonban változó intenzitással, mivel a kormányok politikája nem mindig kedvezett az investációnak.

*Az investáció Braziliában az 1950-es évek végén:*³

Nyugat-Németország	4.100.000 dollár
Svédország	2.900.000 dollár
Olaszország	2.700.000 dollár
Franciaország	2.200.000 dollár
Japán	800.000 dollár

Már abban az időben is az USA vezette az investációs listát. Az 50-es évek végén 1960-ig még jobban megnövekedett az USA braziliai tőkebefektetése.⁴

Az USA tőkebefektetése

Év	Latin-Amerikában (mill.dollár)	Braziliában (mill.dollár)	%-os arány a latin-amerikai egészhez viszonyítva
1950	5,237.6	644	12,3
1955	6,200.0	1.097.6	17,7
1959	7,857.3	1,411.0	18,0
1960	8,200.0	1,492.0	18,2

A külföldi tőke előtt a lehetőség Kubitschek elnöksége alatt korlátlan volt. Később Quadros, majd Goulard elnöksége alatt bizonyos intézkedések történtek a közép- és kis befektetők érdekeinek megfelelően a külföldi tőkeáramlás korlátozása érdekében.

¹ Goulard elnökségét érte alatta (H.Gy.)

² Brazilian Trends 1972. 130. o.

³ Gumersindo M.Amengual: Brasil, Havanna, 1964. 31. o.

⁴ H.Goldhammer: The Foreign Powers in Latin America, New Jersey, 1972.

Anuario Estatístico do Brasil. (megfelelő évfolyamok)

Trade of Brasil (megfelelő évfolyamok)

Legjelentősebb az 1962-ben kiadott profit maximálási törvény volt. 1964-ben azonban az a politikai és gazdasági elit került hatalomra, amely a már fentebb kifejtett gazdaságpolitikát kívánta érvényre juttatni. Az új gazdaságfejlesztési koncepcióban a külföldi tőkének igen fontos szerepet szántak. A már említett pénzügyminiszter egy másik kijelentését idézem: „A külföldi tőke hozzájárulását a mi erőfeszítéseinkhez, hogy leküzdjük a gyengén fejlettség problémáját, nagyon jelentősnek tartjuk, mivel az nemcsak emeli a Braziliában lévő tőke nagyságát, hanem hathatós eszköze a technológiai újításoknak Braziliában való meghonosításának.”¹

Mindenek előtt el kellett törölni a külföldi tőke útjában álló legnagyobb akadályt a profit maximálási törvényt. 1965. augusztus 29-én született meg az új „profitörvény”, amely lehetővé tette az idegen tőke visszahonosítását és átutalását.

A régi törvény a befektetett tőke után kapott profit 10%-át engedte kivinni az országból.

Az új törvény főbb sajátosságai:

1. nem állít fel kiviteli tilalmi korlátot, (helyette a lent részletezett adórendszert vezette be)
2. lehetővé teszi, hogy a kivitt profitot nemcsak az eredetileg befektetett, hanem az eredetileg befektetett tőke új befektetéssel megnövelt értékének arányában számolhassák el. Ily módon ez az intézkedés újbóli befektetésre ösztönöz, ugyanakkor hozzájárul nagyobb profit külföldre viteléhez.
3. „mozgó skálás” adórendszert léptettek életbe, amely értelmében a külföldre kivitt nyereség után adózni kell:²

Ha a kivitt profit az eredetileg ill. pótlólag befektetett tőke	Az adó a kivitt profitot alapul véve
12%-a	25%-a
12-15%-a	40%-a
15-25%-a	50%-a
25% felett	60%

(Az adó%-ot 3 éves periódusra kalkulálták.)

A kormány még további lehetőségeket biztosított a külföldi vállalkozók számára. Felhatalmazta a Központi Bankot (Banco Central do Brasil – a továbbiakban BCB) különböző „intézkedések” kiadására. Ezek az intézkedések a kormány által megadott és szorgalmazott célt voltak hivatva képviselni:

- a. kapcsolatot teremteni az egyes külföldi vállalkozókkal állami szinten,
- b. brazil állami vállalatok és külföldi cégek, magánszemélyek között a kapcsolat megeremtése,
- c. magánvállalkozók közötti kapcsolat létesítése (brazil-külföldi).

A Banco Central do Brasil által kiadott intézkedések közül a legjelentősebb az un. 63-as és 289-es számú. A 63-as brazil magánvállalatoknak ad lehetőséget külföldi pénztőke igénybevételére, a 289-es pedig lehetővé teszi, hogy külföldi vállalatok külföldi bankokból kölcsönzött pénzből finanszírozhassák braziliai vállalkozásaikat. Ugyanez az intézkedés engedélyt ad a külföldön felvett összegek törlesztésére fordítandó kivitelek kamatmentességére.

¹ Brazilian Trends, 1972. 130. o.

² Brazilian Trends, 1972

A felsorolt előnyös (törvénybe iktatott) feltételek ismeretében a külföldi monopóliumok, pénzemberek körében „divattá” vált Brazília. A Braziliának nyújtott hitel, illetve tőkebefektetés növekedését szemlélteti az 1. táblázat.

Vizsgáljuk meg azt is, hogy a tőkebefektetés területén melyek azok az államok, amelyeknek a gazdasági csoportjai, illetve magánszemélyei a legjelentősebb partnerei voltak Braziliának:

1. táblázat

Tőkeinvestáció Braziliában¹
(US. dollár '000) 1971

Az investáló cégek megoszlása országok szerint	Investáció I. (összeg)	Investáció II. (újrainvestáció)	Összesen
USA	543,951	552,518	1.096,469
Német Szövetségi Köztársaság	238,187	93,231	331,418
Kanada	235,864	58,377	294,241
Anglia	81,119	191,970	273,089
Svájc	158,471	33,384	191,855
Franciaország	33,309	90,632	129,941
Japán	119,666	5,205	124,871
Panama	68,330	11,754	80,084
Holland Antillák	44,189	30,984	75,173
Svédország	32,704	25,027	57,731
Belgium	44,977	8,700	53,677
Mások	182,848	20,138	202,986
Összesen:	1.789,615	1.121,920	2.911,535.

2. táblázat

Összehasonlító táblázat az 1964-65. évi profittörvényeket megelőző és követő évek investációjáról (US dollár 1,000)

Év	USA	Ny-Német-ország	Nagy-Britannia	Francia-ország	Svéd-ország	Olasz-ország	Japán
1963	83,8	10,4	14,3	26,6	3,7	20,1	38,3
1964	102,2	25,1	6,6	17,5	2,1	10,1	8,8
1965	292,5	18,3	4,6	6,6	2,4	7,0	21,8
1966	397,0	30,3	28,7*	6,9	5,1	21,4*	18,0

* Nagy-Britanniánál és Olaszországnál az 1966-os és 67-es adatok együtt szerepelnek az 1966-os év alatt. Az összeállítás a Banco Central do Brasil adatai alapján készült (közli: Brazilian Trends 1972.)

Az Egyesült Államok ilyen kiugróan magas részarányát a már ismertett okokon kívül közvetlenebbül ható tényezőkre is visszavezethetjük: a Brazília által bevezetett un. garancia rendszerre.

¹ Statistical Survey – Brasil, 1971

Abból a tényből kiindulva, hogy idegen vállalkozó csak úgy investál be tőkét egy országba, ha ott stabil gazdasági és politikai viszonyokat talál (biztosítva látja tőkéje kamatozását, illetve megtérülését), a kormány különböző szerződésekben biztosítja a befektetett tőkét.

A legszélesebbkörű biztosításban az Amerikai Egyesült Államok befektetői részesültek. Braziliában ugyanis az általános, a nemzetközi gazdasági életben szokásos biztosítékokon kívül két speciálisnak mondható garanciaszerződést különböztethetünk meg. Az egyik, nevezzük „széleskörű garanciának” csak az USA-val való kapcsolatában létezett. 1965. február 6-án jött létre az USA kormányával kötött egyezmény, amelyben Brazília garanciát nyújt a területén befektetett amerikai tőke megtérítésére:

- a. gazdasági válság esetére,
- b. esetleges államosítás, kormány általi kisajátítás, polgárháború, kormányválság esetére.

A másik speciálisnak mondható garancia az un. „kettős adóztatás” szisztémája. Ilyen kapcsolatot már Svédországgal, Japánnal, Norvégiával, Franciaországgal stb. fenntartott. Ez a rendszer abból indul ki, hogy az investálónak adót kell fizetni a profit után, annak az országnak, ahova a tőkét bevitte és annak az országnak, amelynek az állampolgára. Brazília, hogy az investáló kedvet elősegítse, a 25%-os adót hajlandó volt csökkenteni 15%-ra (az összeg a kormányközi megállapodásban rögzített), abban az esetben, ha az investor a saját országában akkora hitelt kap (amely adóelengedésben is megnyilvánulhat), mintha a brazil adó 25%-os lett volna. Szemléletesebben, ha az investor esetében 100 dollárról van szó, Braziliában fizetne 25% adót. Saját országában tehát 125 dollár hitelt kérne, amelybe belekalkulálja az adót is. Brazília azt szeretné elérni ezzel a szisztémával (és egy sor ország esetében már sikerült), hogy az investort braziliai befektetésre ösztönözze, mert amint Brazília redukálja az adó összegét 25%-ról 15%-ra, az investor (aki, vagy amely változatlanul 25%-ra kapna hitelt) 10%-os extraprofithoz jutva érdekelt a Braziliába irányuló investáció bővítésében.

Az investációt elősegítő törvények meghozatala óta az investáció egésze a következő képpen alakult:¹

3. táblázat

Az investáció trendje 1965 és 1970 között

Év	Invesztáció (US. 1,000 dollár)	Újrainvesztáció (US. 1,000 dollár)
1965	79,342	-
1966	253,960	51,911
1967	418,382	129,377
1968	251,032	145,713
1969	176,860	222,918
1970	390,699	311,900
	1,570,275	861,818

¹ Statistical Survey – Brasil, 1971.
Brazilian Trends, 1972.

Világosan mutatja a táblázat, hogy a törvényeknek megvolt a kívánt hatása, de ugyanakkor az is kiderül, hogy mennyire érzékenyen reagál az investáló kedv a politikai eseményekre. 1967-ben a rekord mennyiséget elérő beruházás - 418 millió dollár – (ismeretesek az 1968-as politikai események) 251 millióra csökkent, sőt az 1969-es évben a csökkenő tendencia folytatódott, 176 millióra esett vissza.

Azonban a kormányzat ismételt megszilárdulása maga után vonta a növekedést, 1970-ben ismét 390 millió dollár.

A kormányok pénzügyi politikája külön dolgozat témája lehetne. Itt csupán arra szeretnék utalni, hogy az infláció lassú csökkentése mellett a kormány igen nagy gondot fordított a cruzeiro és a dollár paritásának fenntartására. Ezt az ún. minidevalvációkkal (1967-től évente 8-9 alkalommal korrigálták 2-3%-kal a cruzeiro árfolyamát), illetve a pénzügyi korrekciókkal (1965-től különböző kötvényekkel biztosították a rövid- és középlejárátú szerződések, pl: építkezések finanszírozásánál az infláció hatásának bizonyos mértékű kiküszöbölését) sikerült elérni. Ezek az intézkedések azért voltak fontosak, mert lehetővé tették a vállalkozások pénzügyi kalkulációit, (viszonylag stabil fizetőeszköz birtokában) egész évre, illetve évekre dolgozhattak ki programokat, tervezhettek előre bizonyos kiadásokat, pl.: bérkiadásokat. Az inflációt csökkentő hatásuk abban is megmutatkozott, hogy a kormány hatásosabban tudta felvenni a harcot az árdrágítások, illetve nyílt tőzsdei spekulációk ellen.

Az investáció aránya és szerepe a gazdasági struktúrában

Brazília gazdasága számára nem volt közömbös, hogy a külföldi tőke melyik oldalt erősíti. Az ipar, a mezőgazdaság vagy a harmadik szektor (szolgáltatás) felé irányuljon-e a külföldi tőke. Ugyanakkor az sem közömbös, hogy az ország melyik gazdasági területén lép működésbe az idegen beruházás. A kormánynak úgy kellett irányítani – elsősorban közgazdasági eszközökkel – az investációt, hogy a brazil gazdaság leggyorsabb, legeredményesebb fejlesztését segítse elő. Természetesen figyelembe kellett venni a kormányok politikáját is, hiszen a technokrata vezetés nem kis mértékben állt a katonai célok szolgálatában, ami bizonyos tényezők átértékelését jelenti. Mindezt figyelembe véve kimutatható, hogy a külföldi tőke túlnyomó hányada az iparban koncentrálódott.

Az ország számára (amely távlati nagyhatalmi célokért is küzdött) a legfontosabb lépések közé tartozott az ipar, azon belül is a kor legmodernebb iparágainak a fejlesztése. Ezt szorgalmazta a haditechnika fejlesztésének kérdése is, hiszen a *haditechnika* napjainkban a legkorszerűbb iparágak együttes, fokozott iramú fejlesztését követeli meg.

Másik igen lényeges szempont az *export-orientált gazdaságfejlesztés*. Oda kell irányítani a fejlett technikát, technológiát felvonultató külföldi befektetéseket, ahol a legrövidebb időn belül a világpiacon versenyképes termékeket lehet előállítani. Ilyen megfontolások jegyében törekedtek a brazil kormányok a lehető legoptimálisabban felhasználni a külföldi tőkét. 1964 és 1970 között a külföldi befektetések 96,4%-a az iparban realizálódott, 2,2%-a kereskedelemben és szolgáltatóiparban. A fennmaradó 1,8% a mezőgazdaság, illetve a különböző gazdasági területeken koncentrálódott.

Az investáció című fejezetben nem kívánom hangsúlyozni a regionális problémákat, mert azok kevéssé változtak 1964-hez viszonyítva, ami a magántőkét illeti. Bár a kormány a SUDAM és SUDANE címszavakkal fémjelzett (amazóniai és északnyugati) területekre kívánja terelni a külföldi tőke egy részét, de nem sok sikerrel (annak ellenére, hogy 10 évre szóló teljes, illetve 50%-os – a beruházástól függően – adómentességet biztosít). Ezekon a területeken azonban a tőkebefektetés igen kevés profittal kecsegtet, így főleg az állami vállalatok képviselik magukat.

A továbbiakban érdemes az ipar főbb szektoraiba irányuló külföldi tőkebefektetést részletesebben megvizsgálni, különös tekintettel arra, hogy hogyan szolgálják az exportorientált brazil gazdaságfejlesztést.

4. táblázat¹

Az 1963-1970-es periódusban a Brazíliaba investált tőke iránya és összege:

Iparág	Invesztált összeg millió US dollár	Az összes investációhoz viszonyított %-os arány
1. Járműipar	208	13,4
2. Vegyipar	176	11,4
3. Villamos ipar- és elektromos termékek	112	7,2
4. Erőművek	107	6,6
5. Fémkohászat	90	5,9
6. Acélipar	64	4,2
Összesen:	49,7%	50%

Tehát az investáció fele a legfejlődőbb ágazatok felé irányul. (A következőkben tovább vizsgálva a külföldi tőkebefektetés irányát, vizsgáljuk meg csupán két /példaértékű/ iparágban a külföldi tőke konkrét szerepét. (Az egyes iparágaknál közölt adatokat a 4. táblázat forrásaiból vettem.) Nemcsak az adott állapotot (a vizsgált periódust) elemzem, hanem a jövő szempontjából is vizsgálom az iparágak helyzetét.

A járműipar

A Brazíliaba irányuló tőke-investációban részarányát és az összeg nagyságát tekintve az első helyen a járműipar állt a maga 208 millió dolláros (13,4%) beruházásával.

A járműipar is egyike napjainkban a közgazdasági zsargonban „húzóiparág” feltüntetett iparnak. A „húzóipar” (vagy iparág) kifejezés azt jelenti, hogy egy bizonyos iparág, amely rendszerint domináns tényező az adott iparstruktúrában és félkész, illetve késztermék, valamint alkatrész igényessége miatt a kiszolgáló iparágak egész sorát kívánja meg. A „húzóiparág” fejlődése tehát maga után vonja több más iparág fejlődését is. Napjainkban ilyen iparágak, pl.: a járműipar, vegyipar, elektrotechnikai ipar.

Természetes, hogy ezeken kívül különböző országokban más és más iparág is felléphet ebben a szerepben a helyi és kooperációs adottságok függvényében. Több „húzóiparág” együttes fellépése is megtörténhet. Erre az utóbbira is példa Brazília, ahol az egyenlőtlen fejlődés következtében bizonyos iparágak fejlesztése prioritást kapott. Braziliában például a „húzóiparágak” közül egy időben több is nagymértékben fejlődött. A járműiparról, vegyiparról és elektrotechnikai iparról elmondhatjuk, hogy rohamos ütemben fejlődésnek indultak és maguk után húzták az őket kiszolgáló, vagy felhasználó iparágak fejlődését is. Természetesen, az egymás közötti fejlesztő hatás is érvényesül.

A járműipar elérte és túlszárnyalta 1972-ben a 600.000 db-ot, azaz 1960-as évhez viszonyítva ötszörös fejlődést mondhatott magának. Ugyanakkor a járműipari termékek az első ipari termékek között voltak, amelyekkel Brazília betört a világpiacba. Ezek már modern, nagy szériában gyártott, jó minőségű árúk voltak.

¹ Sinope Estatístico do Brasil, Rio de Janeiro, 1971.

Brasilian Trends, 1970.

Statistical Survey – Brasil, 1971.

A cikkben már megemlítettem, hogy egy fejlődő ország számára igen nagy gond – miután elért egy bizonyos fejlettségi szintet –, hogyan tudja exportálni termékeit. A világpiacot egymás közt elosztó erős cégek közé betörni, és áruinak helyet biztosítani, igen nehéz feladat. Ebből a szempontból is érdekes a brazil példa. Miután megengedte és elősegítette a fejlett termékeket gyártó cég tőkéjének működését az országban, részesedést vállalva a cég beruházásaiban a Brazíliában, brazil munkások által készített, nagyrészt helybeni nyersanyagot felhasználva előállított ipartermék a külföldi cég piacán tudta elhelyezni.

Brazíliának az adott gazdaságpolitika szerint minél több exportképes külföldi cég megtelepedését kellett előmozdítania. A fent leírt folyamatot az autógyártás konkrét példáján szeretném szemléltetni, azon belül is a Volkswagen cég tevékenységén keresztül, amely vállalat braziliai működése modellként tekinthető a fent említettekkel kapcsolatban.

A Volkswagen cég 1959-ben jelent meg Brazíliában. Az akkor még jelentéktelen kis gyár párszáz darabos kapacitással rendelkezett. A cég braziliai befektetéseire mérséklően hatottak a különböző profit- és adótörvények.

1964-től a termelés ugrásszerűen megnőtt, a már korábban ismertett új, az investációt elősegítő törvények, rendeletek hatására. 1972-ben már 1300 darab volt a kapacitás. 140 millió dolláros beruházás megvalósítását is megkezdték, amelynek végső célja, hogy a cég brazil üzemeiben pár éven belül elérjék a 3000 db-os szériát. A Volks cég elsősorban az ismert 1300-as és 1500-as modelljeit gyártotta, amelyeket olcsóbban tudott előállítani, mint a többi cég a maga termékét. Ezek a típusok (és árak) jobban alkalmazkodtak a latin-amerikai felvevő piachoz, amely bár növekedett, igényt elsősorban az olcsóbb, praktikusabb típusok iránt támasztott. Maga a belső piac is igen nagy felvevő kapacitású, amit a különböző Brazíliában meghonosított gyáraknak kell ellátnia (természetesen a brazil magán és állami vállalatokon kívül).

A járműipar nagy létszámú munkaerőt kötött le, különösen ha hozzászámítjuk a kiszolgáló iparágak egész sorát, amelyet az autóipar hozott létre, vagy tartott fenn. Jó példának bizonyult a Volks cég tevékenysége az export-orientált gazdaság kiépítése szempontjából is.

Különböző járműveket gyártó cégek, a Volks elsők között, már régen magukénak mondhatták a világpiac jelentős területét. Ha a brazil gazdaság önerőből, kooperáció nélkül fejlesztette volna ki gépkocsi iparát, az adott világpiaci környezetben zárt kapukra talált volna az exportot illetően. Először is nem lett volna képes a kor színvonalán álló technológiai szintet nyújtani, másodsorban ha ez mégis sikerült volna (kooperáció, erőn felüli koncentráció, licenzek vásárlása révén) nem tudta volna kiszorítani a már megszerzett jó piacról az ismert cégeket, pl.: történetesen a Volkswagent.

A brazil gazdaságpolitika által választott út azonban hozzájárult ahhoz, hogy az országban gyártott Volkswagen kocsik széles eladási lehetőséggel találták magukat szemben. Különösen Dél-Amerikában, a Volks cég piacain. 1970-ben csak a „bogárhátúakból” (1300-as és 1500-as modellek) 300.000 dollárnyit adtak el Chile, Peru és Paraguay piacain. A már említett beruházás célja, hogy ezt a folyamatot meggyorsítsa, hiszen a speciális brazil érdek találkozott a cég érdekével is, mivel ott – mint ismeretes – olcsóbban állít elő egy kocsit, mint az anyaországban.

A fent említett Volkswagen céggel kapcsolatos példa csak egy a sok közül. Bátran említhetnénk a Ford, a General Motors, a Chrysler vagy akár a japán Toyota cégek tevékenységét is. Különösen a Fiat és a Mercedes-Benz, valamint a svéd Saab-Scania cég tevékenysége élénkült meg a tárgyalt periódus utolsó éveiben. (Természetesen a társaságok haszna és a Brazíliából kivitt tőke egyenes arányban van.)

A vegyipar

Az összes külföldi investáció 11,4%-a 176 millió dollár a vegyiparban realizódott. Annál is inkább érdemes ezt a ténytet kiemelni, mert az ipar egyik legfiatalabb és egyben leggyorsabban fejlődő ágáról van szó. Ugyanakkor a vegyipar az az iparág, amely a fejlődő országokban igen sokáig vagy hiányzott, vagy csak késve, egyenlőtlenül fejlődve jött létre. Brazília a külföldi tőkét igen szeretettel irányítja a vegyipar területére, mert a vegyipar termékeit igen széles piacon tudta eladni külföldön, különös tekintettel a fejlődő országokra (ezen belül is Latin-Amerikában).

Ezzel párhuzamosan az ország belső felvevő piaca is óriási, amely növekedik abból a szempontból, hogy a vegyipar termékeit felhasználó iparágak termelése is növekszik.

A vegyipar azonban igen tőkeigényes ipar. Egy fejlődő országra túlzottan nagy terhet ró az önerőből való fejlesztés. Figyelembe véve ezt a ténytet is, a kormány igen nagy gondot fordít a még olyan közvetett eszközök igénybevételére is, mint a gazdasági propaganda, amelynek egyik célja az investációt orientálni, jelen esetben a vegyipar felé.

A gazdasági propaganda a következő két tényező kedvező hatására hívja fel a figyelmet:

1. A belső felvevő piac növekedése állandóan nagyobb és nagyobb keresletet biztosít a vegyipar termékeinek. A gépgyártás, az ugrásszerűen fejlődő háztartási gépek gyártása, a jelentékeny, az exportot elősegítő adócsökkentések mind húzó hatást gyakorolnak a vegyipar fejlesztésére, és biztosítják a növekvő felvevő piacot.
2. Nem kis hangsúly esik a hosszú távra biztosított nyersanyag ellátására. A brazil állami olajvállalat a Petrobras biztosítja a nyersanyagot, viszonylag stabil áron. Másik jelentős vonzerő, hogy a Petrobras egyik alvállalata a szintén állami Petroquisa részvétele az esetleges közös vállalatokban biztosítja a folyamatos és rendszeres állami támogatást (egyfajta állami garanciát jelentve).

Az országban két vegyipari központ élvezett fejlesztési prioritást: São Paulo és környéke, valamint Bahia. Bahiában a Mataripé, São Paulóban a Capuavai kombinátok a vegyipar központjai.

Azért ezt a két központot említet, mert a jövőben a tőkebeáramlás irányát továbbra is ezek fejlesztési, bővítési céljait szolgáló tervek finanszírozására kívánják orientálni.

A Capuavai komplexumnak 1976-ra 900.000 tonna vegyipari alapanyagot kellett gyártani. Ehhez a tervhez elkészültek a beruházási számítások is. 8 éven keresztül 500 millió dollárnyi összeget fordítottak a terv finanszírozására. Az első üzemek 126 millió dollárba kerültek. Bahiában 5 új üzem megépítését tervezték, amelyek költsége 700 millió dollár. Ilyen hatalmas beruházásokra a kormány nem tud tőkét előállítani. Szüksége van tehát arra, hogy a külföldi tőke mind nagyobb részét próbálja megnyerni ezekhez a vállalkozásokhoz. Tervek készültek arra, hogy a Capuavai kombinátok költségeinek 40%-át francia cégek fedezik (közvetlen tőke, berendezés, technológia, licenz formájában), 40%-át a Petroquisa, a fennmaradó 20% megoszlik a Walter Morcira és Spares Sampaio pénzügyi csoportok között.

A Bahiai kombinátok építésében pedig egyaránt részt vett a Shell és ICI, a United States Corporation és a Dow Chemical. Igen aktív külföldi cégek a már említetteken kívül a Mitsubishi Chemical Industriens (Aratuban vesz részt a vegyipari kombinát építésében), a Chilipe Petroleum a német Chemische Work Hüls és a Farbenfabriken Bayer. A két utóbbi a „brazil” Brasavil cég tőkéje 50%-a felett is rendelkezik. (Hüls 33,35%, Bayer 16,65%)

Ott találjuk a Hanna Mining Company-t a külföldi beruházások között, épp úgy, mint a Dow Chemicals-ot, vagy az olasz Montecatini Edisont.

5. táblázat¹Az ipar ágazati fejlődése 1963-1970-ig
1962=100

Iparágak	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970
Kitermelő ipar	118,4	132,5	160,9	173,3	183,0	211,1	-	-
Feldolgozó ipar	99,7	104,8	99,8	112,1	114,8	133,0	147,4	163,7
Kohászat	103,4	109,7	105,5	130,3	127,1	150,1	171,7	181,8
Gépipar	102,6	104,1	91,5	93,1	88,1	117,2	127,1	148,1
Elektr.termékek	96,2	105,2	116,3	145,9	159,8	197,5	208,3	224,2
Járműipar	89,3	92,4	91,7	113,7	113,9	144,0	193,7	225,2
Faipar	102,5	105,4	83,4	76,2	77,8	-	-	-
Papíripar	107,8	114,8	112,2	123,1	142,7	149,6	154,8	181,5
Vegyipar	103,6	113,8	109,7	126,6	130,9	147,7	163,2	192,4
Textilipar	97,3	101,6	85,2	81,1	79,5	94,9	97,3	97,2
Ruha- és cipőipar	100,8	113,0	100,7	114,8	108,2	129,5	96,4	113,7
Élelmiszeripar	99,2	100,6	95,8	100,4	107,8	114,8	130,2	142,8
Szeszipar	102,4	91,3	99,1	119,0	104,2	108,1	128,8	129,9
Dohányipar	100,5	99,2	94,5	96,9	106,1	119,8	128,6	136,7
Építőipar	101,3	103,6	78,8	83,5	91,3	106,2	114,0	130,9
Szolgáltatóipar	102,6	110,0	114,6	125,5	131,5	146,7	163,0	179,5
Összesen:	100,2	105,4	100,4	112,1	115,5	133,4	147,7	164,1

Brazília a tárgyalt periódusban (1964-1972) a *megkésett tőkés fejlődés* útját járta. Az ilyen fejlődést jellemző általános vonások (gyorsított ütemű iparfejlesztés, struktúraváltozások a gazdasági életben, expanziós politika stb.) mellett a brazil gazdasági életben erőteljes specifikus jelenségek is hatnak.

- Az adott kül- és belpolitikai viszonyok figyelembe vételével, a kedvező tényezők felhasználásával, a feszített ütemű gazdasági növekedéssel egy időben fejt ki gyorsított ütemű gazdasági expanziót.
- A fejlődő országok között talán soha nem látott mértékben vette igénye a külföldi tőkét, ipara modernizálásához és az export elősegítéséhez.
- A gazdasági expanzió a regionális nagyhatalmi törekvések eszköze, annak egyik legkézzelfoghatóbb megnyilvánulási formája. A gazdasági expanzió feladata, hogy elősegítse Brazília regionális vezető szerepét Latin-Amerikában.

A tárgyalt periódusban Brazília gazdasági fejlődését a következőképp összegezhetjük:

1. Brazília igen erőteljes ipari fejlődést tudott felmutatni ebben a periódusban. Az ipari növekedés átfogta az egész nemzetgazdaságot, de különösen a vezető iparágakban volt nagyon jelentős a fejlődés. Ugyanakkor az inflációt az 1964. évi 89%-ról sikerült 1970-1971-re 20-22%-ra csökkenteni. Az elemzett periódusban vált Brazília agrár országból véglegesen *ipari-agrárországgá*. Erre utalnak a strukturális változások, amelyek során az ipar a gazdasági élet vezető szektorává vált. Az ipar termelése mind mennyiségi, mind minőségi szempontból magasan túlszárnyalta az 1964 év előtti átlagot.

¹ Anuario Estatístico do Brasil, 1971.

2. Brazília megkezdte a gyakorlatban is realizálni az exportorientált gazdasági expanziót, amely a nagyhatalmi törekvések egyik legfontosabb hordozójává lépett elő. Ebben a periódusban azonban az export és import egymáshoz viszonyított nagysága (és aránya) még igen ellentmondásos képet alkot, mert az export növelése még nagyobb ütemű import növeléssel járt együtt. (Az össz-export 1965 és 1970 között 72%-kal nőtt, az import ugyanebben a periódusban 260%-kal.)
3. Az iparon belül egyes iparágak (járműipar, vegyipar, gépipar, elektromos ipar) fejlesztési prioritást élveztek. Hasonló prioritással rendelkeznek ezek az iparágak az export fejlesztési koncepcióban. Az export strukturális összetételében mind nagyobb szerepet kapott az *ipari termékek kivitele*, amely amellet, hogy egy távlati gazdasági „függetlenség” elérésének egyik záloga, a katonai kormányok nagyhatalmi törekvéseit szolgáló gazdaságpolitika legfőbb eszközei közé sorolható.
4. Összefoglalóan megállapítható, hogy a külföldi tőke:
 - a. segített konszolidálni a rendszert (elfogadhatóvá tenni és tetetni a katonai kormányt a vezető nagyhatalmak előtt),
 - b. nagymértékben hozzájárult a brazil ipar (főleg a kulcsiparágak) modernizálásához, mennyiségi és minőségi növekedéséhez,
 - c. döntő szerepet játszott a brazil ipari termékek exportképessé tételében, és lehetővé tette, hogy a brazil termékek bejussanak a világpiacra.
5. Brazília azonban nagy árat fizetett és fizet a külföldi tőkét ösztönző politikáért. A külföldi cégek jelenléte, befolyásuk növekedése az ország gazdasági függetlenségének (úgy gazdasági, mint politikai szinten) fokozódó aláadását jelentheti. Az idegen monopóliumok, vállalatok idegen érdekeket képviselnek. A tárgyalt periódusban ellentét még nem jelentkezik élesen, mivel a brazil kormány – tekintve, hogy nagy szüksége van tervei realizálásához a külföldi tőkére – a lehető legnagyobb preferenciákat nyújtja. A megvizsgált esetek többségében még csak kompromisszumról sem nagyon beszélhetünk, hiszen az állam maximálisan előnyös feltételeket nyújt és mindenben (infrastruktúrák, utak, közművek kiépítése stb.) támogatja az idegen tőkét. Potenciálisan azonban akkor, amikor a brazil ipar még elég erős ahhoz, hogy bizonyos iparágakban már mellőzni tudja a külföldi tőkét, az állam és az idegen tőke viszonya revízió alá kerül és igen élesen fog felvetődni az idegen tőkebefektetések negatív oldala. Ennek a jelenségnek a nyomát a tárgyalt periódusban még nem találjuk. Annál inkább jelentős azonban az az összeg, amelyet a külföldi érdekeltségű vállalatok kivisznek az országból. Ez a probléma széles körben ismert, a különböző munkákban, tanulmányokban alaposan kidolgozott, adatokkal alátámasztott és szinte egyöntetűen elfogadott. Ezért nem tértem ki erre, az általam is evidens tényezőnek tartott kérdés részletes tárgyalására. Mintegy a fenti véleményeket alátámasztandón két példát szeretnék bemutatni. Amíg a General Motors vezetősége a külföldön befektetett tőke 11%-át kitevő profitot nemzetközi viszonylatban jónak tartja, addig Braziliában – az ismert preferenciák és lehetőségek kihasználásával – az 1971-es gazdasági évben 27,2%-os profitot realizáltak. Tehát az abban az évben befektetett 99 millió dollár közel 27 millió dollár tiszta hasznot eredményezett.¹ Az 1960 és 1970 között a külföldi cégek 888 millió dollárnyi összeget vittek ki az országból.² Ez az összeg (BCB adata) azonban nem tartalmaz egy egész sor közvetett úton nyert – és az országból kivitt- összeget. Az ilyen kivitt tételek közé sorolhatók pl: a szabadalmi díjakért, licenzekért stb. kapott és Braziliából kivitt összegek.

¹ Brazilian Trends, 1973. 104. o.

² Brazilian Trends, 1973. 105. o.

6. A másik, a külföldi tőkével kapcsolatos probléma: az ország külföldi eladósodásához igen nagymértékben járul hozzá az ismert és ismertetett módon a külföldi tőke. Ugyanakkor közvetett módon is hozzájárul az eladósodáshoz, mint pl. az államot a fizetések betartása miatt külföldi bankokból deviza felvételére készíti. Míg 1963-ban a devizaadósság 3,5 milliárd dollár volt, 1973-ban már meghaladta a 14 milliárd dollárt. Ugyanebben az időben a deviza tartalékok csak 6,2 milliárd dollárral nőttek.¹ Mindezen negatív tényezők ellenére a brazil kormány úgy ítélte meg, hogy a külföldi tőke szerepében több a pozitív elem, mint a negatív. Az idegen tőke nagy hasznára van az országnak a technikai szakemberek, közgazdászok, mérnökök, tehát az ipar szakképzett kádereinek képzsében. Azon felül az állam ily módon sok devizát takaríthat meg. Delfim Nettó pénzügyminiszter így foglalta össze a fentieket:² „egy ország fejlődése végbemehet a külföldi tőke közreműködésével, vagy anélkül. A külföldi tőke okos felhasználása azonban lehetővé teszi egy ország számára, hogy kevesebb belső áldozattal, egyszóval kisebb társadalmi áron hajtsa végre a fejlődést.”
7. 1960 és 1970 között a nemzeti jövedelem nagymértékben emelkedett. Vizsgáljuk meg azonban, hogy milyen képet nyújt a nemzeti jövedelem elosztását szemléltető táblázat.³

6. táblázat

Jövedelmi arányok 1960 és 1970 között

	A lakosság%-os aránya	A nemzeti jövedelemből való Részesedése	
		1960	1970
Gazdagok	1%	12%	15%
Kevésbé gazdag	4%	16%	20%
Középosztály	15%	26%	27%
Meglehetősen szegények	30%	28%	23%
Szegények	50%	18%	15%

A hivatalos adatok szerint is az ország 80%-a a szegény kategóriába tartozott. Ez a 80% 1960-ban a nemzeti jövedelemnek 46%-ával rendelkezett és miközben Brazília ebben a periódusban 9-10%-os növekedési ütemet tud felmutatni, az említett 80%-ra jutó 46% 38%-ra csökkent. Amíg a 80%-ra jutó jövedelem a tárgyalt periódusban 46%-ról 38%-ra csökkent, a lakosság 5%-ra jutó nemzeti jövedelem ugyanabban az időben 28%-ról 35%-ra nőtt.

A középosztály, amely a lakosság 15%-át teszi ki, 10 év alatt csupán 1%-kal több részesedést mondhat magáénak.

A számok még beszédesebbek, ha azt nézzük, hogy a lakosság 80%-a osztozik a jövedelem 38%-án, és 5%-a 35%-án.

Ha pedig a két „szélső” réteget tekintjük, az 50% (tehát az ország lakosságának a fele) ugyanolyan mértékben - 15%-ban - részesedik a nemzeti jövedelemből, mint az ország lakosságának 1%-át kitevő gazdag réteg.

¹ Production Yearbook, 1973-74. (FAO)

² Brazilian Trends, 1973. 105. o.

³ IDB Economic and Social Progress in Latin America (Annual Rep.1972.), Brazilian Trends, 1972.

Irodalom

- Anuario Estatístico do Brasil, Rio de Janeiro, 1970, 1971, 1972.
Brazilian Trends. Internacional Edition of Exame, Editôra Abril, 1971, 1972.
Statistical Survey-Brasil, Rio de Janeiro, 1971.
Yearbook of International Statistics, UN, 1970-1972.
Amengual Gumersindo Martinez: Brasil, La Habana, Ed. de Ciencias Sociales, 1964.
Celso Furtado: Breve Historia Económica de America Latina. La Habana, Ed. de Ciencias Sociales, 1972.
Octavio Ianni: El colapso del populismo en Brasil. México, UNAM, 1972.
Kerekes György: Kubától Chiléig. Budapest, Kossuth Kiadó, 1974.
Kádár Béla: Latin-Amerika gazdasági dilemmái. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1977.
Varga György: Brazília gazdasága. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1977.
Kenneth Paul Erickson: The Brazilian Corporative State and Working Class Politics. Berkeley - Los Angeles - London, University of California Press, 1977.
Riordan Roett: Brasil, Politics in a Patrimonial Society. New-York, Praeger Publishers, 1978.
Leôncio Basbaum: Historia Sincera da República. vol.4. São Paulo, Editôra Alfa-Omega, 1977.
Thomas Skidmore: Brasil: De Getulio A Bastelo, Rio de Janeiro, Editôra Paz e Terra, 1976.
Wayne A. Selcher: Political Liberalization in Brasil. London, Westview Press, 1986.
Emanuel Adler: The Power of Ideology. The Quest for Technological Autonomy in Argentina and Brasil, Berkley, University of California Press, 1987.
Theotonio dos Santos: Brasil; La Evolucion historica y la Crisis del Milagro Económico, México, Ed. Nueva Imagen, 1978.

Henrietta Kiszlinger - István Nagy
University of Kaposvár

Deriving economic weights, by applying the profit equation method to a hypothetical Hungarian Merino sheep population.

ÖSSZEFOGLALÁS

A szerzők egy képzeletbeli magyar merinó populáció egyes értékmérő tulajdonságaira nézve számítottak ökonómiai súlyokat. Az állomány nagyság folyamatosan 1000 anya volt, melyeket egyenlő arányban 4 kor szerinti kategóriába osztottak (2, 3, 4, 5 éves egyedek). Az átlagos bérányozások közötti intervallum 8 hónap volt, az anyák 95%-át évente termékenyítették. A bérányozási és választási arányok 70% és 73% voltak. Az átlagos alomnagyság 1,3 volt, így az évente elválasztott bérányszám 946,5. Az állomány pótlás teljesítése után, évente 250 selejt anyát és 696,5 választott bérányt lehetett értékesíteni. A bérányozásonkénti született alomnagyság, valamint az anyák által termelt nyíró tömeg számított ökonómiai súlyai 31064,9 Ft és 536,4 Ft voltak. Ezek a számok mintegy háromszorosai más szerzők által megadott értékeknek. Ugyanakkor az ökonómiai súlyok egymáshoz viszonyított aránya megegyezett más szerzők által közölt súlyok arányaival, ezért bármely szerző által javasolt ökonómiai súlyok alkalmazása esetén, az egyedek összesített tenyésztékén alapuló sorrend változatlan.

ABSTRACT

The profit equation method was used in order to derive economic weights on a hypothetical Hungarian Merino sheep population. The size of the population was held constant at the number of 1000 ewes which constructed four equal age categories (2, 3, 4, 5 years of age). Average lambing interval was supposed to be 8 months, 95% of ewes were fertilised each year. Lambing rate and weaning rate was 70% and 73% respectively. Average litter size was set to be 1.3 thus total lambs weaned per year was 946.5. After hogget replacement 250 culled ewes and 696.5 weaned lambs could be sold in every year. Economic weights for number of lambs born and one kg greasy fleece produced by ewe were 31064.9 and 536.4 HUF respectively. These numbers cca. three times greater reviewed by other Hungarian authors. Nevertheless the ratio of the economic weights was about the same according to all authors therefore the ranking of the animals by aggregate genotype was not going to change using economic weights of any authors.

INTRODUCTION

The overall goal of our breeding program can be thought of as the breeding objective. This breeding objective need not necessary be economic. Non-economic examples can be found in many pet species. However an obvious and attractive breeding objective would be to maximise profit (Dickerson 1978). For a given definition of the breeding objectives there will likely be several traits which would contribute the objective. Barwick (1992) expressed breeding objective in this case as $H=v_1A_1+v_2A_2+v_3A_3+\dots+v_nA_n$, where A-s are breeding values for the traits, and v-s are economic values. Economic values can be defined in various ways. Ponzoni and

Walkely (1981) simply defined economic weights of the traits of importance as average production per animal multiplied by the price of product unit. Nevertheless economic value can be understood as the marginal change in profit with a unit change in the trait, while other traits are held constant. The method by which economic weights can be calculated according to the above given definition is the profit equation used by Ponzoni (1986; 1988). In this method $P=R-C$, where P =profit, R =returns, C =costs. Profit is expressed as a function of the component traits. The economic values of the traits are then computed as the partial differentials of these traits in respect to profit. In order to construct profit equations the unit of comparison has to be considered. These might be for instance unit product, slaughter progeny, breeding female, or enterprise (farm). The unit of product can be interpreted as the viewpoint of the consumer, who is interested in a minimum price per unit product. On the other hand unit of the slaughter progeny is important from the viewpoint of the processor who wants to minimise the cost per head. The unit of the breeding female has significance towards the farmer who is limited concerning the total number of breeding females kept in the farm. On the contrary unit of enterprise is viewed from the aspect of a farmer with unlimited space for breeding female (Gibson and Van Arendonk 1998). Weller (1994) noted that radically different results could be obtained, depending on the unit selected as the basis of evaluation. The objective of this paper was to develop simple profit equations for the Hungarian Merino sheep in order to be able to rank animals according to their aggregate genotype with respect of the breeding objective.

MATERIALS AND METHODS

The method corresponds to the one used by Ponzoni (1988). The profit equation was derived on a hypothetical population with a constant size of 1000 ewes. Four age groups of the ewes were constructed (2, 3, 4, 5 years of age). For the sake of simplicity it was supposed that there were 250 ewes in each group. Moreover an accelerated lambing system was used with an average lambing interval of 8 months. The other production parameters were set to the national averages (Székely et al., 1997). Let us suppose therefore that 95% of the ewes were fertilised each year from which 70% gave birth. The average number of lambs born per ewe lambled was 1.3, number of lambs weaned per lambs born was 0.73 respectively. Total lambs weaned per year was $0.95 \times 0.70 \times 1.3 \times 0.73 \times 1000 \times 1.5 = 946.5$. The needed hogget ewe replacement was 250 hence $946.5 - 250 = 696.5$ weaned lambs plus 250 culled ewes could be sold in every year.

The product prices and costs of production were given in *Table 1*. by Nábrádi et al., (1997). Expectations of income per ewe per year can be found in *Table 2*.

Economic weights were calculated using the equations given by Brascamp et al. (1985) and presented in *Table 3*. Traits of interest were the number of lambs born for slaughter per ewe per year and greasy fleece weight produced by a ewe in a year respectively. The profit equation for the former trait: $P = wr - c_1d - c_2/n$, where w =weight of product per slaughter animal, r =returns per unit product (price), c_1 =cost per slaughter animal per day, d =days to market for slaughter animals, c_2 =cost per breeding female per year, n =number of progeny from a breeding female produced for slaughter in a year. Economic weight of born lambs $V_{lb} = c_2/n^2$ (partial derivate of P by n). Similarly, The profit equation for the latter trait: $P = r - c_2/gfwt$, where $gfwt$ =greasy fleece weight produced by a ewe in a year, the other terms were the same as before. Economic weight of the greasy fleece weight $V_{gfwt} = c_2/gfwt^2$ (partial derivate of P by $gfwt$).

Table 1.

Cost of one ewe per year

Cost	HUF	Cost	HUF
Cost of materials	7980	Tractors	100
Self produced foodstuff	2940	Lorries	100
Purchased foodstuff	3150	Other	300
Sanitary materials, medicines	250	Other direct costs	3950
Energy cost	200	Other services (veterinarian)	200
Cost of insemination or ram breeding	260	Transportation by other party	50
Breeding cost of ewe replacing ewes and the value difference of sold and shoddy ewes	1000	Leasing costs	350
Other material costs	180	Insurance costs	350
Staff cost (wages of outside labour)	1440	Interest costs	3000
Social security	600	Other costs	300
Depreciation maintenance	300	Overheads	300
Machinery costs	500	TOTAL COSTS	15070

Table 2.

Income expectations per ewe per year

Income ^a	lamb for slaughter ^b	greasy fleece weight ^c	culled ewes ^d
kg per ewe ^e	13.93	5.3	12.50
Price (HUF) ^f	680	150	450
Income ^g	9472.4	795	5625
TOTAL INCOME ^h		15892	

Table 3.

Profit equations and economic weights for four perspectives of profit.

Perspective ^a	Profit equation ^b		Economic Weight ^c		
	P	V _{lb}	V _d	V _w	
Per enterprise ^d	$N(nwr-nc_1d-c_2)$	$N(wr-c_1d)$	$-Nnc_1$	Nnr	
Per female ^e	$nwr-nc_1d-c_2$	$wr-c_1d$	$-nc_1$	nr	
Per individual ^f	$wr-c_1d-c_2/n$	c_2/n^2	$-c_1$	r	
Per unit product ^g	$r-c_1d/w-c_2/wn$	c_2/n^2w	$-c_1/w$	$1/w^2(c_1d+c_2/n)$	

RESULTS AND DISCUSSION

Using the equations and the costs and prices described in the preceding section one can derive that $V_{lb}=15070/0.6965^2=31064.9$ (HUF). For greasy fleece weight $V_{gfw}=15070/5.3^2=536.4$ (HUF). Economic weights for the same traits were derived by Komlósi et. al. (1997) and by Nábrádi (1998). Unfortunately procedure was not given by any of these authors. For the number of lambs born the first author received an

economic weight of 9600 HUF, while the second author received 10000-14000 HUF. On the other hand, for greasy fleece weight these authors obtained economic weights of 180, 140-200 HUF respectively. Comparing these numbers it can be seen that the values received by this present research are approx. three times greater than those received by the other authors. However it should be noted that the ratio between the two economic weights were cca. the same according to all three investigations, namely 57.9:1; 53.3:1; 60:1. Therefore the aggregate genotypes are not expected to change using these economic weights simultaneously.

CONCLUSIONS

Economic weights derived by this present research with the method of profit equations differed greatly (approx. three times greater) compared to those described by other authors. However the ratio between the two economic weights were almost the same across the authors therefore the ranking of the animals according to their aggregate genotype is not expected to change using the economic weights given by any author.

REFERENCES

- Barwick, S., 1992: Introducing Economics to Modern Animal Breeding. In: Hammond, K.; Graser, H. U.; McDonald, C. A., (eds.) *Animal Breeding, The Modern Approach*. Univ. Sydney. 121-140.
- Brascamp, E. W.; Smith, C.; Guy, D. R., 1985: Derivation of economic weights from profit equations. *Anim. Prod.* 40: 175-180.
- Dickerson, G. E., 1978: Animal Size and Efficiency: Basic Concepts. *Anim. Prod.* 27: 367-379.
- Gibson, J. P.; Van Arendonk, J. A. M., 1998: Introduction to the Design and Economics of Animal Breeding Strategies. A post-graduate course at the Warsaw Agricultural University, Poland, August 10-21.
- Komlósi, I.; Nagy, I.; Sáfár, L.; Hajduk, P., 1997: Selection Indices for the Hungarian Sheep Population. Proc. of the workshop: Sheep and Goat Production in Central and Eastern European Countries, Budapest, 29.11-02.12.
- Nábrádi, A.; Jávora, A.; Kukovics, S., 1997: Economic Reserves of Hungarian Sheep Breeding. Proc. of the workshop: Sheep and Goat Production in Central and Eastern European Countries, Budapest, 29.11-02.12.
- Nábrádi, A., 1998: Economical aspects of sheep breeding. Unpublished.
- Ponzoni, W.; Walkley, J. R. W., 1981: Objective and Selection Criteria for Dorset Sheep in Australia. *Livest. Prod. Sci.* 8: 331-338.
- Ponzoni, W., 1986: A profit equation for the definition of the breeding objective of Australian Merino sheep. *J. Anim. Breed. Genet.* 103: 342-357.
- Ponzoni, W., 1988: The derivation of economic values combining income and expense in different ways: An example with Australian Merino sheep. *J. Anim. Breed. Genet.* 105: 143-153.

Molnár Gábor
Kaposvári Egyetem

A bölcelet eredete
Munkahipotézisek a korai görög filozófia szociogeneziséhez
(Második rész, folytatás a VII. számból)

In the first part of this paper (Volume VII/2000 pp 27-36) I started to develop a multidimensional, synthetic model for describing and interpreting the social origins of Greek philosophy. In this second and concluding part this framework is completed with the factors of external and internal motivation as well as with the models adapted from other spheres of the social life. Lastly, I examine the possibilities of combining all these factors into alternative patterns of consistent explanation complexes.

(b) "KÜLSŐ" MOTIVÁCIÓ

Anyagi javak vagy kényszerűség. Itt arról a haszonról van szó, amelyet Arisztotelész bizonyos mesterségek céljának nevez (*Met.* 981b13skk.). Ugyanakkor ő maga nemcsak normatívan, de történeti tényszerűségében is határozottan tagadja, hogy az elméleti („szemlélődő”) tudományok, amelyek közé a filozófia is tartozik, haszonra irányulnának. Ezeket, mondja, a tudás kedvéért keresik, ahogy azt a történetek is bizonyítják (*uo.* és 982b19-24). Az ellentétes vélemény szerint viszont (Hérodotosz II. 109.) legalábbis a matematika (és talán a csillagászat is) bizonyos gyakorlati tevékenységekből fejlődött ki. Számunkra a preszókratikus filozófia keletkezése érdekes, amelyről a hérodotoszi álláspont nem beszél. Minthogy azonban a doxográfiai hagyomány szerint az „első filozófusok” (elsősorban a milétosziak) foglalkoztak bizonyos matematikai és csillagászati kérdésekkel is, sőt teljességgel praktikus tevékenységeket is kapcsolatba hoznak velük (főként Thalésszal), jogosan vethetjük fel a kérdést, remélhetek-e valamiféle anyagi hasznot tevékenységükből. Pontosabban szólva (mert természetesen a világmindenség keletkezéséről való elmélekedések aligha hajtottak bármilyen hasznot nekik) a kérdést úgy kell feltennünk, volt-e valamilyen lényegi kapcsolat a filozofálás és a haszonra irányuló tevékenységeik között.

Ebben az alfejezetben egyelőre a filozófusokkal kapcsolatba hozott *gyakorlatközeli* tudásfajtákat vizsgáljuk meg, vagyis azokat, amelyeknek többé-kevésbé közvetlen praktikus, gazdasági hasznuk lehetett. Azt a kérdést, hogy ezek milyen kapcsolatban álltak a legelvontabb filozófiai gondolatokkal, később vesszük szemügyre.

Arisztotelész már említett anekdotája (*Pol.* 1259 a 6 = DK 11 A10), amelyben Thalész csillagászati (valószínűleg inkább meteorológiai) ismereteit gazdasági spekulációkban kamatoztatja, a legtisztább példája a pusztá anyagi haszon mint motiváció gondolatának (jóllehet a történet éppen tagadni kívánja azt, hogy ez volt a valódi indítéka az első milétoszi bölcselőnek):

Thalésznek többen szemére hányták szegénységét, mondván, hogy a bölcelet [*philosophias*] nem hajt hasznot. Ő azonban a hagyomány szerint csillagászati ismeretei alapján [*ek tés astrologias*] előre látta, hogy az olajfák termése bőséges lesz, s ezért még a tél folyamán megszerezte az összes milétoszi és khioszi olajsajtolókat, csekély összegű előleggel lekötve olcsón bérbe vette azokat, mivel senki sem ígért többet. Amikor aztán elérkezett a termés betakarításának ideje, s mindenki egyszerre és gyorsan akart sajtolóhoz jutni, Thalész tetszés szerinti áron adta bérbe [az olajsajtolókat] és sok pénzt

szerzett: megmutatta, hogy a bölcsek [*philosophois*] könnyen meggazdagodhatnak, ha akarnak, de nem ez az, amire törekednek.¹

A történet persze szerfölött kétes. Ennek ellenére úgy vélem, érdemes kissé szemügyre venni. Két állításra bonthatjuk az alaptörténetet. Egyrészt a meteorológiai tudásnak a mezőgazdasági termelésben való felhasználására, másrészt arra, hogy ez a termelés az *oikosz* keretein belül folyt, amely kifelé versenyhelyzetben állt más *oikosz*okkal, tehát Thalész magánemberként használta fel a tudását.

Tekintve, hogy a korabeli gazdaság alapegysége a magángazdaság, az *oikosz* volt, és egyre fontosabb szerep jutott a piacnak (*agora*),² plauzibilisnek tűnik az a gondolat, hogy a gyakorlati vonatkozású többlettudást magángazdasági előnyök szerzésére használhatták filozófusaink, ez pedig motivációs forrásul szolgálhatott e tudás megszerzésére.

A mezőgazdasági termelés mellett a távolsági (tengeri) kereskedelemben is jól kamatoztathatók voltak ezek az ismeretek, elsősorban a hajózásban, amelynek Milétoszban nem elhanyagolható hagyományai voltak. Ez azonban már nem jellemezhető olyan mértékben magán-tevékenységként, mint a termelés. Az archaikus kori távolsági kereskedelem egyrészt nem piaci jellegű volt, másrészt vagy „a főemberek ügylete” volt,³ vagy idegen kereskedők bonyolították. A polisz szempontjából a távolsági kereskedelem a redisztribúciós gazdasági szektorhoz kapcsolódott. „A görög városgazdaságnak maradandó alapelve volt, hogy a város felelős polgárainak megélhetéséért. Ennek a felelősségnek minden irányban eleget tettek: nem csupán a szükséges behozatal egészét helyezték hatósági felügyelet alá, de az egyes polgárok megélhetését is jelentős mértékben az állam biztosította.”⁴ A korabeli Milétoszról tudjuk, hogy arisztokráciája nemcsak földbirtokos, de kereskedő és hajótulajdonos arisztokrácia is volt (*aeinautai, plutis*),⁵ valamint, hogy mind fémekből, mind gabonából komoly behozatalra szorult.

A hajózáshoz kapcsolódó másik (és a kereskedelemmel szorosan összefüggő) jelenség a gyarmatosítás volt. Ez még fokozottabban közös társadalmi vállalkozás volt, és több társadalmi szükséglet kielégítésére is szolgált. „Ma már alig dönthető el, vajon a kolóniák alapításánál melyik volt az elsődleges szempont: a kereskedelem, a lakosság élelmiszerral való ellátása, a túlnépesedés levezetése vagy a belső társadalmi harcok felszámolása.”⁶

Tehát mind a hajózásnak, mind pedig a gyarmatalapításnak, vagyis annak a két tevékenységnek, ahol a leginkább hasznosíthatóak azok a gyakorlatközeleli ismeretek, amelyek a milétoszi filozófusokat jellemezték (csillagászati, meteorológiai, geográfiai tudás), fontos társadalmi jelentősége volt a korabeli Milétoszban, és nem privát tevékenységek voltak. Ezek után várható, hogy a pusztán anyagi haszon mellett társadalmi jutalmak is fűződtek e tevékenységekhez, illetve társadalmi elvárások ösztönözték e tevékenységek folytatására.

Mindkét fajta társadalmi motiváció (a jutalmazás és az elvárás) két szinten érvényesülhetett. Egyrészt az egész társadalom részéről, amennyiben ugyanis e tevékenységek ösztönözése társadalmi jelentőségűek voltak, másrészt pedig egy szűkebb társadalmi csoport (az arisztokrácia) részéről, amely különös (gazdasági és politikai) hasznot is remélhetett e tevékenységtől.

Társadalmi jutalmazás vagy elvárás. Az előző alfejezet tanulsága alapján tehát azt a hipotézist fogalmazhatjuk meg, hogy a görög *tudomány* kialakulásában szerepe lehetett nemcsak (sőt talán nem elsősorban) az egyéni gyakorlati érdekeknek, hanem a

társadalmi motivációnak is, amely az egész társadalom vagy az egyén társadalmon belüli szűkebb csoportja gyakorlati-gazdasági érdekeit közvetítette az egyén felé.

Ez azonban nem ad magyarázatot a *filozófiai* gondolkodás kialakulására. A filozófia kialakulását elősegítő társadalmi motivációknál megint csak két alternatív megközelítésről beszélhetünk. Az ión természetfilozófia által kínált világmagyarázat szolgálhatta az egész társadalom vagy egy partikuláris csoportja érdekeit, így a jutalmak és elvárások is e két forrásból származhattak.

Az utóbbi lehetőséget veti fel Thomson, aki szerint „az első filozófusok kozmológiai spekulációi egyedül az ideológia területére tartoznak.” E filozófusok egy meghatározott társadalmi osztály („a rabszolगतartó kereskedők új uralkodó osztálya”) képviselői, „ideológusai” voltak, tanításukban társadalmi csoportjuk érdekei fejeződtek ki. Ez azonban, megfordítva Thomson érvelésének irányát, azt jelenti, hogy természetmagyarázatuk felhasználható volt e csoportérdek politikai legitimációjához. „Ha az egész kozmoszban ez a rend érvényesül, akkor számunkra is ez a helyes.”⁷ (Itt tehát két egymást követő, ellentétes irányú gondolati áttételtől van szó: először a társadalomból származó és értékterhelt fogalmakat visznek át, „vetítenek ki” (tudattalanul) a természetre, majd az így nyert természetmagyarázatot használják (immár tudatosan) egy kívánatos társadalmi állapot legitimálására.⁸). Ezen legitimáló funkcióért cserébe (amely valamilyen társadalmi szerephez kapcsolódhatott) a társadalmi csoport, osztály jutalmazhatta az egyén, elsősorban elismeréssel. Ugyanakkor, tekintve, hogy e csoport képviselője volt, a jutalom részben magában az eredményben rejlett számára.

A másik lehetőséget (ti. hogy a természetfilozófia az egész társadalom érdekeit szolgáló tevékenység volt) célszerűbbnek tartom az intellektuális motivációk tárgyalásával összekapcsolni, ezért a következő alfejezetben tárgyalom.

(c) INTELLEKTUÁLIS MOTIVÁCIÓ

Problematizálás. „A filozófiának nincs más *arkhéja*, csak a csodálkozás”⁹ mondja Platón (*Theait.* 155d), és Arisztotelész csatlakozik hozzá (*Met.* 982b10-19), csak bizonyos történelmi feltételeket határoz meg, amelyek között az ember megengedheti magának, hogy a csodálkozás filozofálásra és más szemlélődő tudományok üzésére indítsa.

Láttuk, hogy az alternatív irányzat a gyakorlati hasznosság ösztönző erejére hivatkozik. Ez megalapozottnak tűnik olyan gyakorlatközeli tudományok esetében, mint a számtan, mértan, csillagászat stb., ám aligha adhat magyarázatot önmagában a kozmogóniai, kozmológiai és más természetfilozófiai vizsgálódásokra. A filozófia keletkezéséhez tehát másra (vagy másra is) szükség volt.

Burnet egy harmadik magyarázattal szolgált: szerinte a hagyományos világnkép összeomlása tette szükségessé a természetfilozófiát.

Ebből szeretnék kiindulni az itt következő, rendkívül vázlatos fejtegetésekben. Mannheim Károly szerint⁹ a modern világnképfogalom három lépcsőben jött létre, a tudás fogalmának „szubjektívizálása”, „historizálása” és „szocializálása” révén. Az így előálló világnképfogalom alapvető a tudásszociológia számára. A következőkben a fenomenológiai tudásszociológia egyik klasszikus szerzője, Thomas Luckmann világnképméletére alapozva próbálom értelmezni az intellektuális motiváció gondolatát.¹⁰

Luckmann a világnképet úgy határozza meg, mint „egy történelmi társadalmi rend alapjául szolgáló jelentésszerkezetet”, amely „az egymást követő nemzedékek univerzumalkotó tevékenységének eredménye”, és „objektív” és történelmi valóságként (...) lényegében vallásos funkciót tölt be”, „a vallás elemi társadalmi formája”¹¹ A

legfontosabb forma, amelyben a világgép objektívalódik, a nyelv. Minket Luckmann részletes és több szálon futó elemzéseinek csak egy aspektusa érint: az, ahogy a világgép struktúráját elemzi.

„Átfogó jelentérendszerként a világgép az általánosság különböző szintjein lévő osztályozásokat [Typisierung], értelmezési sémákat [Deutungsschemata] és cselekvési szabályokat [Verhaltenschemata] tartalmaz.”¹² Ezen elemek alapján a világgép különböző általánossági szintjei határozhatók meg:

1. a legalsó szintet a "hétköznapi élet világának konkrét tárgyainak és eseményeinek osztályozásai" vannak;
2. ezen alapulnak a legkonkrétabb értelmezési sémák és cselekvési szabályok, amelyek „a gyakorlati és morális értékelés fontos elemeit is tartalmazzák”;
3. erre aztán egyre általánosabb értelmezési sémák és cselekvési szabályok épülnek, amelyek végül átfogó élettörténetekkel és társadalmi egészekkel kapcsolatos értékeléseket fejtenek ki;
4. végül a világgép legfelső szintjén helyezkedik a „végső jelentőség” szférája, a „szent kozmosz”, amely transzcendálja a hétköznapi élet „profán” világát.¹³

A legkonkrétabb szinttől az általánosabb szintek felé mozdulva egyrészt a problémamentes rutinnal társuló ismerősség és konkrétság csökkenését, másrészt az egyetemesen kötelező modellek növekedését tapasztaljuk.¹⁴

E világgép-modellben jól elhelyezhető az a dualizmus, amely végigvonult az eddigi elemzések során. A „tudomány” és a „filozófia” analitikus kategóriáinak kettőssége. A preszokratikus gondolkodók tevékenységének „tudományos” oldalát úgy határozhatjuk meg, mint a világgépük alsóbb, konkrétabb szintjein lévő meghatározott, a „fizikai természetre” vonatkozó osztályozásokkal és értelmezési sémákkal való foglalatosság. Ilyenek a csillagászati és meteorológiai jelenségek magyarázata, a földrajzi leírások stb. „filozófiai” tevékenységük ellenben a világgép legfelső rétegét, a végső jelentőség szféráját, vagy legalábbis az ahhoz legközelebbi, általános szinteket érinti.

A „tudományos” vagy „filozófiai” tevékenységet továbbá (Arisztotelésszel összhangban) úgy határozom meg, mint amelyek nem egyszerűen a meglévő tudás fenntartását, „ápolását” és átörökítését célozzák, hanem a pillanatnyilag adott tudáskészletet problematikusnak tekintik, és a nehézségek tisztázására, leküzdésére törekednek.

Az alsóbb szintekhez tartozó „empirikus” tudás problematizálására most nem térek ki, megítélésem szerint ez elsősorban a gyakorlati tevékenységek szerkezetének nagymérvű átalakulásából fakadhat (így pl. a gyarmatosítási mozgalom problematikusává tette a távoli tájakra vonatkozó földrajzi ismereteket).

A világgép „vallási” oldalának problematizálódása azonban komolyabb figyelmet érdemel.¹⁵ Mi veheti rá az egyént arra, hogy a korábban számára magától értetődő világgépet problematikusnak tekintse, esetleg feladja?

Gondolhatunk más, konkurens világgépekkel való találkozás hatására (valami ilyesmire utal G. S. Kirk azon elképzelése,¹⁶ hogy a keleti kultúrák világgépével való megismerkedés vezetett az ión filozófia kialakulásához). Ez azonban *önmagában* nem elégséges magyarázat. A szocializáció során elsajátított világgépnek a vallási része ugyanis a legnagyobb társadalmi kötelező erővel bír, nemcsak szankciók támogatják fennmaradását, de az egyén „szubjektív” kötődése is, hiszen az egyén éppen e világgépnek a szocializáció során történő elsajátítása révén válik énné.¹⁷ Az egyén (különösen tradicionális társadalmakban) nincs abban a helyzetben, hogy önállóan válogathasson a világgépek között.

Másik lehetőség, hogy a világgép alsóbb szintjei felől problematizálódik a világgép szakrális dimenziója. Megítélésem szerint önmagában ez sem elégséges magyarázat. Sarkítva, itt arról van szó, hogy az általános szint *társadalmi kötelező ereje* áll szemben a konkrétabb szint *empirikus alátámasztottságával*. Az „empirikus alátámasztottság” azonban meglehetősen problematikus fogalom.¹⁸ Megítélésem szerint egy társadalmilag stabil világgépet aligha veszélyeztetnek komolyan a „tények”. Megfelelő interpretációs stratégiákkal mindig megteremthető az összhang.

A világgép problematizálódásának harmadik lehetséges forrása társadalmi legitimációs funkciójából (pontosabban annak problematizálódásából) ered. Megítélésem szerint ebbe az irányba kellene elindulnunk, hogy elméletileg megmagyarázhassuk a hagyományos világgépnek a Szókratész előtti filozófia kialakulásához szükséges problematizálódását. E kérdés elméleti és történeti megvizsgálására azonban egyelőre nem vállalkozom.

(d) MINTÁK

Az ilyen típusú magyarázatok háttérében az a meggyőződés áll, hogy bizonyos készségek és gondolati sémák transzponálhatók az emberi tevékenységek különböző szférái (például a politika és a természetről való gondolkodás) között, továbbá, hogy az újonnan kialakuló tevékenységformáknál és gondolkodásmódoknál létrehozóik támaszkodnak a más területeken szerzett ismereteikre és készségeikre.

Viselkedésbeli minták. Itt a szabad politikai-jogi-erkölcsi viták paradigmatisz szerepére gondolok elsősorban. Arra az elméletre,¹⁹ amely szerint a demokratizálódó politikai és társadalmi élet volt az a terep, ahol a preszókratikus filozófusok gyakorlatot szerezhettek, fejlett vitakultúrát sajátíthattak el, és az itt kialakított szabályokat vitték át a természetről folyó diskurzusra.

Gondolati minták. Mint korábban említettem, már Burnet is elismeri, hogy a természetfilozófiai gondolkodásban szerepe volt bizonyos eredetileg a társadalomra vonatkozó gondolatoknak:

[Az ellentétpárok egymással szembeni túlkapasai] folyamatát természetszerűen az emberi társadalomból kölcsönzött kifejezésekkel írják le; mert a korai időkben az emberi élet szabályszerűsége és állandósága sokkal világosabban tudatosult, mint a természet változatlansága.²⁰

Ezt a felfogást *metaforikusnak* nevezhetjük. Lényege, hogy a kevésbé ismert az ismert analógiájára, az ismert segítségével értik meg, ám a metaforának nincs lényeges hatása magukra a gondolatokra, pusztán a megértés *eszközei*, külsődlegesek a gondolathoz képest.

Ezzel szemben Thomsonnak azt a gondolatát, hogy az ión természetfilozófiai gondolatok elsősorban társadalmi előfeltevéseket tükröznek, társadalmi előfeltevések ellenőrzik, *ideologikus* felfogásnak nevezném. Eszerint ugyanis a mintául szolgáló társadalmi eszmék (mannheimi kifejezéssel) „lényegileg hatolnak be” a természetről való gondolkodásba. E felfogás lényegi eleme a „hamis tudat” vagy a „tudattalan” gondolata: maguk az egyének nem ismerik el e társadalmi befolyást (a természetfilozófia ideologikus felhasználása persze előfeltételezi „érdekmentességének” (hamis) tudatát.)

E két szélső pólus között helyezkednek el azok a további elméletek, amelyek a különböző gondolati minták szerepét hangsúlyozzák. Ilyen Schuhl gondolata,²¹ hogy a pénz és az alfabetikus írás „kiemelte a gondolkodás szimbolikus jellegét”, és így

elősegítették a szellemi felszabadulást és a fogalmi gondolkodás kialakulását. Ilyen Farrington tézise²² a termelési technikákból származó gondolatok felhasználásáról a mindenség jelenségeinek értelmezésében. De ilyenek bizonyos értelemben azok az elméletek is, amelyek a „materialisztikus kultúra” vagy „szekuláris szellemiség” befolyását hangsúlyozzák.²³

ÖSSZEGRZÉS: Konzisztens magyarázati alternatívák

Az elemzés lezárásaként megkíséreltem áttekinteni, hogy a fenti szempontokban jelentkező különböző alternatívák milyen konzisztens mintázattá állnak össze. Láttuk, hogy a legfontosabb különbséget az jelenti, hogy a preszókratikus filozófusok tevékenységének „tudományos” vagy „filozófiai” oldalát hangsúlyozzuk-e.

Ha „tudományos” tevékenységükre akarunk magyarázatot adni, három eltérő motiváció jöhet szóba: (1) A preszókratikusok tisztán intellektuális érdeklődésből kezdtek csillagászati, meteorológiai, geográfiai stb. kérdésekkel foglalkozni, és ez egyben azt is jelenti, hogy e tárgyterületeket szabadidős tevékenységként vizsgálták. (2) Bizonyos (magán)gazdasági érdekek (is) motiválták őket, következésképpen tudományos tevékenységük *oikos*beli gazdasági tevékenységükhöz kötődött többé-kevésbé szorosan. (3) Az ión tudomány kialakulásában társadalmi motívumok játszották fontos szerepet (ez persze az intellektuális érdeklődést nem zárja ki), tudományos tevékenységük valamilyen, a polisban betöltött tisztségükhöz kapcsolódott, legvalószínűbben a város élelmiszerellátásának megszervezéséért felelős, vagy esetleg gyarmatosítás koordinálását végző funkciókra gondolhatunk (különösen ez utóbbi kapcsolódhatott a papi tisztségekhez is, a Milétosz területén működő didümai jósda betölthetett hasonló szerepet a milétoszi gyarmatosításban, mint Delphoi).

Az általános világmagyarázatként tekintett preszókratikus filozófia esetében a közvetlen gazdasági tényező kiesik. Itt vagy (4) pusztán intellektuális motivációt tételezhettünk fel, amely arra ösztönzött bizonyos polgárokat, hogy szabad idejükben a világ keletkezéséről és természetéről elmélkedjenek. Vagy pedig (5) felvethetjük, hogy az „első filozófusok” intellektuális érdeklődése nemesak saját személyes ügyük volt. Valójában a társadalom számára kínáltak új világméretű, miután a hagyományos világméretű hitelt veszítette, illetve (másik paradigmában fogalmazva) egy meghatározott társadalmi-politikai osztály számára „gyártottak” ideológiát természetfilozófiájukkal.²⁴

A politikai vitakultúra mint mintaadó gyakorlatilag valamennyi alternatívával összeegyeztethető, kivéve talán (2)-vel, vagyis a teljességgel magáncélú gazdasági érdeklődés amúgy is legkevésbé valószínű lehetőségével.

A gondolati minták esetében azt várhatjuk, hogy a technika világából vett minták (Farrington) valószínűleg valamilyen gyakorlati tevékenységgel függenek össze, a politikai illetve a társadalmi életből vett minták ellenben (ez utóbbiak közé tartozik a pénzhasználat is) akkor is megjelenhettek a filozófusok gondolkodásában, ha sem aktív politikusi, sem pedig aktív gazdasági tevékenységet nem folytattak, hiszen ezek a tudásformák a társadalom minden szabad tagja számára elérhető közös tudáskészlet részei voltak.

A fenti elemzés nem megy túl a többé-kevésbé plauzibilis alternatívák meglehetősen formális számbavételén, ezért inkább csak kutatási tervnek tekintem, amelyet egyrészt fogalmilag tovább kell csiszolni, másrészt pedig és ez a további konceptualizációnak is feltételül konkrétabb történelmi elemzésekkel, „tényekkel” kell kitölteni, tartalmasabbá tenni. Ez egyben segíthet bizonyos alternatívák kizárásában is, bár nem hiszem, hogy a jelenlegi, vagy a remélhető történelmi ismereteink lehetővé teszik, hogy egyértelmű

választ adjunk a kérdésre, milyen körülmények között alakult ki a preszókratikus filozófia.

A konkrét történelmi elemzések azonban arra is fényt vethetnek, hogy a preszókratika különböző filozófusai, iskolái és korszakai esetében más-más társadalmi tényezők álltak a „háttérben”. Az itt vázolt elemzés elsősorban a milétosziakra összpontosított. Ha viszont Xenophanészt, Hérakleitoszt, Püthagoraszt és követőit valamint az eleatákat vesszük szemügyre (nem is beszélve a későbbi preszókratikáról) valószínűleg azt találjuk, hogy más társadalmi motivációk, más lehetőségek és más viselkedési és gondolati minták keretébe illeszkedik tevékenységük, és az érdeklődési körükben és tanításaikban kimutatható jelentős különbségek részben ennek tudhatók be.

Irodalom

- BERGER, P. - LUCKMANN, Th. (1998)** A valóság társadalmi felépítése. Tudásszociológiai értekezés. József Műhely kiadó.
- FARRINGTON (1944)** B.: *Greek Science*. London.
- FARRINGTON (1947)** B.: "The Character of Early Greek Science". In: *Head and Hand in Ancient Greece. Four studies in the social relations of thought*. London, Watts & Co.
- GEERTZ (1994)** C.: "Az ethosz, a világkép és a szent szimbólumok értelmezése". In: *Az értelmezés hatalma. Antropológiai tanulmányok*. Bp., Osiris.
- GUTHRIE (1962)** W. K. C.: *A History of Greek Philosophy*. Vol. I. Cambridge University Press.
- HEGYI (1981)** D.: Az iónok Kisázsiában. Bp., Akadémiai Kiadó.
- LLOYD (1991a)** G. E. R.: "The social background of early Greek philosophy and science". In: *Methods and problems in Greek science. Selected papers*. Cambridge, CUP, 1991. 128-140. ok. [Eredeti megjelenése: Daiches és Thorlby (eds.): *Literature and Western Civilisation*. Vol I. 1972. 381-395. ok.]
- LLOYD (1991b)** G. E. R.: "The social background of early Greek philosophy and science. Introduction". In: *Methods and problems in Greek science. Selected papers*. Cambridge, CUP, 1991. 121-127. ok.
- LUCKMANN (1991)** Th.: *Die unsichtbare Religion*. Frankfurt, Suhrkamp.
- LUCKMANN (é. n.)** Th.: *A láthatatlan vallás*. (Kézirat, ford.: Molnár Attila. A fordítás az angol változat alapján készült, és nem teljesen egyezik meg Luckmann (1991) szövegével.)
- KIRK (1974)** G. S.: *The Nature of Greek Myths*. Penguin Books
- KIRK (1983)** G. S.: "Orality and Sequence". In: ROBB (1983) 83-90. ok.
- KIRK (1993)** G. S.: *A mítosz*. Bp., Holnap Kiadó.
- MANNHEIM (1996)** K.: *Ideológia és utópia*. Bp., Atlantisz.
- POLÁNYI (1984)** K.: *Kereskedelem, piacok és pénz az ókori Görögországban*. Bp., Gondolat.
- SCHUHL (1948)** P.-M.: *Essai sur la formation de la pensée grecque: Introduction historique a une étude de la philosophie platonicienne*. Párizs, (2. kiadás).
- VERNANT (1982)** J-P.: *The Origins of Greek Thought*. Methuen.

Jegyzetek

1. Bodor András és Szabó György fordítása.
2. Vö. **Polányi (1984)** 118 skko. Ugyanakkor, mint látni fogjuk, fontos gazdasági szerepe volt az állami redisztribúciónak is.
3. *Im.* 187. o.
4. *Im.* 148. o.
5. Vö. **Hegyí (1981)**, 93. o.
6. *Im.* 83. o.
7. Ez persze ellentmond az érték kijelentéseknek ténykijelentésekre való visszavezethetlensége Hume-i tételének, de ez irreleváns e tekintetben, hiszen "az emberiség túlnyomó többsége (...) mindmáig folytonosan normatív következtetéseket von le tényszerű előfeltételekből" lásd **Geertz (1994)** 21. o. (E "naturalisztikus hiba" szinte egyetemes érvényesülését az emberi gondolkodásban egyébként maga Hume is elismeri, éppen ez ellen posztulálja a visszavezethetlenséget.)
8. Ha e visszacsatolás nincs meg, úgy pusztán gondolati mintáról beszélhetünk. Nyíltan Thomson sem állítja, hogy ilyen ideologikus funkciója lett volna az ión természetfilozófiának, de úgy gondolom, hogy az általa vázolt "kivetítés"-konceptióból e visszacsatolás *elvi lehetősége* következik.
9. **Mannheim (1996)** 84-85. ok.
10. Elsősorban Luckmann *A láthatatlan vallás* című művét használtam (**Luckmann, é. n.** és **Luckmann, 1991**), amely eredetileg 1963-ban jelent meg németül. Peter Bergerrel közösen írt tudásszociológiai alapművükben (**Berger – Luckmann, 1998**) némiképp módosulnak az itt elemzendő kategóriák, a két mű összevetésére azonban itt nincs lehetőségem.
11. Luckmann (é. n.) 15-17. ok. [Luckmann (1991) 89-90. o. – Érvélem szempontjából nem mellékes, hogy a magyar fordításban szereplő "alapjául szolgáló" helyett a németben "innewohnt" áll. Az angol változathoz sajnos nem tudtam hozzáférni, feltételezésem szerint "underlying" állhatott ott. Fontos hangsúlyoznunk, hogy alapként a világvég *része* e rendnek, nem szabad egy "felépítménytől" elkülönülő, más természetű "alapra" gondolnunk.]
12. Luckmann (é. n.) 20. o. [Luckmann (1991) 92. o.].
13. Berger – Luckmann (1998) a legitimáció következő négy szintjét különbözteti meg:
 1. a szókinszbe beépülő alapvető legitimáló magyarázatok;
 2. kezdetleges elméleti kijelentések, pl. közmondások, erkölcsi tanulságok, bölcs mondások, legendák, népmesék;
 3. kifejezetten legitimációs elméletek;
 4. szimbolikus értelmi világok [*symbolic universes*].
14. Luckmann (é. n.) 22-25. ok. [Luckmann (1991) 94-96. ok.].
15. A „vallási” kifejezést itt Luckmann szóhasználatával összhangban használom, aki antropológiai funkcionalizmusából következően jóval tágabb értelemben használja e minősítést, mint a köznyelv. Láttuk, hogy a „vallási” nála egyszerűen ennek a végső jelentőség szintnek a színvonalja, amely *minden* világvégnek szerves része.
16. **Kirk (1974)** 295. o.; **uő. (1983)** 90. o., valamint **uő. (1993)** 279. o.
17. Luckmann (é. n.) 14. skko. [Luckmann (1991) 87. skko.]
18. Csak utalni szeretnék a Duhem–Quine-tézisre, és arra, hogy ezt a problémát a modern tudományfilozófia sem tudta „megoldani”.
19. Pl. **Vernant (1982)** 107. o. és **Lloyd (1991a)** 131. o. és **uő. (1991b)** 123-124. ok.
20. Burnet, *im.* 9. o.

21. **Schuhl (1948)** 155. o.
22. **Farrington (1944)** 36-37. ok és **uő. (1947)** 1-2. ok.
23. Vö. pl. **Guthrie (1962)** 29-30. ok.
24. Így persze feltételezhetjük, hogy *közvetve* gazdasági érdekeket is szolgált tevékenységük.

Apodictic and Adequate Evidence in Husserl’s First Cartesian Meditation

A tudományok abszolút megalapozása husserli programjának egyik legfontosabb módszertani fogalma az evidencia, valamint az evidencia két lehetséges tökéletessége: az adekvátság és az apodiktikusság. Dolgozatomban néhány e fogalmakkal kapcsolatos problémát vizsgállok meg, elsősorban a Karteziánus elmélekdedések első fejezete alapján, valamint két újabb keletű elemzést, David Michael Levin és Gail Soffer egymással szembenálló értelmezését és értékelését.

One of the most important methodological concepts in the Husserlian project, outlined in the Cartesian Meditations, for providing the sciences with an absolute foundation is that of Evidenz,¹ together with the two kinds of possible perfections attributed to it by Husserl: adequacy and apodicticity. In what follows, I will investigate, relying mainly on this book, certain phenomenological problems concerning these three notions,² as well as two recent appraisals of them by David Michael Levin and Gail Soffer.

On its first occurrence in the *Cartesian Meditations*, Husserl defines evidence as “a pre-eminent judicative meaning [*ein ausgezeichnetes urteilendes Meinen*]” (10/51)³ in contradistinction to “merely supposing” [*bloßes Vermeinen*]. It seems reasonable, therefore, to start the clarification of what evidence is with the clarification of the notion of judgment. Unfortunately, Husserl’s text at this point is admittedly indicative only. Therefore, in order to throw light on it, we will have to consult another work of his, the *Logical Investigations*. Before doing so, however, let us consider what we can learn from the *Cartesian Meditations* itself.⁴

We find in the text, first of all, three dichotomies in the frame of reference of which, Husserl suggests, every judgment can be disposed. These are: (1) mediacyimmediacy; (2) ungroundednessgroundedness; and (3) pre-predicativitypredicativity. On the basis of them, we can construct the following three-dimensional cross-table:

JUDGMENTS	pre-predicative		predicative	
	Immediate	mediate	immediate	mediate
Grounded	(1)	(2)	(3)	(4)
Ungrounded	(5)	(6)	(7)	(8)

In each of the three dimensions, there is a certain relation of mediation between the two poles: (1) *sense-relatedness* [*Sinnbezogenheit*] in the case of mediate and immediate judgments, which means that judicatively believing a mediate judgment “presupposes” the judicative belief in certain immediate judgments; (2) the relation of *grounding* mediates between ungrounded and grounded judgments (this we will discuss immediately); and finally, (3) the relation of *expression* [*Ausdruck*] between pre-predicative and predicative judgments, that is, the categorial articulation of a judgment in the form of a statement.⁵ Furthermore, corresponding to each relation is an act or “doing” [*Tun*]⁶ which converts a mediate judgment into an immediate one, an ungrounded judgment into a grounded one or, respectively, a pre-predicative judgment into a predicative one.⁷

Now, “the idea of scientific truth [being] predicative complexes that are, or can be, grounded absolutely [*letztbegründeter und zu begründender prädikativer Verhalte*]” (11/52), scientific activity, conceived ideally as an attempt to obtain this truth, consists in performing, in due order, the three kinds of acts mentioned above. That is, setting out from (possibly mediate) suppositions (“hypotheses”), the scientist, according to Husserl, has (1) to disclose the immediate judgments (possibly) implied in them, (2) to ground these immediate suppositions, which, at the same time, brings with it the grounding of the mediate ones as well, and lastly (3) to give predicative expression to the evidences thus obtained.⁸

Of the three dimensions of judgment, we are interested in the second one, that is, in the problem of grounding. Considered from this angle, “[j]udging is meaning (...) that such and such exists and has such and such determinations [*Urteilen ist ein Meinen (...), es sei so und so*]” (10/51). Correlatively, “the judgment (what is judged) is (...) an affair, or state-of-affairs, as what is meant [*das Urteil (das was geurteilt ist) ist (...)* *Sachmeinung, Sachverhaltsmeinung*].” There is, however, an important difference between judging and judging. As a rule, judging is “merely supposing”, “but contrasted with that, there is sometimes a pre-eminent judicative meaning (...) called *evidence*.” But what does this “pre-eminent” character of evidence, as compared with that of mere supposing, consist in? Evidence is, we are told, “a judicative having of such and such itself [*urteilend das und das Bewußthaben*].” In a genuine grounding

[a] merely supposing judging *becomes adjusted* [*richtet sich*] to the affairs, the affair-complexes, themselves by a conscious conversion into the corresponding evidence. This conversion is inherently characterized as the fulfilling [*Erfüllung*] of what was merely meant, a synthesis in which what was meant coincides and agrees with what is itself given... (10-11/51).⁹

For a better understanding of these expositions, the language of the Sixth *Logical Investigation* may come to our aid, as the text where Husserl originally worked out, in great detail, the theory of evidence here only indicated.¹⁰ There Husserl talks about evidence in terms of a fulfilment of a meaning-intention [*Bedeutungsintention*].

Fulfilment in general involves three different objectifying acts of consciousness:¹¹ a (to some extent, at least) empty meaning-intention, an act fulfilling it (which entails that this latter has greater fullness [*Fülle*]), and finally, an act in which this fulfilment is recognized in a synthesis of identification. The basis of fulfilment is the identity of the two former acts in respect of their *intentional essences* (both of them must intend the same object in the same manner)¹², while the significance of fulfilment rests on the difference between their *epistemic essences*, more specifically, on their difference in fullness (without this difference the synthesis of the two acts would be of little or no cognitive value).

Now, evidence is a special case of fulfilment. We can talk about evidence only when both the intention and the corresponding intuition (in this case, perception) are assertions [*Setzungen*], not mere presentations [*bloße Vorstellungen*]. In such cases the *ideal of their adequation* yields us *evidence*. This adequation means that every intention receives its final fulfilment in a percept, that there are no unfulfilled or partially fulfilled intentions.

In a loose sense, Husserl says, we can talk about evidences even in those cases when this adequation is “no more than a well-fitting synthesis of coherent single percepts”. In the “epistemologically pregnant sense”, however, evidence is only “the final ideal of perfection”, the act of most perfect synthesis toward which the former case

can only approximate. In this perfect evidence “*the object is actually ‘present’ or ‘given’, and present as just what we have intended it.*”¹³

To sum up, in the order of increasing epistemic value, we can distinguish at least the following cases within the possible syntheses of identification between different objectifying acts:

1. *mere synthesis of identification* (not yet fulfilment): here there is no surplus of fullness on behalf of either act intending the same object;
2. *mere fulfilment* with some partial increase in fullness and/or in the extent of the fulfilled parts;¹⁴
3. *evidence in the loose sense*: the maximal fulfilment of all intentions in a successive synthesis of fulfilments;
4. *evidence in the pregnant sense*: the total fulfilment of all intentions by a single *pure perception*.

Having clarified, to the necessary extent, what evidence is in the terminology of the *Logical Investigations*, let us turn back to our text, and more particularly to the question of what role evidence is to play *idealiter* in the activity of the scientist. First of all, Husserl says, we have to fix “a first methodological principle”: in striving toward genuine science “I (...) must neither make nor go on accepting any judgment as scientific *that I have not derived from evidence*” (13/54). Such a general rule, however, important as it certainly is, would in itself be of little help in the concrete beginning of the scientific work, were we unable to rely on another insight concerning the idea of science:

According to intention, (...), the idea of science and philosophy involves an *order of cognition, proceeding from intrinsically earlier to intrinsically later cognitions*; ultimately, then, *a beginning and a line of advance* that are not to be chosen arbitrarily but have their basis “in the nature of things themselves.” (12/53)

Therefore, we have, in the first place, to inquire “for those cognitions that are first in themselves and can support the whole storied edifice of universal knowledge” (14/54). We need “evidences that already bear the stamp of fitness for such a function, in that they are recognizable as preceding all other imaginable evidences. Moreover, in respect of this evidence of preceding, they must have *a certain perfection*, they must carry with them *an absolute certainty*.”¹⁵

But what are we to mean by perfection, and imperfection, in the case of an evidence? Husserl first gives the following answer:

...*imperfection*, as a rule signifies *incompleteness*, a one-sidedness and at the same time a relative obscurity and indistinctness that qualify the givenness of the affairs themselves or the affair-complexes themselves: i.e., an infectedness of the “experience” with *unfulfilled components*, with *expectant and attendant meanings* [*mit Komponenten unerfüllter Vormeinungen und Mitmeinungen*]. Perfecting then takes place as a synthetic course of further harmonious experiences in which these attendant meanings become fulfilled in actual experience. The corresponding idea of perfection would be that of “*adequate evidence*”... (15/55)

To place this concept of adequate evidence in the frame of our earlier distinctions, it can mean both (3), and, as a special case of it, (4). What is essential is the *total* fulfilment of all intentions either by a *finally terminated* synthesis or by a single pure percept.¹⁶

At this point, however, Husserl has to face a serious problem threatening the whole enterprise of founding the sciences. The problem appears in his text in the form of a

question delayed without argumentation. As we are told, “the question whether adequate evidence does not necessarily lie at infinity may be left open.” But this possibility seems to be in direct contradiction with the foundational task that Husserl wants to impose on perfect evidences!

The reason why Husserl so easily reconciles himself to this possibility must be that there is another possible perfection of evidences available for him: apodicticity. We can, in fact, talk about the perfection of an evidence in two different senses: perfection as *adequacy* is, at least semantically, different from perfection as *apodicticity*, and the proper relationship between the two is not to be taken for granted.

Apodicticity means “absolute indubitability in a quite definite and peculiar sense” (15/55). In connection with it, Husserl states three things: (a) it is apodicticity that the scientist demands of all “*principles*”; (b) “it has for him a higher dignity” than adequacy, and (c) it “can occur even in evidences that are inadequate”.

Indeed, what we need for our first evidences if we want to supply a *fundamentum inconcussum* to the sciences is precisely perfection in the sense of certainty. One can formulate, however, at least two interrelated questions in connection with apodicticity, both of which are highly relevant for the project of foundation. The first question concerns the *meaning* of the term, apodicticity, while the second one refers to the *possibility* of having an apodictic evidence:

1. What is this “quite definite and peculiar sense” in which apodicticity means “absolute indubitability”? What meaning can absolute indubitability have within a phenomenological philosophy?
2. Can we have any rational hope of actually attaining apodicticity, especially at the beginning of our scientific venture? If adequacy is really unattainable for us, then we must prove, at best, that apodicticity is really independent of it (proposition *c* above).

To begin with the first question, Husserl elucidates what he means by apodicticity in the following way:

Any evidence is a grasping of something itself that is, or is thus, a grasping in the mode “It itself”, with full certainty of its being, a certainty that accordingly excludes every doubt. But it does not follow that full certainty excludes the conceivability [*die Möglichkeit*] that what is evident could subsequently become doubtful, or the conceivability that being could prove to be illusion~ indeed, sensuous experience furnishes us with cases where that happens. Moreover, this open possibility of becoming doubtful, or of non-being, *in spite of evidence*, can always be recognized in advance by critical reflection on what the evidence in question does.

An apodictic evince, on the other hand,

is not merely certainty of the affairs or affair-complexes (states-of-affairs) evident in it; rather it discloses itself, to a critical reflection, as having the signal peculiarity of being *at the same time the absolute unimagineness* (inconceivability [*schlechthinnige Unausdenkbarkeit*]) of their *non-being*, and thus excluding in advance every doubt as “objectless” [*gegenstandslos*], empty. Furthermore the evidence of that critical reflection likewise has the dignity of being apodictic, as does therefore the evidence of the unimagineness of [the non-being of]¹⁷ what is presented with <apodictically> evident certainty. And the same is true of every critical reflection at a higher level. (15-16/56)

That is, we are certain of a non-apodictic evidence (let us call it “assertoric” although in this text Husserl does not use this term) because in it our every intention is totally fulfilled leaving no room for any concrete doubt whatever. We can, however, *imagine*

that the case is the opposite, we can *conceive of* intuitions that would “frustrate” our intentions, “blowing up” thereby the object we now think to be self-given. By contrast, in the case of an apodictic evidence even the very possibility of this situation is inconceivable.

This “critical reflection”, “imagining” or “conceiving” is, it is easy to notice, nothing else than the application of the method of *imaginative variation* to the possible intuitions having the same intentional essence. It is a kind of *eidetic reduction*. An evidence proves to be apodictic if and only if it has passed this test. Then, however, we have every right to regard it absolutely certain.

In his thoroughgoing analysis of the Husserlian conception of evidence,¹⁸ David Michael Levin gives a detailed critique of what Husserl said about apodicticity. In the following, I will summarize some of his most important arguments concerning the *Cartesian Meditations* and examine them in the light of a more recent interpretation of the Husserlian apodicticity, given by Gail Soffer.¹⁹

Levin’s position can be summarized as follows. (1) In the Husserlian characterization of apodicticity, when gathered together from different works, we find two features that obviously contradict each other: final incorrigibility and the possibility of being cancelled by another apodictic evidence. Since (2) these two characters are never attributed to apodicticity at the same time, but only in different texts (the latter mostly in certain passages of *Formal and Transcendental Logic*), (3) we have good reason to suppose that there are two different senses of apodicticity at work in Husserl’s thought, a *strong* sense (characterized by infallibility), and a *weaker* one (which does not exclude the possibility of later cancellation). Now (4) the strong sense is indisputably the dominant one, this is how Husserl understands apodicticity not only before, but even after *FTL*, in the *Cartesian Meditations*, and indeed as late as in the *Crisis*. At the same time, however, (5) this strong version of apodicticity is, in contradistinction to the weaker one, untenable for several reasons, including certain phenomenological insights gained by mature Husserl himself (the so-called genetic approach). Therefore (6) “[o]ne simply has to confess that his conception, at this point, becomes confused, ambivalent, and in clear contradiction to other, more radical forces in his thinking.”²⁰

We can see that propositions (1) and (2) serve as premises for (3), while (3), (4), and (5) are the premises of (6). In support of (1), (2), and (4) Levin has to provide mainly hermeneutical arguments, analyses of relevant Husserlian texts, while (5) requires, in the first place, philosophical argumentation.

Let us start with the latter one. The strong version of apodicticity (“the one Husserl appears *most consistently* to have intended”) in Levin’s formulation reads as follows:

[A]podictic knowledge is beyond all possible corrigibility, legitimated and guaranteed with the meaning, “valid now and forever, come what may.”²¹

In order to be able to understand the real significance of this version, we have to take into consideration the interpretation contrasted with it:

...according to some weaker version, [apodicticity] is constructed, rather, as an evidence of such lucidity and compulsion that *while the evidence is immediately present*, one cannot conceive of a *concrete evidential motive* for doubt and abrogation. At the same time, however, one will recognize that, despite its compulsion, *it is relative to (and thus dependent upon) the subsequent evidential positions which it has implicated (intentionally adumbrated) as transcendent*. This means that, in the most profound sense, one *can* conceive (in fact, one *has* conceived) the possibility that the object evidenced

might not be or might be significantly different; although, to be sure, this conceivability need not be *concretely motivated* by any components of the immediately *present* evidence.²²

That is, in the stronger sense, we may perfectly be sure that no future experiences will refute our apodictic evidences, while the weaker sense allows of this possibility, although only in a “concretely unmotivated” way.

Now, Levin formulates, explicitly, four critical points against the stronger version of apodicticity, which he claims to detect in the *Cartesian Meditations*:²³

1. Apodictic evidence must also be adequate.
2. There are problems with Husserl's “apodictic critique”.
3. Apodicticity is incompatible with the genetic, teleological “work-concept” of constitution.
4. The claim to apodicticity in the predicative sphere is not justified.

Let us consider the first three points somewhat more closely.

(1) *Apodictic evidence (in the strong sense) must also be adequate.* This point concerns us most closely, since it touches our second question as well. What is at stake can be summed up in the following way. As we have seen, even Husserl himself acknowledged the possibility that adequacy is actually unattainable for us in our search for evidence and truth. Apodicticity, on the other hand, is indispensable in order to provide a firm ground on which to build up the sciences. If, however, (1) only adequate evidences could be apodictic and (2) adequate evidences are demonstrably unattainable, our undertaking proves to be abortive at the very beginning.

As for the latter premise, we have to take our departure from the insight that the question whether we can possibly attain adequate evidences cannot properly be answered at this level of universality. There are essentially different kinds of intentional acts, and there pertain to them possible evidences exhibiting correspondingly different degrees of (in)adequateness. So we have to survey briefly the most important cases. What was unquestionable even for Husserl and even as early as in the *Logical Investigations* is that with regard to physical (spatial) objects it is eidetically impossible for us to obtain adequate evidences, since they are always given to us through *Abschattungen*.²⁴ Another possible field of adequate evidences is the eidetic sphere. Here again, we have to renounce our claim to adequacy because of two irrealizable intentions inherent in what an adequate eidetic evidence must be: the necessity of the imaginative surveying of *all the possible* fulfilments of an essence and the necessity of our being able to *repeat infinitely* this fulfilment identically.²⁵ Our last resort is, then, the sphere of immanent *Erlebnisse*, the phenomena after effecting the *epokhe*. However, although they are indisputably the ones given most adequately, perfect adequation even in their case is impossible because of the temporal structure of consciousness (from the primordial impression they sink inevitably into retention).²⁶ To sum up, Levin is right, adequate evidence is not attainable to us at all.²⁷

But what about the former premise? After all, this is what Husserl contested, at least in the *Meditations*,²⁸

Husserl's authentically apodictic evidence would have to be, in fine, a perfectly adequate evidence, for only on the ground of evidence that has been demonstrated to be complete fulfilment of intentional meaning could one be entitled to guarantee the impossibility of negation or significant revision.²⁹

An apodictic evidence should have to prove to be valid “now and forever, come what may”, and this “forever” brings into the intention of apodictic evidence a moment that cannot be fulfilled.

(2) *There are problems with Husserl’s “apodictic critique”.* As we have seen, the question whether an evidence is apodictic, or not, is to be decided by a critical reflection on this evidence. However, we can claim apodicticity to the evidence in question only if “the evidence of that critical reflection likewise has the dignity of being apodictic”³⁰ But, Levin asks, on what grounds is the apodicticity of the apodictic critique to be shown? This requirement unavoidably involves an *infinite regress*, despite Husserl’s express but undefended denial of it, since the apodicticity of the evidence of the apodictic critique will again be in need of an apodictic critique, and so on. In fact, “[t]he very necessity in the first place for a critique throws doubt on the finality and ultimacy of apodictic evidences, at whatever stage of reflection they may be claimed”³¹

(3) *Apodicticity is incompatible with the genetic, teleological “work-concept” of constitution.* At this point Levin is leaning on Paul Ricoeur’s observation according to which the *Meditations* contains two distinct (Ricoeur thinks, contradictory) tendencies: “On the one hand, the ‘idealist’ approach, which emphasises *Leistung* (the incessant, infinite *process* whereby the structures of consciousness are evidentially constituted in their genesis and development);” this is, in a word, the genetic phenomenology of mature Husserl, “and on the other hand, the ‘intuitionist’ approach, which focuses on *seeing* as the *terminus* and *justification* of knowledge.”³² The strong version of apodicticity is, Levin argues, the greatest obstacle of the (*pace* Ricoeur) possible, in fact necessary reconciliation of these tendencies.

Husserl’s tenacious employment of apodicticity (...) despite the abandonment of a total adequacy, is the source of an excessive and illegitimate reification of evidence ~ a reification that vitiates the genetic, teleological view at which Husserl finally arrived?³³

While in the first two points Levin claimed to detect certain inconsistencies *inside* the strong version itself, here he criticizes its incompatibility with other, more valuable insights of mature Husserl.

Another thing Levin has to prove is that Husserl, despite these detected inconsistencies and incompatibilities, in most cases, *did* understand apodicticity in the strong sense. Levin tries to prove this by analysing several passages from different works of Husserl. Since the examination of these passages as well as that of the correctness of Levin’s interpretation is impossible here, the best we can do is to follow Soffer and quote the passage that is “apparently decisive” in this question:

Eine apodiktische Erkenntnis <ist> vollkommen wiederholbar, in identischer Gültigkeit. Was einmal apodiktisch evident ist, ergibt nicht nur mögliche Wiedererinnerung, diese Evidenz gehabt zu haben, sondern Notwendigkeit der Geltung auch für jetzt, und so für immer: Endgültigkeit.³⁴

By contrast, that Husserl at times understood apodicticity in the weaker sense is apparent e. g. from the following two passages of *Formal and Transcendental Logic*: “evidence in all its forms and at all its stages is ... interwoven with other evidences...” and “[e]ven an evidence giving itself as apodictic can be revealed to be an illusion...”³⁵

Levin's harsh attacks on Husserl's conception of apodicticity have been recently criticized by Gail Soffer.³⁶ In the remaining part of the paper, I will review her defence and, finally, make some comments on it.

As for the question whether she accepts Levin's thesis about the untenability of apodicticity in the "strong sense", I think, we have to answer it affirmatively. In this question there seems to be no difference between them. What Soffer attacks is Levin's contention that this strong version is the characteristic Husserlian one. To succeed, she has to show that Levin misinterprets the Husserlian passages allegedly mirroring his adherence to the stronger version of apodicticity. As I have already indicated, this she demonstrates in the case of one cautiously selected example (quoted above in German).

In Levin's interpretation "this passage asserts that what once presents itself with apodictic *Evidenz* can never be overturned by any subsequent *Evidenz*." Soffer, however, calls attention to the *context* which "reveals that here Husserl is simply investigating the 'eidos' of apodicticity; that is, this passage offers a descriptive account of the features of (phenomenological) apodicticity."³⁷ That an apodictic evidence *is* "completely capable of being repeated, in identical validity"³⁸ must be interpreted, phenomenologically, in such a way that it "*presents* itself as capable of being demonstrated in intuition not only in one isolated instance, but again and again, without limit."³⁹ "However, this in no way excludes the possibility that a judgment which at one point in time presents itself as an instance of this eidos could subsequently be overturned." In a word, to *be* apodictic, for an evidence, means to *present itself as* apodictic, nothing more.

A deeper and more charitable examination of Husserl's writings, Soffer insists, would reveal that this *phenomenological* interpretation of apodicticity is how Husserl understands the term, and not the *Cartesian, objectivist* one attributed to him, among others, by Levin. What we can do within the present paper is to examine our text, the *Meditations* in this regard. To begin with what has already been cited, in his closer determination of the term, apodicticity, Husserl states that in order for an evidence to qualify as apodictic, the previous critical reflection must exclude "in advance [*im voraus*] every doubt as 'objectless'" (15/56). This seems to witness against Soffer's case, but perhaps not decisively. It may mean only that I have no reason to expect the future disproof of my evidence. "The signal peculiarity" [*ausgezeichnete Eigenheit*], of apodictic evidence, that its non-being is absolutely inconceivable may again be regarded as a "phenomenological feature", rather than an objective property. Other passages are also very ambiguous. "[S]cience looks for truths that are valid, and remain so, *once for all and for everyone*", and "[t]hough de facto, as science must ultimately see, it does not attain the actualization of a system of absolute truths, but rather is obliged to modify its 'truths' again and again, it nevertheless follows the idea of absolute (...) truth." (12/52-53). Cf. however: "[o]bjectively valid results~ the phrase (...) signifies nothing but results that have been refined by mutual criticism and that now withstand every criticism." (5/47). In the light of the textual evidence, I would not dare to decide in favour of either case.⁴⁰ What is, however, more important: the phenomenological interpretation of apodicticity seems to be really more promising than the objectivist version, whichever of them is the genuinely Husserlian one.⁴¹ But, of course, in accordance with Husserl's principle just cited, it also must withstand a very serious criticism in order rightly to qualify as objectively valid. Presently I will only consider shortly whether it can stand the three objections raised by Levin against the strong version.

Since Soffer accepts that adequacy is unattainable and rejects the strong version of apodicticity (as I have said, I regard her interpretation as identical with Levin's weaker

version), the first point seems to cause no problems. Phenomenological apodicticity does not require total adequacy because it allows of intentions of the object, although *merely signitive* intentions, that are not fulfilled. It claims only that we *cannot intuit* (imagine) such intentions, however we try.⁴²

There seem to be no difficulties with the third point either. The phenomenological notion of apodicticity takes into consideration the possibility of future cancellation of evidence (it states only that in the case of a genuinely apodictic evidence we do not see even the slightest sign of it). In that question, therefore, Soffer's view, viz. the view she attribute to Husserl as well, is in accordance with his genetic phenomenology. True, it is foundationalism, but a moderate one.⁴³

As for the second point, however, I can see one problem. If apodictic evidence requires a *previous apodictic* critique, we can never really get at an apodictic evidence, even in the phenomenological sense, since it would always call for the apodictic evidence of the apodicticity of the critique. Since apodictic critique demands an eidetic variation, as we saw, we can never hope to be able to complete it – not only ideally, but factually either. There must always be an element of arbitrariness in our ceasing to continue the imaginative variation in order to turn toward the opposite direction, building. This fact has to be incorporated into the notion of apodicticity. What we can do is that starting from relatively certain evidences, we try to build upon them and *simultaneously* reflect critically upon them. A moderate foundationalism, that is, involves that although we dare to build upon the foundation we have found, yet instead of waiting helplessly for future cataclysms, we do not cease to re-examine the foundation again and again – if necessary even at the expense of “constructive” work. And that's exactly what Husserl was doing all the time.

Bibliography

Edmund Husserl's works

- [CM] *Cartesian Meditations. An Introduction to Phenomenology*. Tr. by Dorion Cairns. Kluwer Academic Publishers. Dordrecht/Boston/London, 1950. [In German: *Cartesianische Meditationen und Pariser Vorträge (Husserliana Bd I)*. Martinus Nijhoff, Haag, 1950.]
- [EJ] *Experience and Judgment. Investigations in a Genealogy of Logic*. Rev. and ed. by Ludwig Landgrebe, Tr. by James S. Churchill and Karl Ameriks. Routledge & Kegan Paul, London, 1973.
- [EP II] *Erste Philosophie (1923/24). Zweiter Teil. Theorie der Phänomenologischen Reduktion (Husserliana Bd VIII)*. Martinus Nijhoff, Haag, 1959.
- [FTL] *Formal and Transcendental Logic*. Tr. by Dorion Cairns. Martinus Nijhoff, The Hague, 1978.
- [Id I] *Ideas Pertaining to a Pure Phenomenology and to a Phenomenological Philosophy. Volume I. General Introduction to Phenomenology*. Tr. by Fred Kersten. Kluwer Academic Publishers. Dordrecht/Boston/London, 1982.
- [LI II] *Logical Investigations. Volume Two*. Tr. by J. N. Findlay. Routledge & Kegan Paul, London, 1970.

Other works

- [BKM]** Rudolf Bernet, Iso Kern and Eduard Marbach (1993) *An Introduction to Husserlian Phenomenology*. Northwestern University Press, Evanston.
- Heffernan, George (1998)** "Miscellaneous Lucubrations on Husserl's Answer to the Question 'was die Evidenz sei': A Contribution to the Phenomenology of Evidence on the Occasion of the Publication of Husserliana Volume XXX." In *Husserl Studies* 15: 1-75.
- Levin, David Michael (1970)** *Reason and Evidence in Husserl's Phenomenology*. Northwestern University Press, Evanston.
- Pietersma, Henry (1989)** "Truth and the Evident." In J. N. Mohanty and William R. McKenna, eds. *Husserl's Phenomenology: A Textbook*. Center for Advanced Research in Phenomenology & University Press of America, Washington, D. C., 212-247.
- Ricoeur, Paul (1967)** *Husserl. An Analysis of his Phenomenology*. Northwestern University Press, Evanston.
- Soffer, Gail (1991)** *Husserl and the Question of Relativism*. Kluwer Academic Publisher, Dordrecht/Boston/London.

Notes

1. In the following, for the sake of simplicity, I will use the English word "evidence" for *Evidenz*. Concerning the problems of this translation, see e. g. Pietersma (1989) 214f.
2. I will not thematize, in this paper, questions concerning to what extent is this project – in spite of Husserl's aims, efforts, and contentions – really presuppositionless. Ricoeur (1967) 85-86, for example, mentions three things "already decided before the point of departure": the presence of the activity of the sciences, the obligation to accept the Idea of truth, and the definition of truth by evidence. My analysis will remain on the ground of these presuppositions.
3. References to the page numbers of the *Cartesian Meditations* will be given simply in parentheses, followed by the page number of the original German text (Hua I). Other references will be found in the footnotes, for the abbreviations, see the bibliography.
4. In the following three paragraphs I will try to give a very sketchy interpretative systematization of § 4 of *CM* (10-11/50-52).
5. As to the difference between (1) and (2), see Husserl's opposition of "distinctness" and "clarity" [*Deutlichkeit vs. Klarheit*] in *FTL* §16, 56ff. For the theory of pre-predicative judgements, see *ibid.* §§85-86 and the Introduction of *EJ*.
6. The distinction between a conscious act and its correlate (e.g. judging *vs.* judgment in the sense of what is judged), which is of primary importance in phenomenology, is at this point of Husserl's exposition only tangentially mentioned. However, as we shall see in discussing the problem of evidence, this distinction continues to be present in his train of thought. Its proper phenomenological thematization will only begin from §14 of the Second Meditation.
7. Although Husserl thematizes it only in the last case, there must obviously be, in all the three cases, *evidences of a second order* (as compared to the evidence in the sense of (2)) that guarantee the rightness of the execution of these acts. In due course, we will come back to the problem of the *evidence of the apodicticity of evidences*.
8. In the above table this can be visualized as a *roughly* clockwise process from one of the cells in the lower row (8 to 5) *via* (1) to (3) or (4). Further specification of the

- possible ways of proceeding not only would bring this model closer to the empirical activity of the scientist, but seems to be necessary even in the eidetic level. This, however, would lead us too far from our problem.
9. Italics in the English text, unless otherwise indicated, come from the original.
 10. Cf. Ricoeur *op. cit.* 86. For the subsequent summary see *LI II (VI)*, esp. 694ff, 743ff, 761ff, and also *BKM* 181ff and Soffer (1991) 66ff, while for the development of Husserl's thought concerning evidence, see Heffernan's somewhat inventory-like review in (1998) 30-55.
 11. Objectifying acts (either mere presentations of an object or assertions) are acts that intend their objects directly, while non-objectifying (e. g. volitional or emotional) acts intend their objects only through, or grounded on, objectifying acts, see *LI II (V)* 636ff.
 12. It is due to the intentional essence that "an intention contains implicitly a specification of further perceptions which would have to be realized to make the fulfillment of this intention complete..." Soffer *op. cit.*, 78.
 13. *LI II (VI)* 762. As for the epistemological as well as metaphysical problems in answer to which Husserl formulated his theory of evidence and truth, see Pietersma *op. cit.* and esp. the historically more elaborated account of Soffer *op. cit.*, ch. 3, 59ff.
 14. Here we perhaps ought to insert two other intermediate stages: the total fulfilment of *certain* intentions, on the one hand, and the *partial* fulfilment of the totality of what was meant, on the other. The former can be regarded as a *moment* in the successive synthesis of the next stage, while the latter in itself would not bring us closer to the ideal of perfect adequation, and, besides, seems to be eidetically impossible in precisely those cases where perfect evidence (4) itself. (Not only pure perception, but even "pure intuition" is impossible in the case of e. g. a physical object, see *LI II (VI)* 747).
 15. My italics – G. M.
 16. Notice that by determining (3) and (4) as *adequate* evidences, Husserl must qualify (2) as *evidence*, even though an inadequate one, cf. the "relative evidences" of the everyday life (12/52).
 17. My correction – G. M.
 18. Levin (1970).
 19. Soffer, *op. cit.*
 20. *Op. cit.*, 111.
 21. *Ibid.*, 130.
 22. *Ibid.*
 23. *Op. cit.* 130-149. A closer examination of his discussion of the *CM* would, I think, reveal other critical remarks logically more or less independent of this four explicit statements. Within the frame of the present paper, however, I cannot touch upon them, not to mention his criticism concerning Husserl's conceptions of apodicticity found in other writings. Actually, I will discuss at length only the first two problems, the third cursorily, while the fourth one will be entirely dropped, because it would require a lengthy digression toward the problems of predicativity and language.
 24. By the time of the *Ideen I* Husserl's position becomes more severe: even God is incapable of having adequate evidence of physical objects – at least in the strict sense (case 4 in our list), cf. 92ff.
 25. For the details see Soffer, *op. cit.*, 121f.
 26. Cf. *Ideas I*, 97 cited by Soffer, *op. cit.* 110.
 27. As the previous two footnote shows, in this question there is no difference between him, Husserl and Soffer.

28. By contrast, he was on precisely this view in *EP II*, see e. g. 35: “Wir können ... beide Ausdrücke als äquivalente gebrauchen...”, cf. Levin, *op. cit.* 80ff.
29. *Ibid.* 133f.
30. Cited at length above, p. 8.
31. *Op. cit.* 141.
32. *Ibid.* 142, see Ricoeur, *op. cit.* 102f.
33. *Ibid.* 143-144. In 106 Levin summarizes the consequences of genetic phenomenology for the problem of evidence in the following way: “Evidences are interdependent; they refer backwards and forward to other evidential decisions; they constitute a harmonious totality only in the infinite dimension toward which they continually advance. There is no place in such a conception for an infallible, absolute, final and unassailable mode of evidence.”
34. *EP II*, 380 (In Levin’s translation: “An *apodictic knowledge* [is] completely capable of being repeated, in identical validity. What is once apodictically evident yields not only possible recollection of having had this, but in fact the necessity of this status now and forever: finality.”)
35. I quote these passages in Levin’s own translation (*op. cit.*, 106f) which is more suitable for our discussion than that of Dorion Cairns, see however *FTL*, 289 and 156.
36. *Op. cit.*, 123-127.
37. *Ibid.*, 125.
38. This is Levin’s translation, see above note 35.
39. Soffer, *op. cit.*, 125.
40. An additional, extra-textual support of Soffer’s position could probably be gained from the following consideration. The most conspicuous difference between a person who understand apodicticity in the Cartesian sense and another who interpret it phenomenologically lies in their respective behavior, *sc.* the latter, in contrast to the former, never cease to return to his previously obtained apodictic evidences in order to review them again. Now, judged from his behavior, Husserl must by all means have understood apodicticity in a phenomenological way. – One may object that this is an *ad hominem* argument, but I do not think so. It interprets *what* Husserl wrote by *how* he wrote it, which, of course, does not necessarily agree with what he had explicitly in mind when writing, nevertheless reveals something about his deepest convictions. And, eventually, the question concerned how, in fact, Husserl interpreted apodicticity, not the validity of his argumentation.
41. The question whether the phenomenological apodicticity is Levin’s weaker version, and, more generally, whether Soffer’s distinction between Cartesian and phenomenological apodicticity can be equated with Levin’s strong *versus* weaker versions of apodicticity would be worth examining, but here I have to drop this task, and (without waiving the right of a later “critical reflection”) I will regard them identical.
42. That is, phenomenological apodicticity is less strict than the Cartesian one, nevertheless it makes possible the definite demarcation of apodictic evidences from assertoric ones by the method of eidetic variation. Cf. Soffer, *op. cit.*, 126.
43. *Ibid.*, 127.

Walter Virág
Kaposvári Egyetem

Somogy megye idegenforgalmának adottságai és a turizmus alakulása 2000-ben

Tourism industry has become very important worldwide. Nowadays it is millions' necessities of life. In Hungary it has been developed since 1970. In 2000 the income of the different sorts of accommodation was 141 billion Hungarian Forints. Somogy County also has a lot of things to do on the field of increasing tourism. The most important projects are: enlarging service-supply, taking advantages of local conditions, extending the function of marketing and training experts.

A turizmus világszerte **jelentős fejlődésnek indult**. Hazánkban különösen az 1970-es évektől tapasztalható nagymértékű fellendülés. Az idegenforgalmi célú utazás és üdülés **százmilliók életszükségletévé vált**. Egyre erősödik a turistákért folytatott verseny és ez alól hazánk, régióink, megyénk sem kivétel. A világ országainak döntő többségében már felismerték, hogy az építészeti műemlékeken, nemzeti, kulturális örökségeken kívül a természeti adottságoknak és az előbb említett tényezőkhöz kapcsolódó fogadási feltételek megfelelő kialakítása igen **jelentősen befolyásolja a nemzeti jövedelem gyarapodását**. A kereskedelmi szálláshelyek összes árbevétele 141 milliárd Ft-ra alakult, ezen belül 82 milliárd Ft volt a szállásdíj bevétel, 33 milliárd Ft a vendéglátás árbevétele és 26 milliárd Ft az egyéb forgalom. 2000-ben folyóáron a szállásdíj bevételek esetében 13,4%-os többletbevétel realizálódott. A turizmus deviza bevétele az év során 16,4%-kal emelkedett és meghaladta a 3,7 milliárd eurót. Az idegenforgalom folyamatos fejlődése a gazdasági életben is fontos szerepet játszik. Az általa teremtett munkalehetőségek a jövőre nézve is biztos pontot jelentenek mind az ország, mind pedig a megye életében. A versenyben maradásnak azonban a természeti adottságok, kulturális értékek és más turisztikai vonzerők gazdagsága mellett számos egyéb feltétele is van (szakképzett munkaerő, az infrastruktúra és a környezeti kultúra fejlettsége). További fontos tényező, hogy az **üdülőkörzetek tehermentesítése** érdekében is jelentős lépések történjenek, így a Balaton parti szezonális jellegű turizmus kiterjeszhető lenne mind térben, mind időben és **a turisztikai kínálat is sokszínűvé válna**.

Somogy megye természetföldrajzi adottságai

Magyarország nyugati felén, a Dunántúl déli részén helyezkedik el. A változatos természeti adottságokkal rendelkező megye területe 6036 km², ez az ország összterületének 6,5%-át teszi ki. 12 városában és 232 községében 345.279 ember él, amely hazánk népességének mindössze 3,3%-a. Az 56 fő/km² népsűrűség azt jelenti, hogy Somogy az ország legritkábban lakott megyéje. Zömmel aprófalvas településhálózat jellemzi. Helynevei közül igen sok az első Arpádok okleveleiben már említett, valamint a korábbi pogány időkre emlékeztető. Egymástól jól elválasztható tájegységekre osztható, Külső-Somogyra és Belső-Somogyra. Külső-Somogy dombvidék, Belső-Somogy tagoltabb táj. A földrajzi különbségekkel a történeti hagyományok is egybevágnak. A középkorban két megye osztozott a határain, Segesd megye királyi fennhatóság alatt volt, Somogy megye pedig a várispánsághoz tartozott.

Külső-Somogy – az ősi Somogy vármegye – a Koppány völgyét és a Balatontól délre elterülő dombos tájat foglalja magában. Erdőségeinek egy részét kiirtották, és művelés alá fogták. Megmaradt erdőségeiben zömmel cser és tölgy az uralkodó fafaj.

Belső-Somogy a Dráva folyásával és Zala megyével határos. Felszíne rendkívül tagolt, észak-déli völgyvonulatok jellemzik. A terület egyik legerdősültebb része, melyhez két vízgyűjtő rendszer tartozik. Északi területeinek a Balaton, déli részének a Kapos és Koppány folyók a befogadói. Viszonylag magas a napsütéses órák száma (évi 1970 óra).

Éghajlatát az elég erős kontinentális jelleg mellett a szubmediterrán klímahatások is befolyásolják. A táj északi része meglehetősen száraz, az évi átlagos csapadék mennyisége 600 mm. Déli részén erősebben jelentkezik a mediterrán hatás, az évi átlagos csapadék itt már 650-700 mm.

Erdősegeit gazdag cserjeszintű cseresek, gyertyánosok, tölgyesek, akácok, kisebb mértékben a fenyvesek, bükkösök és egyéb fafajok alkotják. A hazai nagyvad-állomány valamennyi faja megtalálható. Különösen gazdag a szarvas-, őz- és a vaddisznó állomány.

A terület természetföldrajzi adottságai között, különösen az idegenforgalmi hasznosítás szempontjából jelentős a számtalan halastó.

A megye gazdag természeti értékekben és tökéletes terep lehet az EU sokszínűséget, természeti erőforrásokat előtérbe helyező, rurális térségeket támogató politikájának. Adottságai az erdők, a gyepterületek, a vizek, a szőlő- és gyümölcsstermelésre alkalmas domboldalak, amelyek egyedi termékek előállítására is alkalmassá teszik.

Somogy megye gazdasága

Tekintettel arra, hogy fejlett ipar – azon belül is a könnyűipar - zömmel csak Kaposvárra összpontosult a megye jellegzetesen erdő- és mezőgazdasági hasznosítású terület. Hasonlóan az ország más területeihez a termőföld a privatizáció során Somogyban is igen tagolt, szétaprózott birtokszerkezet alakult ki, s ezért a tulajdonviszonyok rendezése és a birtokkoncentráció igen sürgős feladat. Az erdők és a vízfelületek a hagyományos, rurális táj fennmaradása esetén hosszú távon jelentős értéket képviselnek.

Az elmúlt évtizedben a vállalati szerkezet erőteljesen modernizálódott. A vállalatok döntő része a városokban működik. Számuk a negyedére csökkent, miközben a társaságoké, meghúszszorozódott. Somogy termelési értékének már több mint 80%-át a 21 főnél kevesebbet foglalkoztató kisvállalkozások állítják elő, míg a 300 fő feletti nagyvállalatok csupán az 1,6%-át. A megye gazdasági teljesítménye azonban az utolsók között van az országban. A külföldi tőke aránya is elmarad még az országos átlagtól. A turizmus révén kedvezőbbé formálható a megye imázsa, ezzel a külföldi tőke bizalma is növelhető lenne a somogyi beruházások, befektetések iránt.

További lehetőséget jelent a gazdaságban a munkanélküliséget csökkentő szerepe, amely a vidéki népesség számára is megélhetési forrást jelenthetne. A községek munkanélküli rátája 17%, ami a kaposvári érték közel kétszerese. Az 500 fő alatti települések átlaga 25%, de a kritikus helyzetű kistérségekben (barcsi, nagyatádi, tabi, csurgói) nem ritka a 30-40%-os arányú munkanélküliség sem.

Infrastrukturális ellátottság

A megye a főbb társadalmi, gazdasági és infrastrukturális jellemzőket tekintve az országos vidéki átlag alatti értékekkel, mutatókkal rendelkezik. A fejlődő Balaton-part és Kaposvár körzete, valamint a lassan fejlődő kistérségi központok körül és között igen nagy kiterjedésű depressziós térségek, önmaguktól fejlődésre képtelen települések, területrészek találhatók. Ezeknek a fejletlen, szegény megyerészeknek csak központi segítséggel lehet esélyük az életben maradásra.

Somogy közműellátottsága az elmúlt években ugyan sokat fejlődött, de a statisztikai adatok jelzik, hogy az ország többi megyéjéhez viszonyítva a rosszabbul ellátottak közé tartozik. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy az alacsony népsűrűség és az elöregedés tekintetében is az első megyék közé tartozzon az országban.

Az egészséges vezetékes ivóvízzel ellátott háztartások aránya 1997. január 1-én 90,3%, a földgázhálózatra bekötött lakások száma 54,3%, a villamos energiával pedig csaknem 100%-os az ellátottság. A közcsatornázás messze az országos átlag alatti, a bekötött háztartások aránya 33,6% volt 1996-ban. Így a keletkezett szennyvizek jelentős hányadát elszikkasztják, ezáltal ez válik a megye egyik legjelentősebb szennyező forrásává. A közműöllő, a vezetékes ivóvízzel ellátott lakások és a közcsatorna hálózatba bekötött házak közötti különbség 56,7%, amely jelzi a talaj és a talajvíz közvetlen veszélyeztetését. Az a tény tehát, hogy Somogy 70%-án nincs szennyvízelvezetés és kezelés, igen visszafogja a kedvező természeti adottságokból szervesen következő falusi turizmus fejlesztési lehetőségeit.

A megye megközelíthetőségének kulcsfontosságú szerepe van egy térség idegenforgalmi piacokhoz való integrálódásában. Somogy területén kettéosztottság tapasztalható. Míg a Balaton-part az M7-es autópálya, illetve a 7-es főközlekedési út, valamint a villamosított vasúti fővonal révén kielégítő módon tud kapcsolatot teremteni az ország legnagyobb népesség koncentrációjával, legjelentősebb idegenforgalmi területével, illetve a centrális közút hálózat révén a keleti országrésszel, addig a megye belső területei számára ez a lehetőség korlátozott, hiszen sem a 6-os főközlekedési út, sem a 61-es főút nem alkalmas a kényelmes és gyors távolsági utazásra. Az M7-es autópálya országhatárig történő kiépítése vélhetőleg tehermentesíti a balatoni településeket az átmenő és teherforgalomtól, ugyanakkor javítja Olaszország, Szlovénia felé a megye közúti összeköttetését.

Kaposvár csatlakozása az IC hálózatba lehetővé teszi a város és szűkebb környezete intenzívebb bekapcsolódását a belföldi kiránduló és hétvégi turizmusba.

Az idegenforgalom fejlődése érdekében különösen fontos lenne megőrizni a megye keskeny nyomtávú vasútvonalait (Mesztegyő - Bak, Csisztapuszta - Táska), különösen a Fehérvízi láp területén, ahol ez jelenti a leginkább környezet- és turizmusbarát közlekedési módot, egyben garantálja a turisták mozgásának ellenőrzött keretek között tartását is.

Somogy kerékpár hálózata hasonlóan a régió többi térségéhez még nem rendelkezik fejletlen településeket felfűző, turisztikai célokra is jól felhasználható jelzett utakkal. A községeket összekötő kerékpárutak kiépítése a települési önkormányzatok erejét meghaladó feladat, pályázati források pedig nagyon esetlegesen csordogálnak erre a célra.

A túraútvonalak kialakítása szempontjából megoldást jelenthetne az alacsonyabb rendű utak e célra történő kijelölése és kitáblázása.

A megyében vízi közlekedésről elsősorban a Balatonon beszélhetünk, ami szinte kizárólag az idegenforgalom igényeinek kielégítését szolgálja. A vitorlás turizmus bővülését szolgálná további jól felszerelt, klubszerű vitorláskikötők kiépítése, elsősorban a ma még ellátatlan nyugati medencében. Balatonbogláron, Balatonszemesen, Balatonföldváron és Siófokon már igénybe vehető ez a szolgáltatás.

A Siót ez ideig nem kapcsolták be a vízi turizmusba, holott értékes színfoltja lehetne nemcsak Somogy, de az egész Dél-Kelet-Dunántúl idegenforgalmának. A Dráva határfolyó lévén csak nagyon korlátozottan, egyedi engedélyek alapján használható. Rendkívül szeszélyes vízjárása, erős sodrása a strandolás feltételeinek kialakítását csak Barcsnál teszi lehetővé.

A megye nyilvános telefonfülke hálózata megfelelő, a teljes információs ellátottság területén azonban még jelentős tennivalók vannak hátra, amelyek megoldása elengedhetetlen lesz az elkövetkezendő időkben.

Somogy megye idegenforgalmának alakulása 2000-ben

2000. január–decemberben – az évközi idegenforgalmi statisztikai adatgyűjtés szerint – Somogy megye kereskedelmi szálláshelyeit 414 669 vendég vette igénybe. Számuk valamivel az egy százalékot meghaladó mértékben csökkent az 1999. évben regisztrálthoz képest.

Az összes vendégszámból a – 47% részarányt képviselő – 196 377 külföldi vendég 6 ezer fővel volt kevesebb, mint az előző évben. Az egyes szálláshelytípusok közül az üdülőkörzések külföldi vendégeinek száma esett vissza a legnagyobb mértékben (36%-kal), ezen kívül a korábban kedvelt panziók esetében is magas (30%-os) volt a vendégszám csökkenés mértéke. A belföldi vendégek lényegében hasonló számban keresték fel Somogy megye kereskedelmi szálláshelyeit, mint egy évvel korábban; számuk némileg meghaladta a 218 ezer főt.

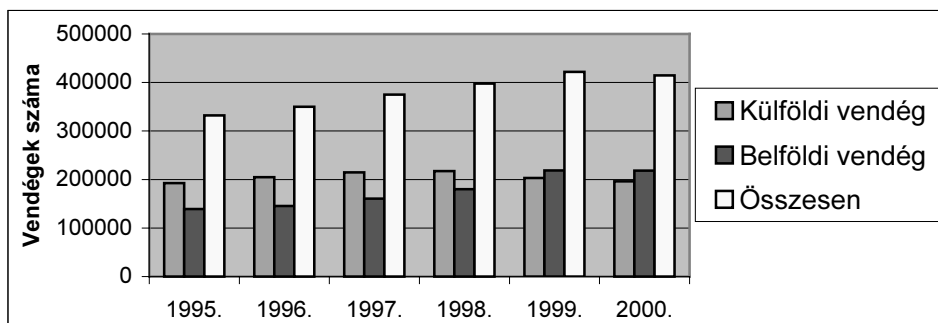
1. táblázat

A vendégek száma a kereskedelmi szálláshelyeken Somogy megyében 1995-2000.

Év	Külföldi vendég	Belföldi vendég	Összesen
1995.	192769	139279	332048
1996.	204701	145360	350061
1997.	214629	160517	375146
1998.	217502	180182	397684
1999.	203190	218654	421844
2000.	196377	218292	414669

Forrás: Somogy megyei statisztikai tájékoztató 2000/4.

1.ábra

A vendégéjszakák száma ugyancsak kevesebb volt megyénkben, mint 1999. évben. A regisztrált 1 millió 795 ezer vendégéjszaka 9%-os visszaesést mutatott. Az összes vendégéjszaka 41%-át belföldiek, 59%-át külföldiek töltötték el. Az egyes szállástípusok közül a szállodák fogadták a legtöbb vendéget megyénkben; az összes vendég

kétharmada a vendégéjszakák 56%-át itt töltötte. Szállodáinkban az év során érkezett összes külföldi vendég több mint 70%-a foglalt szobát, a belföldiek köréből pedig 62%. A turistaszállók iránt volt a legkisebb a kereslet.

Az átlagos tartózkodási idő a megye kereskedelmi szálláshelyein 2000. évben 4,3 éjszaka volt, szemben az 1999. évi 4,6 vendégéjszakával. Ezen belül átlagosan a belföldi vendégek 3,4 éjszakát töltöttek el, a külföldiek pedig 5,4-et. Az egyes szállástípusok esetében az átlagos tartózkodási idő jelentősen különbözött.

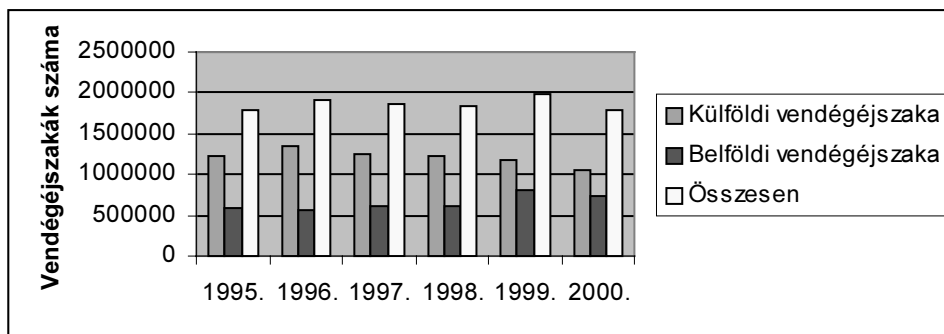
2. táblázat

A kereskedelmi szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák száma Somogyban 1995-2000.

Év	Külföldi vendégéjszaka	Belföldi vendégéjszaka	Összesen
1995.	1222411	577629	1800040
1996.	1345120	565960	1911080
1997.	1254796	602243	1857039
1998.	1227180	611456	1838636
1999.	1164804	812134	1976938
2000.	1051534	743884	1795418

Forrás: Somogy megyei statisztikai tájékoztató 2000/4.

2. ábra

A külföldi vendégkör összetétele Somogy megye idegenforgalmi hagyományainak megfelelően alakult a 2000. évben is. Az összes külföldi vendég közel 60%-a Németországból érkezett, s jelentős volt az osztrák, az amerikai, továbbá a lengyel és a holland állampolgárok megyénk iránti érdeklődése is. Oroszországból ugyan nem volt túlságosan magas a megyénkbe látogatók száma (3750 vendég), azonban az előző évhez képest közel két és félszer többen érkeztek. Legtöbb időt, 6,8 vendégéjszakát a hollandok, a legkevesebbet 2,0 éjszakát az olasz és a szlovén vendégek töltöttek a megye kereskedelmi szálláshelyein.

2000-ben a kereskedelmi szálláshelyek szállásdíjbevétele meghaladta a 3 milliárd 444 millió forintot, amely mintegy 7%-os mértékű csökkenést mutatott az egy évvel korábbi bevételhez képest.

A somogyi Balaton-part mentén levő települések kereskedelmi szálláshelyein a 2000. évben 361 811 vendég fordult meg, közel 2%-kal kevesebb, mint 1999. év során. Ezen belül a külföldiek számának csökkenése valamivel nagyobb arányú volt a belföldi vendégek számának visszaesésénél. A vendégek kétharmada szállodai férőhelyet vett igénybe, ezen belül a külföldi vendégek kötődése a szállodai szolgáltatások igénybevételéhez nagyobb arányú volt, 71%-ot tett ki. Az 1 millió 621 ezer vendégéjszaka 11%-os csökkenést mutatott 1999. évhez viszonyítva.

Somogy idegenforgalmi keresletének elemzéséből kiderül, hogy a megye iránt jelenleg megnyilvánuló érdeklődés meglehetősen homogén; döntően egyetlen terméktípusra, a vízparti üdülésre korlátozódik. Ennek a specializáció hiánya az oka. Somogy megye vonzerői a Balaton-part kivételével lényegében kihasználatlanok. A Somogy Megyei Területfejlesztési Tanács 1997. szeptemberében elfogadta a térség hosszú távú területfejlesztési koncepcióját, amelynél fontos volt a nemzetközi trendek figyelembevétele is.

Megfogalmazták a főbb célkitűzéseket, amelyek a következők:

- Az idegenforgalmi termékkínálat fejlesztése (alapszolgáltatások, programkínálat bővítése),
- A megye természeti potenciálján alapuló turisztikai fejlesztés (termálturizmus, gyermeküdültetés, családi üdültetés, vitorlásturizmus, falusi turizmus, lovas turizmus, ökoturizmus, üzleti turizmus),
- A turisztikai marketing fejlesztése (intenzív marketing tevékenység beindítása),
- A kistérségek és a megye turisztikai termékcsomagokkal történő megjelenítése a nemzetközi piacokon, szakmai vásárokon,
- Az idegenforgalmi képzés kiszélesítése, amelynek segítségével a szolgáltatás és a marketing területén dolgozó szakemberek száma növelhető (speciális képzések, átképző programok bevezetése).

Irodalom

1. Kanyar József: Harminc nemzedék vallomása Somogyról, Kaposvár, 1967.
2. A turizmus hosszútávú ágazati és területfejlesztési koncepciója, BIM-ÉVM Budapest, 1986.
3. Hrubai László: A megyei fejlesztési koncepció
4. Bánfalvi József: Magyarország idegenforgalmi földrajza
5. KSH Magyar Statisztikai zsebkönyv 1997, Budapest, 1998.
6. KSH Magyar Statisztikai zsebkönyv 1999, Budapest, 2000.
7. Somogy megyei statisztikai tájékoztató 2000/2, 2000. augusztus 31.
8. Somogy megyei statisztikai tájékoztató 2000/3, 2000. november 30.
9. Somogy megyei statisztikai tájékoztató 2000/4, 2001. március 7.
10. www.somogy.hu/teruletfejleszes
11. www.gm.hu/turizmus

Horváth József
Kaposvári Egyetem

Negyed század faluszociológia

A faluszociológia tantárgy oktatását 25 éve, 1977-ben kezdtük a Kaposvári Egyetem (jogelőd: Mezőgazdasági Főiskola) kollégista hallgatóival, az egy évvel korábban megalakult hallgatói TIT-csoport tevékenységén belül.¹ A 70-es években a hallgatók tanulmányi munkájukon túl sokirányú tevékenységet folytattak, s ezekre alapozva hosszú éveken át valóban kollégiumot csináltunk. Az 1983-ban kapott „Kiváló Kollégium” cím mögött valós, tartalmi munka húzódott.² A megfelelő tárgyi feltételek biztosítása mellett néhai főigazgatónk, dr. Guba Sándor erkölcsi támogatása, biztatása és elismerése további lendületet adott munkánkhoz.³

A kulturális és klubélet mellett a hallgatók szakmai- és tudományos munkája is jelentős volt. Volt olyan év, amikor tíznél több szakmai kör, nyelvtanfolyam és szakkör tevékenységében vettek részt.⁴

1977-ben bevezettük a szociológiai terepgyakorlatokat. Hallgatóink lelkes, érdeklődő és egyre inkább értő falukutatókká lettek. Kutatásaink és publikált eredményeink rövid időn belül elismerést keltettek, és már az első vizsgált településről, Szentbalázsról színvonalas dolgozat született.⁵

Amikor a falvak gondjaival és azok vizsgálatával foglalkozni kezdtünk, nem gondoltuk, hogy majd az 1989-es rendszerváltás igazolja kutatásaink időszerűségét és azt, hogy ma már egy ritkán adódó valóságos társadalmi változást tudtunk megfigyelni.

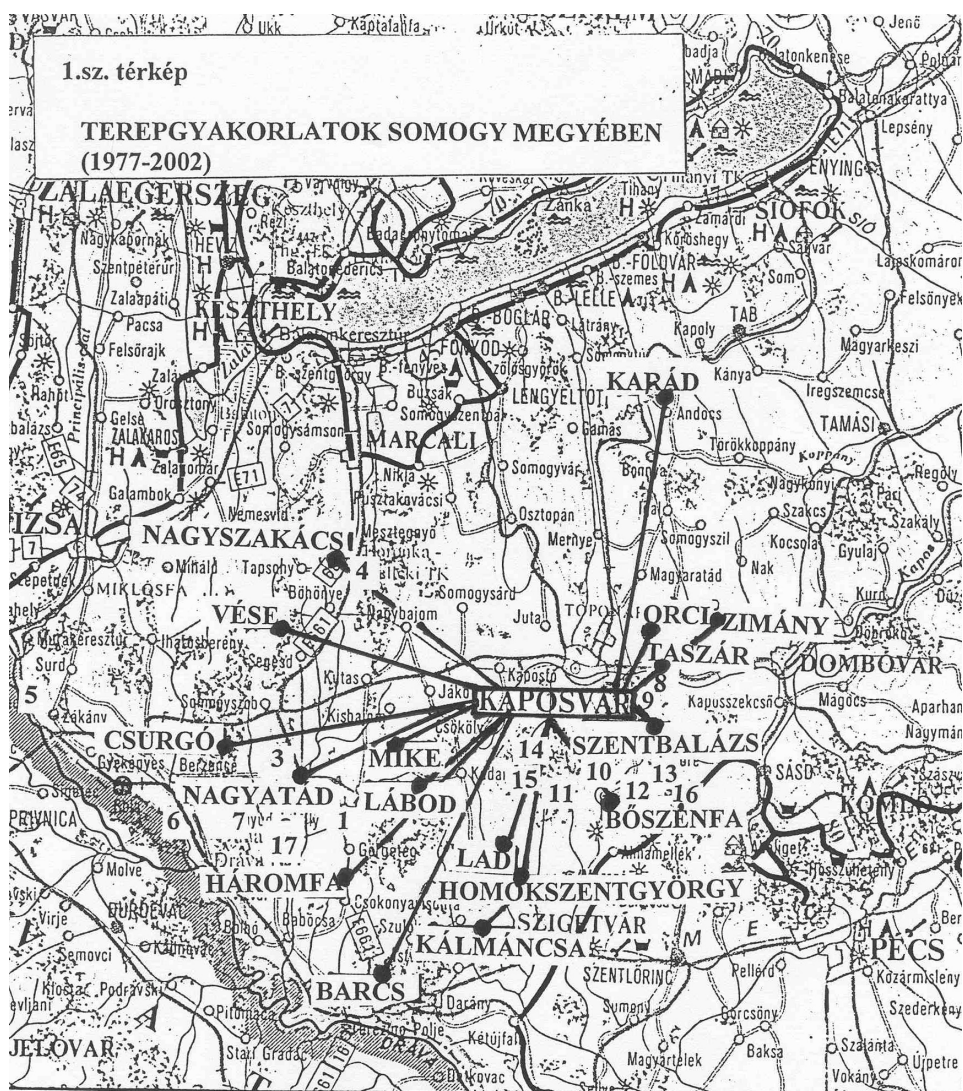
A faluval, a vidékkel való ismerkedést egy agrárius szemléletmód és egy értelmiségi életmód kialakításának eszközeként kezeltük. Zászlónkra tűztük, de nem üres szólamként hangoztattuk az agrárértelmiségi nevelést.⁶

Három, általunk fontosnak ítélt nevelési tényezőt tartottunk szem előtt ebben a munkában:

- a **szakmai igényességet**, mely találkozott a hallgatók szándékával is, hiszen a körünkben munkálkodók szakmailag többet akartak tudni is tenni is,
- a **közösségteremtést**, melynek forrása a közös élmény, alapelve, hogy a kitzűzött célt csak együtt tudjuk megvalósítani. A dolgok természetéből adódóan voltak viták, vélemények és érdekek ütköztek, ám mégis a tolerancia, a demokratikus gondolkodás kerekedett felül, mely éppen a közösségi élményeken keresztül vált konzekvens magatartásformává a csoportban,
- harmadjára, de nem utolsó sorban fontosnak tartottam és tartom ma is a hallgatók **társadalmi érzékenységét**, hisz a mezőgazdaságban dolgozó, falun élő értelmiségnek igen fontos, hogy érzékelje a körülötte történeteket, hogy része legyen az őt körülvevő mikro- és makrokörnyezetnek, hogy képes legyen a folyamatos kihívásokra reagálni, és legyen felkészültsége azokat pozitív irányba terelni.

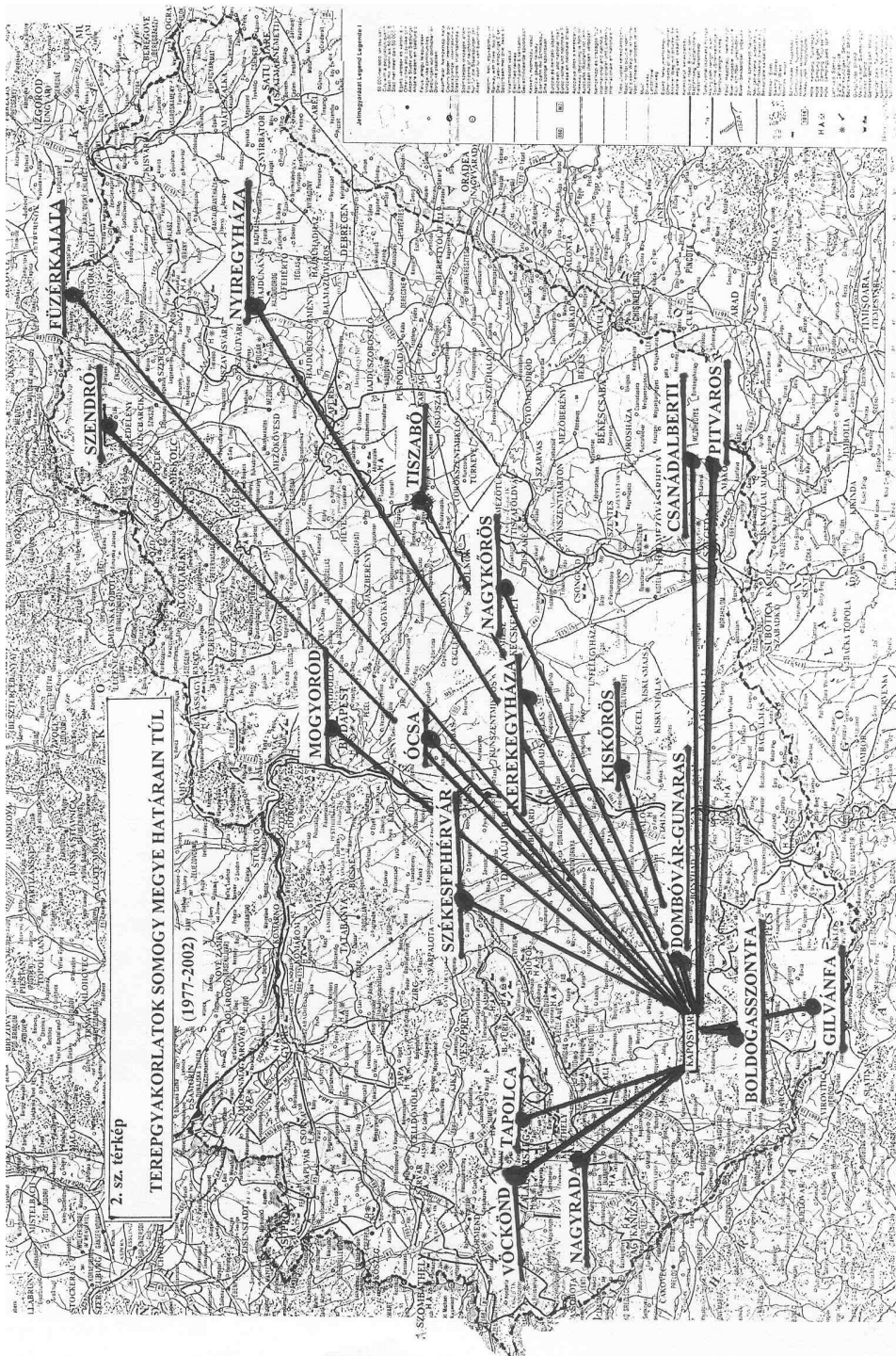
A fentiekből kiolvasható, hogy alapvető célunk nemcsak az adott tartalmi tematika elsajátítása volt, hanem több annál:

- egy sajátos, a társadalmi változásokra érzékeny, szociológiai szemléletmód alapjainak kialakítása, amely elsősorban az emberi-, társadalmi tényezők fontosságát tartja szem előtt,
- megalapozni az értelmiségi életmód- és szemlélet igényét, ezzel együtt az önmagunk és mások megismerésének, elfogadásának belső igényét,
- a témával foglalkozó hallgatók érdeklődését elmélyítve továbbfejleszteni társadalom-ismeretüket.

SZÁMOKKAL JELZETT TELEPÜLÉSEK:

1. ERZSÉBET-PUSZTA	10. CSERÉNFA
2. LÁSZLÓMAJOR	11. SIMONFA
3. NAGYBARÁTI-PUSZTA	12. KAPOSGYARMAT
4. HOSSZÚVÍZ	13. HAJMÁS
5. SOMOGYBÜKKÖSD	14. ZELICSZENTPÁL
6. SIMONGÁT-ALMÁSKERT	15. ZELICKISFALUD
7. NAGYATÁDI TORONYHÁZAK	16. GÁLOSFA
8. KAPOSHOMOK	17. TARANY
9. SÁNTOS	

Az elmúlt negyed században a hallgatók sok kistelepülés részleges, vagy teljes vizsgálatát végezték el Somogy megyén belül és annak határaink túl is (*Erzsébet-pusztá, Lászlómajor, Nagybaráti-pusztá, Hosszúvíz, Somogybükkösd, Simongát-Almáskert, Nagyatádi toronyházak, Kaposhomok, Sántos, Cserénfa, Simonfa, Kaposgyarmat, Hajmás, Zselicszentpál, Zselickisfalud, Gálofa, Tarany, Nagyszakácsi, Vése, Csurgó, Nagyatád, Mike, Lábod, Háromfa, Lad, Homokszentgyörgy, Kálmánca, Barcs, Bőszénfa, Szentbalázs, Taszár, Orci, Zimány*) Az ország távolabbi részeibe úgy jutottunk el, hogy bekapcsolódtunk a Téli Társadalomkutató Terepgyakorlat mozgáslombá, amit a Centrál Kör nevet viselő egyetemközi művelődési egyesület koordinált.⁷ (*Vöckönd, Tapolca, Nagyrada, Boldogasszonyfa, Gilvánfa, Dombóvár-Gunaras, Kiskőrös, Kerekegyháza, Székesfehérvár, Ócsa, Nagykőrös, Mogoród, Tiszabő, Nyíregyháza, Szendrő, Szanticska, Fűzérkajata, Csanádalberti, Pítvaros*) Egy-egy eredményes munka után, – különböző külső támogatásokat megpályázva és elnyerve – néhány hallgatónknak külföldi tanulmányútra is volt lehetősége.

Természetesen a közösségi élmény és a tanulmányutak mellett egyéni sikerek is születtek: jó színvonalú szakdolgozatok, díjazott TDK és OTDK dolgozatok.⁸

Mára, a kollégiumi keretek közül kinőtt faluszociológia terepgyakorlat a kötelező stúdiumok közé „emelkedett”, speciálkollégiumból alternatív tantárgy lett és szervesen beépült a képzési struktúrába.

Nevelési szempontból veszteség, hogy a falukutató csoport ezzel felbomlott, de ez nyereségként „átment” az oktatási oldalra, mert a képzés tartalmilag bővült és elmélyült. A hallgatók érdeklődése nem csökkent, amit az évről évre növekvő számú, témába vágó TDK-munkák és szakdolgozatok is jeleznek.

Tevékenységünket az egyetemi szakmai irányítás mellett, az érintett települések önkormányzatai, civil szervezetei is támogatják.

Ezek után felesleges feltenni a kérdést, hogy szükség van-e erre a tantárgyra az agrárképzésben?

Ma már tudjuk, hogy a falvak gondjai az új társadalmi-gazdasági struktúrában az egyik legélesebb kérdéssé váltak, hogy a falu, a vidék a magyar életforma jelentős területe, mely az EU csatlakozás és a magyar prosperitás mércéjévé, szimbólumává válik.

Tehát a válasz csakis igenlő lehet.

Az agrárpálya ezer szállal kötődik a faluhoz, a terület- és vidékfejlesztéshez.⁸

25 év után elmondhatjuk, hogy a falvak kutatásával foglalkozó speciálkollégium olyan keretet biztosított agrármérnök-jelöltjeinknek, ahol a szemesztert elvégzők ezzel az ismeretanyaggal tarsolyukban hatékonyabban szolgálhatják lakóhelyük közvetlen és tágabb környezetét, a vidékfejlesztést, az agrárágazat fejlesztését.

Jegyzetek

1. A falu felé fordulás nem véletlenül került a hallgatók érdeklődésének középpontjába, hiszen azok a hallgatók kezdték el 1977-ben, akik 1976-ban megalakították a Hallgatói TIT Szervezetet. A falvakban tartott előadások során kezdtek érdeklődni az ott élők sorsa iránt. – Horváth József: 25 éve alakult meg a Hallgatói TIT Csoport = **Acta Scientiarum Socialium**, Kaposvári Egyetem 2000, 61-65.p.; S.Pap Gitta: Szociológiai Műhely az Agrártudományi Egyetemen. Első díjas az életmódkutatás. Nagyatádon a városi lakóssá válás problémáit vizsgálják. = **Somogyi Néplap** 1991. július 5.

2. Közel **40** éves pedagógiai munkám és ezen belül a **24** éves főiskolai/egyetemi kollégium igazgatói munkám fő célja mindig az volt – és ma is az -, hogy a hallgatók ne csak saját jogaik vélt, vagy valós sérelme esetén ágáljanak, hanem ők is tartsák tiszteletben mások jogait. Elsősorban saját életük irányításával foglalkozzanak. Csak részeredményeim voltak, de legalább voltak. A kollégium a 70-es évek második felében vált a hallgatók tantervi tanulmányai feletti, elmélyültebb ismereteket nyújtó, valódi kollégiummá. Ebben – a TIT szervezet és a Közművelődési Speciális Kollégium hallgatói mellett – jelentős szerepe volt a falukutató csoportnak is. Szerepük volt az 1983-as **Kiváló Kollégium** cím elnyerésében, és abban, hogy 1998-ban az **Év Kollégiuma** pályázaton a diákokthoz az országos megmérettetésig jutott – Elnyerték a Kiváló Kollégium címet = **Somogyi Néplap**, 1983. április 1; Értékelés a PATE Állattenyésztési Kar Csukás Zoltán Kollégiumáról. Szekszárd, 1998. február 27 – **KARINFO** 1998. február (PATE ÁTK lapja).
3. Dr. Guba Sándor elismerő hozzáállása a kételkedő kollégákat is meggyőzte arról, hogy hallgatóink alkalmasak az ismeretterjesztő és falukutató munkára. Több rendezvényünkön vett részt és vállalta a nyitó, vagy záró beszédet. 1979-ben pl. a lábodi rendezvényre egyenesen az Országgyűlésből érkezett.
4. Jelentős támogatást kaptunk e téren Merész Katalin közművelődési titkártól, akik a népi hagyományokkal, a népi mesterségekkel ismertette meg a hallgatókat és szervezett számukra szakmai köröket.
5. Az első dolgozat írói Tóth Tibor és Lindheimer János voltak.
6. Célunk az volt, hogy szakmai ismeretek mellett az értelmiségi szerepre is felkészüljenek, ismerjék meg azt a közeget, amelyben dolgozni fognak. – Erős István – Horváth József – Kovács György: Az agrárértelmiség hivatástudatáról az oklevél megszerzésének időpontjában = **Felsőoktatási Szemle** 1988. I. 15-22.p.; Horváth József: Az agrártevékenység hatása a városi életmódra Kaposvár példáján – Bp. MTA FKI 1988. 61-73.p. **Területi kutatások 8.**
7. Priszter Andrea és Kresz Frigyes által vezetett Centrálkör munkájába – megszűnéséig – több mint két évtizeden át eredményesen résztvettünk. Hallgatóink munkáik alapján több külföldi utazás lehetőségével is tudtak élni – eljutottak így Európa több országába is. Utolsó munkánkat 1997-1998-ban Taszáron végeztük, ahol az IFOR és a falu lakóinak viszonyát vizsgáltuk. Tevékenységünket az amerikaiak is elismerték, amennyiben angol nyelvű könyvekkel támogatták a nyelvet tanuló hallgatóinkat.
8. Horváth József (szerk.): Kistelepülések és a falusi turizmus Konferencia. Kaposgyarmat, 1997. szeptember 18. 32.p.

Könyvismertetés

Horváth Attila: Turizmus a kultúrában – kultúra a turizmusban (Budapest, 1999. Magyar Művelődési Intézet)

Dr. Horváth Attila: Turizmus a kultúrában – kultúra a turizmusban c. könyvét a Magyar Művelődési Intézet kiadásában foghatja kézbe a vendéglátással foglalkozó olvasó. De nemcsak ők, mert tankönyvként is kiváló segédeszköz a mű. Ebből a szempontból jelentőségének több tényezője is van.

Első igen fontos tényező az, hogy a turizmus és kultúra közötti kapcsolat oktatásának úgyszólván egészét összefoglalja, egy viszonylag nem nagy terjedelmű könyvben, mégpedig úgy, hogy szemléletében és módszerében igényes alapelvek vezetnek. Magyarán: nem a dilettantizmus esetlegességeivel, öncélúságával, s módszertanával, módszerességével és felépítésének logikájával – kicsinyben, vagy szűkítve a turizmus – kultúra kapcsolat problémáinak rádiuszát – rávezeti az olvasót, a vendéglátásból élő szakembert, hogy az „ember legnagyobb szabadiidős tevékenysége egy kiadós városnéző séta a vasárnapi ebéd után sokkal összetettebb indítékoktól vezérelt, mintsem azt tisztán sport, kulturális vagy turisztikai tevékenységként tételeznénk, holott erre mindhárom szektorban vannak készletések”.

A vendégfogadó szakembernek, de a tankönyvként használó hallgatónak is új szemléletet, látásmódot nyújt a szerző. „Érdekes, és talán érdemes lenne kideríteni, hogy mi indokolta azt a sok évtizedes gyakorlatot, hogy három olyan klasszikusnak tekinthető szabadidős tevékenység, mint a sport – kultúra – turizmus, olykor szinte látványos távolságtartással őrizte a másiktól megkülönböztető jegyeit; s még a köztük lévő természetes kapcsolódások is figyelmen kívül maradtak” – mondja a szerző.

Dr. Horváth Attila világosan kihangsúlyozza a három terület szoros kapcsolatát, mely kapcsolat minden ténye feltárható, megismerhető, kitapintható és a felismert tapasztalatok kiválóan alkalmazhatóak a vendéglátásban.

Dr. Lengyel Márton írja ajánlásában, hogy „egy rendkívül időszerű, s ezért napjainkban egyre több hazai és nemzetközi fórum napirendjén szereplő témát dolgoz fel jól felépített és élvezetes stílusú tanulmányában a szerző” – melynek leglényegesebb tulajdonsága, hogy a részeknek az egészszel, az egésznek a részekkel és a hozzá kapcsolódó valóság valamennyi jelenségének minden más jelenséggel való állandó egymásra hatására és kölcsönviszonyára felhívja az olvasó figyelmét.

Mondhatnánk úgy is, hogy „minden összefügg mindennel” és e felismerés nélkül ma már nem lehet az idegenforgalomban, a turizmusban, a falusi vendéglátásban eredményesen tevékenykedni.

Második igen fontos jelentősége a könyvnek – miután tankönyvként is használható a falusi turizmus tantárgy oktatásában – hogy módszere segítségével a tanulás folyamatában rendet és sorrendet teremt. Módszereivel fokozatosan bővíthetik ismereteiket a hallgatók és ismerhetik meg e területen belüli összefüggéseket.

E kijelentést igazolják a könyv főbb fejezetcímei is: *A turizmusról általában; A turizmus és a civilizáció történetéből; Kultúra – turizmus – szabadidő; A turisztikai kínálat kultúrája, mint versenyképességi tényező; Kulturális turizmus; A kultúra és turizmus mai jellemzői; A kultúra szerepe más turisztikai ágazatokban; A kultúra és turizmus marketing sajátosságai; Hogyan tovább?*

Idézve a szerző szavait, az egész könyv azt a lényegyet sugározza, hogy „mind a kultúra, mind a turizmus stratégiai ágazatnak tekinthető, az eddigieknél jóval nagyobb mérvű és ütemű fejlesztést kíván!”

A tanulmány jelentőségének harmadik pontja: felhívni a figyelmet arra, hogy „nem a torony tetejénél” kell kezdeni a munkát, hanem az alapoktól. A „turisztikai alapismeretekre és szemléletre már az általános iskolában is figyelmet kellene fordítani „és a tantervhez kapcsolódóan a pedagógusok továbbképzésébe is be kellene építeni. Ez vonatkozik az agrárértelmiségre is! Ezért került be az egyetemi tantervbe a falusi turizmus oktatása.

Tankönyvként való használatában rejlik a tanulmány negyedik jelentősége: szemléletének és módszerének segítségével a kultúra és turizmus összefüggéseit ismeri meg a kurzust felvevő hallgató. Rávezeti őket arra, hogy ha ilyen vállalkozásba fognak, hogyan dolgozzanak, hogyan biztosítsák szakmai és anyagi fejlődésüket.

Zárszóként a szerzőt idézve, és vele egyetértve, változtatni kell a vendégfogadási szemléletünkön, és ezt tanulni kell, mert ebben a szférában „még különösen szokatlan a vállalkozói magatartás.” Pedig erre az útra kell lépni, s egyre inkább azon kell gondolkodni, hogyan tudunk még több, még piacképesebb kulturális szolgáltatást előállítani, és ezzel együtt bevételeinket növelni. A támogatások fokozatos csökkenése is ebbe az irányba kényszeríti a kulturális turizmus dolgozóit, úgyis, mint az idegenforgalmi szolgáltatásba bekapcsolódó vendégfogadókat.

Egyetértve a szerző szándékaival és reményeivel, a könyv – turisztikai ismeretkörben – tankönyvként, illetve oktatási segédanyagként haszonnal forgatható.

Horváth József